

alışan şahin

dinsiz bir dindar olarak
nietzsche ve tasavvuf
nietzsche'de nefis ve insan-ı kâmil temaları
olarak *übermensch* ve güç istenci

hayalci hücre: #58 “aramakla bulunmaz” | non est inventus ab inquisitione #5 |
dinsiz bir dindar olarak nietzsche ve tasavvuf: nietzsche’de nefis ve insan-ı
kâmil temaları olarak übermensch ve güç istenci | alişan şahin ©2024 hayalci
hücre | bu kitabın türkçe yayın hakları alişan şahin ve hayalci hücre yayın’a
aittir. | yayına hazırlayan: soner torlak | kapak tasarım-dizgi: nail düNDAR |
baskı-cilt: repar tasarım matbaa, yenibosna merkez mh. cemal ulusoy cd. no:
43 bahçelievler/istanbul (sertifika no: 40675) | 1. baskı 2024 / istanbul | isbn no:
978-625-6597-48-8 | sertifika no: 73832 | hayalci hücre yayın lema yayıncılık
basım dağıtım kırtasiye ticaret limited şirketi sinanoba mahallesi aktay caddesi
A3-27 blok no: 6a iç kapı no: 6 büyükçekmece / istanbul |
<https://hayalcihucre.com>

“İnsan, hayvan ile Übermensch arasına bağlanmış bir iptir; uçurumun üzerindeki bir ip.”

Böyle Buyurdu Zerdüşt

Kusursuz İnsan, insan alemi ile ilahi alem arasında bir köprü görevi görür. İç dünyaları uçsuz bucaksız evreni yansıtarak, kendi içlerindeki kozmosu yansıtır.

İbn Arabi'den Mealen

alışan şahin

1963 doğumlu olup; “*Anarşizm ve Din*”, “*Felsefe ve Hal Yazıları*”, “*Osmanlı’da Karşılıklılık ve Dayanışma Örgütlenmeleri*” (İki Cilt), “*Apolitika: Politikadan Çıkış Yazıları*”, ve elinizde bulunan “*Nietzsche ve Tasavvuf*” adlı kitapların yazarıdır.

Genellikle fikri ve felsefi ve inceleme tarzı eserler ortaya koymasına rağmen kısa bir öyküsünün yer aldığı *Bozcaada Mendirek* yayınlarınca çıkarılan “*Ada Rüzgarı 2*” adlı kolektif kitapta öyküsü ile katılımcı olmuş, bir çok yazı ve çevirisi bulunmaktadır. Yazılarının bir kısmı da itaatsiz.org adlı web sitesinde yayınlanmıştır.

Giriş	9
Güç İstenci (The Will to Power), Nefs, Ego, Benlik	19
Güç İstenci	25
Nefs, Güç İstenci Olarak Yorumlanabilir mi?	43
Kur'an'da Nefs ile İlgili Bazı Ayetler	44
Nefs Terbiyesi	48
Nefs Terbiyesi Olarak Cihad	58
Übermensch (Üstinsan) ve İnsan-ı Kâmil	64
Übermensch (Üstinsan) ya da İnsan-ı Kâmil'e Doğru	67
İbn Arabi'de Güç ve Nefs İlişkisi ve İnsan-ı Kâmil	74
Übermensch (Üstinsan) ve İnsan-ı Kâmil İlişkisi Üstüne Bazı Fikirler: Muhammed İkbâl ve Nietzsche	80
Bengi Dönüş ve Din	86
Nefs Kavramlarının Bir Kötülük Olarak Güç İstenci ve Politik İktidar Bağlamında Değerlendirilmesi	92
Ek 1	99
F. Nietzsche - "Böyle Buyurdu Zerdüş" ve Vahiy	Ek 2
Nietzsche'nin "Böyle Buyurdu Zerdüş"ü ve Kur'an Hanina Ben-Menahem	111

*“Fısıldanan sözlerdir fırtınayı getiren;
güvercin ayaklarıyla gelen düşünceler yönetir dünyayı.”*

ECCO HOMO

Giriş

Nietzsche'nin Tanrı tanımazlığının ifadesi olarak yaygın bir şekilde bilinen “Tanrı öldü, onu biz öldürdük” sözü hem onun Tanrı kavramı ile bir felsefeci olarak barışık hem de Tanrı'nın artık mevcut olmadığına işaret eden bir motto olarak ona karşı olduğunu ifade eder. Nietzsche Tanrı'nın varlığı ve yokluğu ile ilgili bir tartışmaya girmez. Ama Tanrı kavramına verilen ya da atfedilen anlam ile problemi vardır. Bunun yanında o hayatla bağını koparmamış biri olarak insanlar için yaşamın inançsız bir şey olmadığının da idrakinde biri olarak Tanrı'ya atfedilen önemin farkında olarak Tanrı'nın yokluğunu değil ama işlevsizleştirilmesi ve iyilik ve kötülük nosyonlarından arındırılmış ve doğadaki koparılmış bir Tanrı'nın anlamsızlığından dolayı özellikle Hristiyanlık üzerinden bu anlayışa karşı oldukça sert eleştirilerde bulunur.

Haklı olarak “‘doğa-karşıtı’ Tanrı iğdiş edilmiş ‘bir iyilikler Tanrısı’dır. Bundan dolayı ‘Öfke, intikam, kıskançlık, alay, kurnazlık, şiddet hakkında hiçbir şey bilmeyen bir Tanrı’nın ne anlamı olur ki? Bunlara sahip olmayan bir Tanrı anlaşılmazdır da’”¹ şeklinde yorumlanan Nietzsche hakikate ve gerçeğe yaslanır.

Bu denemede murat ettiğim Nietzsche'nin Tanrı tanımazlığı ya da dindarlığı değildir. Ama onun bir felsefeci olarak hem tarz hem de tema olarak dini yazınla yakınlığı ve tema olarak fikri benzerliklerine dikkat çekmektir. Buna benzerlik değil ama daha ince bir ifade ile Nietzsche'nin fikirleri ile İslam, *Kur'an* ve özellikle Tasavvuf arasındaki tekabüliyet demek daha doğru olur.

¹ Elif ERGÜN, Yıldırım ORTAOĞLAN “*Tanrıya karşı Tanrılar: Nietzsche ve İslam*”, Özne Dergisi, 31. Kitap, Güz 2019, s. 765. Bu alıntıdaki Nietzsche referansları yazarlar tarafından *Deccal* kitabından yapılmıştır.

Burada Nietzsche'nin Güç İstenci, Üstinsan vb gibi kavramlarının Sufizm ve İslam açısından tekabül ettiği yerlere vurgu vardır. Elbette ki her ne kadar düşünce kökeni olarak aynı yerlerden kaynak alsa da farklı kültürlerin ürettiği felsefi kavramlar ve onlara atfedilen anlamlar kültürlerin ve coğrafyanın gelişim seyri içinde farklı şekillerde ifade edilir. Dolayısıyla buna benzeme, aynılık vb. gibi kavramlar değil tekabül etme gibi bir kavramı yakıştırmak daha doğrudur.

Bazı egoist yazarların Nietzsche'nin Stirner'den intihal yaptığını iddia etmekte oldukları biliniyor. Bu iddianın çok da doğru bir iddia olduğunu düşünmüyorum fakat benzer bir bakış açısı ile *Kur'an* ve *Böyle Buyurdu Zerdüşt* arasında mukayese edilirse intihalin *Kur'an*'dan yapıldığı sonucuna dahi varabilir. Ben bu iddianın doğru olmadığı kanaatindeyim fakat bir tekabüliyetle olduğuna vurgu yapacağım.

Kimi İslamcı yazarların Nietzsche'de aradıkları İslam'ı bulmalarının mümkün olmadığına özellikle dikkat çekmek isterim ama tema olarak hem İslam hem de Hıristiyan heterodoksisinden aldığı fazla şeyler olduğuna da dikkat çekmek isterim. Onun yaşamı olumlayan bir felsefeci olarak İslam'a atfettiği ayrıcalığın da bu minvalde önemine dikkat etmek gerekir.

Ian Almond'un Nietzsche ve İslam hakkında söyledikleri bu minvalde önem taşır.² Dediğim gibi, Nietzsche elbette Tanrı inancına sahip biri değildir ama gerek aldığı temalar ve *Kur'an*'daki kimi benzerlikler gerekse de Eckhard, İbn Arabi'nin ortak temaları ile yakın görülebilecek temalar ve İnsan-ı Kâmil ve Üstinsan vb. gibi

² İan ALMOND, “Nietzsche'nin İslam ile Barışı: Düşmanımın Düşmanı, Dostumdur”, <https://itaatsiz.org/nietzschenin-islam-ile-barisi-dusmanimin-dusmani-dostumdur-ian-almond/>

kavramlarının içeriklerindeki benzerlikler onun dindar olmayan bir inanan ve zincirlerinden kurtulmuş bir “din” tasavvuruna sahip olabileceği intibasını bırakır bizde.

Bizzat kendisinin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitabı hakkında söyledikleri onun bir “kutsal” kitap yazma temayülünü ortaya koyar.

*“Yazılarım içinde Zerdüşt’ün ayrı bir yeri vardır. Onunla, insanlığa şimdiye dek verilen en büyük armağanı sundum. Bin yılları aşan sesiyle Zerdüşt yazılmış, en yüce kitap, gerçekten yüksekler kitabı olduğu gibi –insan denen olguyu uçurumlar boyu aşagısında bırakmıştır– hem de kitapların en derini, doğrunun en derin hazinesinden doğmuş olanıdır; bir tükenmez kuyudur, içine daldırılan kova ancak altın dolu, iyilik dolu olarak çıkar. Burada konuşan ne bir yalvaçtır ne de din kurucusu denen o güç istemi ve hastalık kırmasıdır. Onun bilgeliğini anlar-ken acınacak bir yanılmaya düşmemek için her şeyden önce bu sesi, ağzından çıkan bu durgun, mutlu sesi **duymak** gerekir! “Fısıldanan sözlerdir fırtınayı getiren; güvercin ayaklarıyla gelen düşünceler yönetir dünyayı–”³*

@

Elbette her filozofun etkilendiği ve fikirlerini temellendirdiğinde etkilendiği ve bir yol gösterici olarak bir izlekte yol alırken referans aldığı oldukça farklı gelenekler, kültürler, filozoflar ve teologlar olabilir. Bu entelektüel faaliyetin doğasında olan bir haldir. Bu makaleye başlarken popüler olarak tanrı tanımazlığı ile bilinen Nietzsche’yi teolojik anlamda etkileyen hele ki Deccal’ı ile Hıristiyanlığa şiddetli saldırılarda bulunmuş olmasının

³ F. Nietzsche, *Ecco Homo*, Çev.: M. Tüzel, M. 360, İş Bankası Yayınları.

da yaygın olarak bilinmesini de hesaba katarak Hıristiyan düşünür Maister Eckhard'dan ne denli etkilendiğine de bir nebze değinmek gerekir diye düşündüm. Her ne kadar Hıristiyan tanrısına saldırıları oldukça sarıhse de fikirlerindeki ve dilindeki mistik havayı anlamak açısından bu önemlidir. *Kur'an*'dan ve İslam kültüründen⁴ etkilendiğini ve ona övgüler dizdiğini de zaten biliyoruz.

Ayrıca M. Eckhard'ın fikirleri ile Vahdet-i Vücut felsefesi arasındaki yakınlıklar üzerine çalışmalar da dikate değerdir. İbn Arabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'den etkilendiğine dair metinler mevcut. M. Serdar Eglen, “Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta Varlık Tasavvuru” adlı çalışmada şöyle diyor:

“Eckhart, bir Dominiken Hıristiyan olmasına rağmen etkilendiği çevreler arasında Müslüman düşünürler de vardır. Avrupa'da Endülüs'te yaşayan Müslüman ve Yahudi düşünürler ve Arapça'dan tercüme edilmiş kitaplar aracılığıyla bu kültüre yabancı değildi. Yine de onun herkesten değil, özellikle İbn Sina ve İbn Rüşd'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Sözelimi, doğrudan ya da “meister” (üstat) diyerek dolaylı olarak eserlerinde yüz yirmi üç kez İbn Sina'dan alıntı yaptığı tespit edilmiştir. Eckhart'ın sık tekrar ettiği ifadelerden olan “Esse est Deus” (varolan Tanrı'dır) ifadesi doğrudan İbn Sina metafiziğinden alınmıştır.”⁵

⁴ Hanina Ben-MENAHM, “Nietzsche'nin 'Böyle Buyurdu Zerdüş'tü ve Kur'an”, Çev. Alişan ŞAHİN. İnternetteki şu adreste: <https://itaatsiz.org/nietzschenin-boyle-buyurdu-zerdust-kitabi-ve-kuran-hanina-ben-menahem/> ve Alişan ŞAHİN “F. Nietzsche – Böyle Buyurdu Zerdüş'tü ve Vahiy”, şu adreste okunabilir: <https://itaatsiz.org/f-nietzsche-boyle-buyurdu-zerdust-ve-vahiy-alisan-sahin/>

⁵ Hikmet Yurdu, Yıl: 9, C: 9, Sayı: 18, Temmuz – Aralık, 2016/2, ss. 163 – 176, Mehmet Serdar EGLEN, “Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta Varlık Tasavvuru”, s. 166. Eglen'in kaynağı: “A Com-

Meister Eckhart (1260-1328) Alman Dominik rahibi, ilahiyatçı ve mistik. Öğretileri Alman mistisizminin gelişmesinde oldukça etkili olmuş ve bugün de incelenmeye ve tartışılmaya devam ediyor. Alman felsefesinde özellikle Nietzsche’yi büyük oranda etkilediği iddia edilir.

Nietzsche, Eckhart’ın çalışmalarından derinden ilgileneip, yazılarında sık sık ondan alıntılar yapar. Özellikle Eckhart’ın tüm varlığın temelsiz temeli olarak tanımladığı Tanrı kavramından etkilenmiştir. Eckhart, Tanrılığın tüm isim ve kavramların ötesinde olduğunu ve yalnızca mistik birlik yoluyla doğrudan deneyimlenebileceğini savunur.

Nietzsche, Eckhart’ın kendini aşma (self-overcome) vurgusundan da etkilenmişti. Eckhart, insan varlığının amacının Tanrı ile birliğe ulaşmak yani tasavvufta buna fenâfillah, tefâni sırrı da denilen ”ölmeden önce ölmüş gibi olup” yokluk sırrına ermek, Allah’ın varlığında yok olmak, erimek anlamına gelmekle hemen hemen aynı kavram olduğunu ve bunun ancak egonun yani benliğin ya da nefsin üstesinden gelinerek yapılabileceğini söyler. Nietzsche ise insan yaşamının en yüksek amacının birey olarak kendini yaratmak yani üstinsan’a (*Übermensch*) ulaşmak olduğunu savunarak bu fikri benimsemiş ve kendine göre geliştirmiştir.

Bu spesifik fikirlerin yanı sıra Nietzsche, Eckhart’ın yazı tarzından da etkilenmişti. Eckhart’ın çalışmaları çoğunlukla şiirsel ve imalıdır ve paradokslar ve çelişkilerle

panion to Meister Eckhart, ed. by Jeremiah M. Hackett, Brill, Leiden Boston 2013 içinde, “*Eckhart’s Islamic and Jewish Sources: Avicenna, Avicbron, and Averroes*,” Alessandro Palazzo, s. 253.”

doludur. Nietzsche bu üsluba hayrandır ve kendi yazılarını da bu tarzda kaleme almıştır.

Eckhart'ın Tanrılık, kendini aşma ve dilin doğası hakkındaki fikirlerinin tümü Nietzsche'nin yazılarında kendine yer bulur ve onun felsefi görüşünün şekillenmesine yardımcı olur.

Meister Eckhart'ın fikirlerinden Nietzsche'nin çalışmalarına etki eden birkaç başlık tam konumuzla ilişkilidir.

- *Tragedyanın Doğuşu*'nda Nietzsche, Dionysosçu ruhu Eckhart'ın Tanrılık kavramıyla karşılaştırır. Dionysos'un, akılcı egoyu parçalayan ve dünyayı doğrudan bir şekilde deneyimlememize olanak tanıyan bir yaşam ve yaratıcılık gücü olduğunu savunuyor.

- *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te Nietzsche'nin karakteri Zerdüşt, Eckhart'a benzer bir üslupla konuşur. Muhataplarına meydan okumak ve onları düşünmeye teşvik etmek için paradoksları ve çelişkileri kullanır.

- Nietzsche, *Güç İstenci*'nde insan yaşamının amacının kendini aşmak olduğunu savunur. Bunu toplumun geleneklerine veya benliğin sınırlamalarına bağlı olmadan üstinsan'a varma süreci olarak tanımlar. Bu fikir, Eckhart'ın, insan varoluşunun amacının –İslam tasavvufunda olduğu gibi– Tanrı ile birliğe ulaşmak olduğu yönündeki öğretisine benzer.

Anlaşıldığı kadarıyla Eckhart'ın fikirleri Nietzsche'ye düşüncelerini geliştirmek için bir temel sağlamıştır ve onun felsefesini geliştirmesine yardımcı olmuştur.

Sanırım 2000’li yıllarda idi; nefs üzerine yazdığım bir yazıda aynen şöyle demiştim:

“Nefs, toplum yaşamı içinde kendine biçtiği yerlerde, insan varlığının kendini tanımasına ve kendini kılmasına doğru bir atılımının temel kavramıdır. Bunun Nietzsche’deki adı ‘üst insan’, tasavvufa ise ‘insan-ı Kâmil’dir. Kavramın yanlış anlaşılmasının önüne geçebilmek için şunu vurgulamakta yarar vardır: Bu kavram toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve toplumun kendini sağaltabilmesi için ortaya sürülen bir kavram değildir; tam tersine varlığın âlemde kendini anlamlı, özgün ve temiz kılması için, yaşamın sürdürülebilirliğinin işareti olarak vardır.”

O günden bugüne ufak nüanslarla da olsa bu fikirden farklı düşünmemekteyim ama ifade ederken eksik bırakmış birkaç şey olduğunu da vurgulamalıyım. Bunlardan biri Nefs. İnsanın kendini oluşturma ve olumlu anlamda insan olma çabasında kavranacak önemli bir kavram olarak ifade edildiğinde burada Nietzsche’ye gönderme yaparken bunun bir “Güç İstenci” olduğunu vurgulamamaktı. Nefs bu Güç İstencinin adı olarak ifade edilebilirdi.

Yani Nefs kavramının Nietzsche’deki karşılığı Güç İstenci olarak ifade edilebilir. Ondaki üstinsan kavramının karşılığı ise Kur’an’dan temelini alan ve tasavvufun bir yol ve erkan olarak kendi ile mücadele ve savaş süreci olarak ifade ettiği İnsan-ı Kâmil...

Yukarıda kendi yazımdan alıntıladığım kısımda bir diğer eksik ise “Bu kavram toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve toplumun kendini sağaltabilmesi için ortaya sürülen bir kavram değildir,” cümlesindeki eksiklik ise cümleye sadece gibi bir önemli kelimenin eklenmemesi-

dir ki cümlelerin tüm anlamını değiştiriyor. Yani bu kavram aynı zamanda toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve insanlararası ilişkilerin hakkaniyetli temellere oturtulabilmesi için insanın kendini olgunlaştırıp kendini terbiye etmesinin de önemine işaret eder.

Şimdi bu birbirine bağlı ve birbirini gerekseyen kavramlardan hareketle Nefs kavramı ve Güç İstenci kavramları arasındaki benzerlikler ve ilişkiyi ele almaya başlayacağız. Ardından bu kavramların iyi bir insan, kendini bilen ve özgür bir insan, şahsiyet sahibi, nitelikli insan olma ve alemde tek ve kendi olabilen, bir insanın olma sürecinde kendince yetkinleşmesi için sürecine dair Nietzsche ve *Kur'an*; İslam tasavvufunda nasıl benzerlikler ve yakınlıklar olduğuna vurgu yapmaya çalışacağız.

**Güç İstenci (*The Will to Power*),
Nefs, Ego, Benlik**

Tragedyanın Doğuşu'nda güç hakkında "daima şer olan güç"ten bahseder. Wagner üzerine olan *Meditation*'da "Gücün kötü olduğunu bilerek ve yaşayarak hanginiz güçten vazgeçer?" der.

Daha sonra bu kavramın psikanalitik bir temayüle işaret etmekte olduğunu ifade eder Kaufmann.

*"Güç İstencinin apaçık olumsuzlanması, Güç İstenci terimleriyle açıklanır. Çilecilik, alçakgönüllülük, kendini alçaltma ve dünyevi güçten vazgeçme bile belki bu şekilde motive edilir ...tüm psikolojik fenomenler Güç İstencine indirgenebilir."*⁶

Nietzsche bu kavramı bir dönem psikolojik hipotezleri ve sevmediği halleri ifade etmek için kullanmıştır. Kaufmann'ın başka bir ifadesi ile kendi biricik bireyselliğini gerçekleştirmek için tüm uyumluluk hallerini dağıtmaya çalışmaktır Güç İstenci.

Ama Nietzsche Güç İstenci kavramı ile hem güçlülerin hem de güçsüzlerin durumuna gönderme yapmıştır. Güçlü de güçsüz de gücü ister. Güç İstencinin herkeste ve her yerde olduğunu ifade etmiştir.

*"Gücün hazzı, bağımlılık ve iktidarsızlıktan [Ohnmacht] kaynaklanan yüz kat hoşnutsuzluk deneyimiyle açıklanır. Bu deneyim yoksa, o zaman haz da eksiktir"*⁷

Güçlü olan sadece daha fazla güçlü olmakla tatmin olur.

⁶ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and Antichrist*, Meridian boks, s. 185.

⁷ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and Antichrist*, Fourth Edition Princeton, New Jersey Princeton University Press 1974, s. 185-186.

“Kişi, başka şekilde değil ama güç elde etmek adına bağımsızlık (özgürlük) için çabalar” (IX, 398)

Ve hatta Kaufmann, Güç İstenci, kavramının özünde bir özgürlük çabası olarak tasarlanan Hegel’in ruh kavramıyla ilişkisinin daha da yakın olduğunu söyler. Bu kavramı sistemli olmayan bir felsefeci olan Nietzsche’nin felsefesi üzerine yeni bir idraki beraberinde getirmesi gerektiğini düşünüyorum.

Kaufmann, Nietzsche’nin sadece özgürlük için Güç İstencini olumladığını ama diğer Güç İstenci durumlarına negatif yaklaştığını da belirtir.

Şen Bilim’den sonra *Ecco Homo*’da Güç İstenci ve Ebedi Döngü kavramları göze çarpar ve Zerdüş’ta “Dithyramblar”da bu kavramların evrenselliği daha net ifade edilir.

Nietzsche’de eski Yunan kültüründen başlayarak tüm kültürel, politik başarılar Güç İstenci kavramı ile açıklanıyor. Tüm insan faaliyetlerinin altında yatan temel kuvvetin Güç İstenci olarak ifade edilmesi *Zerdüş* kitabında daha net ifade edilmiştir.

Tan Kızılığ’nda politik gücün (iktidarın) barbarlık olduğunu iddia eden Nietzsche, kültürün orta derecede yer alan bir güç olduğunu söyler.

Nietzsche güce duyulan tutkunun şer olduğunu ifade eder.

Onun bu kavrama dair çeşitli eserlerinde yer alan ifadelerinden kısa örnekler vermek gerekirse şöyle sıralamak uygun olur.

“Güç Şeytanı. —Zorunluluk değil, hırs değil... hayır, güce karşı duyulan tutku insanların şeytanıdır. Onlara her şey verilsin: sağlık, yiyecek, barınak, eğlence... yine de mutsuz ve huysuzdurlar ve öyle de

kalırlar: Çünkü şeytan bekler bekler ve sonunda tatmin olmak ister. Her şeyini al, yeter ki bu insanları tatmin et: Hemen hemen mutlu olurlar... insanların ve şeytanların mutlu olacakları kadar. Ama ben bunları neden tekrarlıyorum ki? Luther bunları çoktan söyledi, hem de benden daha da iyi, şu dize-lerde: ‘Bizim canımızı, malımızı, şerefimizi, çocuğumuzu ve karımızı alın: Bırakın oraya gidelim... ama imparatorluk bize kalsın!’ Evet! Evet! ‘imparatorluk!’”(262 M.)

Kaufmann, Nietzsche’nin güçten insanın şeytanı olarak bahsettiğini ve aklın gücü kontrol etmesi gerektiğini söylediğini ifade eder. Biri kötü, diğeri iyi olmak üzere iki güç vardır. Nietzsche’nin erken dönem felsefesindeki dengeyi anımsarsak karanlığın Dionysos güçleri güneş tanrısı Apollon’a karşıdır.⁸

Nietzsche *Zerdüş*’te iki yerde; “*Binbir Hedef Üzerine*” ve “*Kendinin Üstesinden Gelmek*” başlıklı bölümlerde Güç İstenci’nden bahseder:

“*Binbir Hedef Üzerine*”de farklı halkların farklı ahlaki kodlarına gönderme yapar yani bir çeşit ahlaki görecelik vurgusu yapar ama diğer taraftan da ortak ahlaki kodları ortak kılan bir unsurun da mümkün olduğunu söyler. Tüm halklar üstünde bir ahlak levhası olduğunu söyler:

*“İyiliklerinin yazılı olduğu bir levha asılıdır her hal-kin üzerinde. Bak, onun zaferlerinin levhasıdır bu; bak, onun **güç isteminin** sesidir bu.*

⁸ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and AnticHrist*, Fourth Edition Princeton, New Jersey Princeton University Press 1974, s. 198.

Övülmeye değerdir ona zor gelen her şey; kaçınılmaz ve zor olan her şeye iyi denir; ve en büyük sınıktan kurtaran, ender ve en zor olan –kutsal diye övülür onlar.”⁹(Abç.)

Komşuya ya da diğer halklara haset olacak her şeyin o levhada yani ahlak levhasında yazıldığını ifade eder ve bunun nedeninin ise Güç İstenci olduğunu belirtir.

Güç İstenci’nin geçtiği diğer başlık ise ikinci bölümdeki *“Kendini Aşmak Üzerine”* başlıklı kısımdır.

Felsefi arayışı Güç İstenci harekete geçirir, der Nietzsche.

Hakikat istenci Güç İstenci’nin bir fonksiyonudur.

Tüm istenç bir Güç İstenci’dir ve hatta insanın değerleri ve hayr ve şer de Güç İstenci’dir.

“Onun Güç İstencine ilişkin kendi anlayışı ne Heidegger’in ne de pozitivistlerin anladığı anlamda ‘metafizik’ değildir; her şeyden önce psikolojik bir hipotezin anahtar kavramıdır.”¹⁰

“Onun Güç İstenci teorisi, kanıtları göz önünde bulundurduğumuzda ve elimizden geldiğince net bir şekilde düşündüğümüzde, insan davranışının tek yorumu olabilir.”¹¹

Bu yorumlar W. Kaufmann’a ait.

⁹ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*. M. Tüzel Çevirisi. Vurgu bana ait.

¹⁰ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and Antichrist*, Fourth Edition Princeton, New Jersey Princeton University Press 1974, s. 204.

¹¹ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and Antichrist*, Fourth Edition Princeton, New Jersey Princeton University Press 1974, s. 206.

Tasavvuf ehli İnsan-ı Kâmil yani üstinsan'a ulaşma yolunu çeşitli kademelerden geçerek ulaşılmaması gereken bir süreye yaymış. Bunu ise insanın kendi içerisinde ve dışarıya ve başkaları ile ilişkilerdeki insanın duruşundaki ahlak ile ve iç temizliği ile ifade etmişler. Yukarıda ifade edilen ve kökenini *Kur'an*'dan alan nefis ve nefis tezkiyesi/terbiyesi mertebelerini Nietzsche'nin felsefe serüveninde temel kavramlarında bulmak da mümkün. Bu benzerlik ve paralellik onun *Kur'an*'ı bilmesinden ve özellikle *Zerdüşt*'ünde daha da belirgin olmaya başlıyor. Onun bu kavramlarından en önemlisi Güç İstenci kavramıdır.

Tasavvufta İnsan-ı Kâmil'e nefsi terbiye ederek, eğiterek ulaşmayı bir yol kılmıştır. Nietzsche'de üstinsan (*Übermensch*) Güç İstenci kavramı ile beraber anılmakta.

Zerdüşt'ün "Savaş ve Savaşçılar Üstüne" bölümü ile Nefse Cihad etmek arasındaki ilişki ele alınacak

Nietzsche'nin felsefi duruşunun vardığı nihai aşamada en önemli kavramlar Güç İstenci (The Will to Power), Ebedi Döngü (Eternal Recurrence) ve Üst-İnsan'dır (Overman). Bu yazıda Nietzsche'nin bu kavramlarının *Kur'an*, Tasavvuf ve geleneksel Müslüman coğrafyanın kültürel oluşları açısından ele almaya çalışacağım. Bu minvalde ele alacağım ilk kavram Güç İstenci.

Güç İstenci

Güç İstenci, Friedrich Nietzsche tarafından evrenin her türlü devinimindeki en temel istenç olarak tanımlanan kavram. Mikro ve makro kozmosu kaplayan bu kavram, tüm değişim ve dönüşümlere de kaynaklık etmektedir. Her detayda bu istencin izlerini yakalamak mümkündür. Nietzsche bu olguyu şöyle tanımlamaktadır:

Nietzsche'ye göre insan doğası da tamamen Güç İstenci'nin bir şeklidir. Her türlü hareket ve eylem, Güç İstencinin hiyerarşik olarak üstünlük kurma tasarısından ibarettir.

*“Ve ‘dünya’ benim için nedir biliyor musunuz? Bu dünya: başlangıçsız, sonsuz bir enerji canavarıdır; artmayan ya da azalmayan, genişlemeyen ancak kendini dönüştüren, katı, demirden bir güç miktarı; [...] birlikte dalgalanan ve köpüren, sonsuza dek değişen, sonsuza dek yeniden canlanan, çok uzun yıllar boyunca yinelenen, biçimlerinin bir geri çekildiği bir taşıdığı bir **güçler denizidir**; [...] bu dünya için bir isim ister misiniz? Onun tüm muameleleri için bir çözüm? Sizler için de bir ışık, en iyi gizlenmiş, en güçlü, en cesur, en karanlıkların insanları? -Bu dünya güç istencidir- başka bir şey değil! Ve sizler kendiniz de bu Güç İstencisiniz -başka bir şey değil!” [Kalın vurgu bana ait]¹²*

Yani enerji ya da güç canlı-cansız her yerde ve devamlı bir hareket halindedir. Dünya bir Güç İstencidir. Hareket olan ve bu hareketin kendisinin adı güç ve Güç İstenci... Güç İstenci kavramının sadece canlılara değil ama cansız nesneler ve tüm aleme atfedildiğine dikkat etmekte yarar var. Bu manada Güç İstenci kavramında nötr bir içerik olduğuna dikkat çekmek gerekir. Nötr olan bu kavram kullanıldığı ya da durduğu yer itibarı ile olumlu ya da olumsuz anlam kazanabilir. Onun nötr bir kavram olması akla hemen Tabula Rasa kavramını da getirmekte. Yani insan aklının ve hafızasının insan doğduğu anda beyaz bir sayfa olması ve bu beyaz sayfaya yaşam deneyim ve bilgisinin işlenmesi... iyi ve kötü kavramları açısından nötr olan bu kavram yaşam enerjisi ve atılımı

¹² Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Trans. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, §1067.

ile birlikte değerler edindiğini ve Güç İstencinin bu anda başladığını tasavvur edebiliriz.

Benim nazarımda bunun nefis kavramı ile benzerliği de açıklık kazanıyor. Bu benzerliği en halis kılan ise nefis kavramının *Kur'an*'da kullanıldığı yerlerdeki anlamıdır. Ve *Kur'an*'daki bu anlam ve ifade tasavvufta yaşama dair ve yaşamın yaşanılır kılınmasına dair çeşitli şekiller ve haller almış görünür. Buna daha sonraki bölümlerde değineceğim.

Nötr olmakla birlikte nefis kavramı anlamı itibarı ile hem iyi hem de kötü tarafı vardır. Dediğimiz gibi nefis insanın içindeki güç olarak tasavvur edilebilir. Yukarıdaki alıntıda da gördüğümüz gibi güç ve enerji olarak ifade edilmekte... Bu güç, bu elde etme gücü ya da yaşamın belki de kendisi olan bu güç iyi de olabilir kötü de. İktidar elde etmek her halükârda kötüdür ama bir güç olarak insanı ayakta tutan da bu gücün kendisi... Olmazsa insanın ayakta duracak hali de olmaz. Güç İstenci kavramının bu anlamda ele alınması ve benzerliği dik-kate değer değil midir?

Nitekim Güç İstenci'nden ne kastettiğini açıklamaya devam eder:

*“Bir güç parçası, bir güdü, istenç, etki parçasına eşittir – dahası, tam da bu güdülenmekten, istemekten, etki-lemekten başka bir şey de değildir ve tüm etkileri, etkilere neden olan bir şey tarafından, bir “özne” tarafından kullanılmış bir şey olarak kavrayan ve yanlış kavrayan dilin (ve usun, kendisinde taşlaşmış, temel yanlışlıklarının) ayartmasından dolayı, başka türlü görünebilir.”*¹³

¹³ Friedrich NIETZSCHE, *On the Genealogy of Morals*, Trans. Walter Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967, I, 13.

Güç İstenci bir şeyi ele geçirmeyi o şey üzerinde hâkimiyet elde etmeyi koşullayandır. Bu hem etki bırakmayı -ki bu da bir hâkimiyet biçimidir- etki altına almayı, dediğim gibi hâkimiyet tesis etmeyi M. Foucault'nun dediği gibi "iktidarın her yerdeliğini" işaret eder.¹⁴ Tam bu noktada insan, hayvan ve bitki alemleri arasında bir ayırım yapmadan buna temas eder Nietzsche.

*"[O]rganik dünyadaki tüm olaylar bir zapt etme, bir efendi olmadır ve her zapt etme ve efendi olma yeni bir yorumu, onun aracılığıyla önceki 'anlam' ve 'amacın' zorunlu olarak tanınmaz hale getirecek ya da hatta ortadan kaldıracak bir uyum sağlamayı içerir."*¹⁵

Ve insanın Güç İstenci'nin tehlikesine ve onun aynı zamanda yaratıcı doğasına temas eder.

*"İrmak değildir sizi bekleyen tehlike ve sizin iynizin ve kötünüzün sonu: aslında isteminizdir asıl tehlike, güç istemi, – o dur durak bilmeyen, doğurgan ya-şama-istemidir."*¹⁶

Şöyle der bir yerde: *"Ve sen de idrak eden kişi, bir patikası ve ayak izisin benim istemimin: sahiden, benim güç*

¹⁴ Kavram olarak güç ve iktidar kavramlarının anlam olarak ilişkilerini ve Türkçedeki yakınlıklarının ayrıca değerlendirilmesi ve bunun özgürlükçü bir ahlak ile analiz edilmesi gerekmektedir.

¹⁵ Friedrich NIETZSCHE *On the Genealogy of Morals*, II, §12.

¹⁶ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt* –Herkes için ve hiç kimse için bir kitap– Almanca aslından çeviren: Mustafa TÜZEL, İş Bankası Y, Kendini Aşmak Üzerine, s. 162. "The river is not your danger and the end of your good and evil, you wis- est ones; but this will itself, the will to power – the unexhausted begetting will of life." F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Self-Overcoming*, Edited By Adrian Del CARO , University Of Colorado At Boulder Robert B. PIPPIN, University Of Chicago, Translated By Adrian Del CARO, s. 88

istemim senin isteminin ayaklarıyla yürür hakikate!”¹⁷
İşte burada olumlu bir atfetme ile Nefs tezkiyesi ya da mücadelesi ile Üstinsana giden yola gönderme vardır. Aynı zamanda iki özne arasındaki ilişkiye temas edildiğini söylemekten imtina etmemeli. Fakat burada “Benim güç istem”imin senin “istemin” üstünde bir egemenliği anlattığı konusu müphem kalır.

Fakat şu ifadeden bu müphemliği aştığı söylenebilir.

*“Sadece yaşamın olduğu yerde vardır istem de:
ama yaşama istemi değil, aksine – böyle öğretiyorum sana – güç istemi!”¹⁸*

Yukarıda bahsi geçen bağlamdaki istem bir diğerinin Güç İstencidir.

¹⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt* –Herkes için ve hiç kimse için bir kitap– Almanca aslından çeviren: Mustafa TÜZEL, İş Bankası Yay., s. 164. “And even you, seeker of knowledge, are only a path and footstep of my will; indeed, my will to power follows also on the heels of your will to truth.” F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Self-Overcoming*, Edited By Adrian Del CARO, *University Of Colorado At Boulder* Robert B. PIPPIN, *University Of Chicago*, Translated By Adrian Del CARO, s. 90

¹⁸ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt* –Herkes için ve hiç kimse için bir kitap– Almanca aslından çeviren: Mustafa TÜZEL, İş Bankası Yay. s. 164. Only where life is, is there also will; but not will to life, instead – thus I teach you – will to power!” F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Self-Overcoming*, Edited By Adrian Del CARO, *University Of Colorado At Boulder* Robert B. PIPPIN, *University Of Chicago*, Translated By Adrian Del CARO, s. 90. Turan Oflazoğlu şöyle der: “Ancak hayat olan yerde, istem de olur: hayat istemi değil ama —bak ne diyorum—, güç istemi!

Canlı, birçok şeyleri hayattan üstün tutar; ama bu üstün tutmanın kendisinde dile gelen, güç istemidir! — “

Ayrıca bu alıntıda yaşamın olduğu yerde Güç İstenci vardır sözü sanki bir önce söylenenlerle çelişki arz ediyor gibi görünüyor. Hele onun “Dünya Güç İstencidir ve bunun ötesinde başka bir şey değildir” (“*The world is will to power – and nothing besides!*”) ifadesi de dikkate alındığında...

İbn Arabî’nin “*Her şey canlıdır*” ifadesi de bize bu farklı coğrafya ve yüzyılların birbirine yakınlaşan fikirleri hakkında düşünmemize vesile teşkil eder. Şamanizmin çeşitli kollarında evrenle böyle bir bağ kurulduğu bilinen bir durumdur. Yani evrende var olan her şey canlıdır ve ilişki içinde olunabilir. Bunun ise güç ve Güç İstenci olarak yorumlanması mümkündür ya da başka bir ifade ile alemleri var eden ve her şeyde var olan bir nefis vardır.¹⁹ Bu ister somut bir durumu ya da soyut bir durumu ifade etsin, yapılacak yorumlar rasyonel temellere rahatlıkla oturtulabilir.

Öyle ya da böyle Nietzsche kelimenin gerçek anlamıyla “her şey canlıdır” dememiş olsa dahi onun Güç İstenci kavramını kimileri bunu bir tür dirimselcilik ya da yaşamın her şeyi canlandıran bir güç olduğu inancı olarak görmüş ve bazıları ise onu, gerçekliğin dinamik doğasını temsil eden daha soyut bir kavram olarak görmüş-tür. O, her şeyin onları büyümeye ve değişmeye iten bir

¹⁹ Fuzulî’nin şiiri gelir aklı:

“İlm kesbiyle pâye-i rif’at
Arzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne vâir âlemde/
İlm bir kıyl ü kaal imiş ancak.”

Bu mısralarda Güç İstenci ve nefis kavramına dair bir gönderme yok ise de Nietzsche’nin kavrayışıyla da karşılıklı iki âşık (âşık ve maşuk) arasında bir Güç İstenci halinin olduğu söylenebilir. Aynı şekilde nefislerin çarpışması ve uyumu şeklinde de yorumlanabilir.

tür enerjisi veya gücü olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla hayata anlamını ve amacını veren bu güçtür.

Ve toplumsal yaşama dahi temas eden, insanlar arası ilişkilerde Güç İstenci kavramının yönüne şöyle işaret eder:

“*Nerde canlı gördüysem, orda güç istemi gördüm; uşağın isteminde dahi, efendi olma istemini gördüm.*”²⁰ diyor Nietzsche.

Bu hayvanlar arası ilişkilerde daha vahşi bir şekilde ortaya çıkarken insan ilişkilerde kontrolsüz bir istem olduğundan egemen olma ilişkisini getiriyor. Dolayısıyla köle ve efendi de farklı şekillerde ortaya çıkan bir istem olarak durur. Ama her iki halde dahi bir egemenlik arzusu (iktidar olmayı isteme ve politik iktidar ve devlet zaten en üst boyutta göstergelerdir) ortaya çıkar.

Her hâlükârda “*Her türlü uzlaşmanın daha üstünde istemelidir istem, güç istemi olan istem.*”²¹

²⁰ Friedrich NIETZSCHE Böyle Buyurdu Zerdüş, (Also sprach Zarathustra), Kendini Altetme Üzerine, Türkçesi : A. Turan Oflazoğlu, 1964, Bilgi Yayınevi, s. 132. “Wherever I found the living, there I found the will to power; and even in the will of the serving I found the will to be master.” Friedrich NIETZSCHE, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Self-Overcoming*, Edited By Adrian Del CARO, *University Of Colorado At Boulder* Robert B. PIPPIN, *University Of Chicago*, Translated By Adrian Del CARO, s. 89

²¹ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüş* –Herkes için ve hiç kimse için bir kitap– Almanca aslından çeviren: Mustafa TÜZEL, İş Bankası Yay. s. 204. “That will which is the will to power must will something higher than any reconciliation” F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Redemption*, Edited By Adrian Del CARO, *University Of Colorado At Boulder* Robert B. PIPPIN, *University Of Chicago*, Translated By Adrian Del CARO, s. 112

Günlük yaşam içinde ise yaşayan tüm canlılar buna uygun davranırlar.

“Yaşayanlar birçok şeye yaşamdan daha çok değer verirler; ama tam da değer biçmekte dile gelir – güç, istemi!”²²

Yani yaşama değil onun yarattığı ilişkiler içinde ortaya çıkan normlara daha fazla değer verirler ya da yaşamın içinde peşinden koştukları şeye yaşamdan daha fazla değer verirler ki bu Güç İstencinin meydana gelmesidir.

O kadar her şeyi kapsar ki bu, Nietzsche farklı şekildedeki hallerine de temas eder. Gizlenmiş hallerini sıralar:

*“Güç İstencinin **gizlenmiş** biçimleri:*

1) Özgürlük, bağımsızlık ve ayrıca denge, barış, koordinasyon arzusu. Aynı şekilde münzevi, “tinsel özgürlük”. En düşük biçimi: varoluş istenci, “kendini koruma dürtüsü”.

2) Güç İstencini daha büyük bir bütün içinde tatmin etmek üzere kayıt: boyun eğme, iktidarda olanlar için kendini vazgeçilmez ve yararlı kılma; daha güçlülerin kalbine giden gizli bir yol olarak sevgi— ki üzerinde egemenlik kurulabilsin.

3) Görev düşüncesi, vicdan, güce sahip olanlardan daha yüksek rütbede olmaya ilişkin hayali avuntu; daha güçlü olanların bile yargılanmasına izin veren

²² Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt* –Herkes için ve hiç kimse için bir kitap– Almanca aslından çeviren: Mustafa TÜZEL, İş Bankası Yay. s. 164. “Much is esteemed more highly by life than life itself; yet out of esteeming itself speaks – the will to power!” F. Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra A Book For All And None, On Self-Overcoming*, Edited By Adrian Del CARO, University Of Colorado At Boulder Robert B. PIPPIN, University Of Chicago, Translated By Adrian Del CARO, s. 90

bir düzeninin kabul edilmesi; yeni değerler tablolarının yaratılması (Yahudiler: Klasik örnek). ”²³

Birinci maddede varlığın olumlu temayüllerine dair ifadeler olarak okuyabiliriz fakat ikinci maddede itaat, ege-menlik, iktidar, kibir ve büyüklenme ve sevgi gösterisi olarak dalkavukluk gibi olumsuz fiillere yorumlamak mümkün. Üçüncü madde de pek olumlu olarak yorumlanamaz: Vicdan ve acıma kavramlarına Nietzsche olumlu özellikler olarak bakmaz. Ama Güç İstenci kavramı tüm bunlara da meyyal olan yolu açar.

O varlığın yaşamı içerisinde varlığın tüm hallerinde Güç İstencini gördüğünden devam eder:

“Güç İstenci olarak övgü ve minnettarlık, —Hasat, iyi hava, zafer, evlilik, barış vesilesiyle övgü ve minnettarlık: — tüm bu bayram günleri duygunun üzerine boşaltılacağı bir özneyi gerektirmektedir. İnsan, birine olan iyi şeylerin, insana yapılmış olmasını arzu eder: bunu yapan birini arzu eder. Aynı koşullar sanat eserleri için de geçerlidir sadece eserlerle tatmin olmayız: onları yapmanı överiz.

Öyleyse övgü nedir? Bir nevi alınan faydalar acısından dengenin tekrar kurulması, karşılık olarak verme, bizim gücümüzün gösterilmesi— çünkü övenler, onaylayanlar, yargılayanlar, değerlendirenler, hüküm verenler: onaylayabilme, şeref dağıtılabilme hakkını talep ediyorlar. Artırılmış bir mutluluk ve yaşam duygusu aynı zamanda artırılmış bir güç duygusudur: İnsanın övgüsü bundandır (bir yapan, bir “özne” yaratması ve araması bundandır). Erdemli intikam olarak minnettarlık: Eşitliğin ve gururun desteklenmesi gerektiği, intikamın en iyi

²³ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 406. Md. 774 (1883-1888)

şekilde uygulandığı yerde en ağır şekilde talep edilir ve uygulanır."²⁴

Ve öyleki onun Makyevelizmine dahi gelir söz. Aşağıdaki alıntıda Güç İstencinin siyaset felsefesi ve siyaset açısından ne anlama geldiğini anlatır. Şöyle devam eder:

"Gücün "Machiavellinizmi" Hakkında

Güç İstenci, şu şekilde görünür:

a) "Özgürlük" istenci olarak ezilenler arasında, her türlü köle arasında: Hedef sadece özgür kalmak gibi görünür (dini acıdan: "sadece kendi vicdanına karşı sorumlu olmak"; "Protestan özgürlük" vs.);

b) Aşın Güç İstenci olarak güce hazır daha güçlü insan türleri arasında; ilk denemede başarısız olduğunda, kendini "adalet" istenci olarak sınırlar, yani hükmeden turun sahip olduğu aynı haklar ölçüsüne sınırlar,

c) "İnsanlık sevgisi", "halk", ilke, gerçek, Tanrı sevgisi olarak; sempati olarak; 'kendini feda etme' vs.; en güçlüler, en zenginler, en bağımsızlar, en cesurlar arasında; aşırı güçlenme, beraberinde taşıma, hizmetine alma, insanın yönlendirebileceği büyük bir güç miktarına sahip bir şekilde kendini içgüdüsel olarak dahil etme; kahraman, peygamber, Sezar, kurtarıcı, çoban; (—cinsel sevgi de buraya aittir; aşırı güçlenmeyi, sahiplenmeyi arzu eder ve kendini teslim etmekmiş gibi görünür). Temelde sadece birinin bir "araca", "atına" duyulan bir sevgidir— kullanabilecek durumda olduğu için şunun

²⁴ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 406-407, Md. 775 (Bahar-Güz 1887).

*veya bunun birine ait olduğuna dair bir inançtır.
'Özgürlük', 'adalet' ve 'sevgi'!!!*²⁵

Her şeye rağmen güç kullanma, güç sahibi olma ve egemenlik gösterme biçimleri olan Sosyalizm, Anarşizm ve dinsel temayüllerin Güç İstenci ile olan ilişkilerinden bireyciliğe göre daha olumsuz bakıldığını sezebiliriz.

"Bireysellik, 'Güç İstencinin' ılımlı ve halen de bilinçsiz bir biçimdir. Burada, bireye toplumun (ister devletin ister kilisenin olsun) aşırı güçlü egemenliğinden kurtulmak yeterli gibi görünmektedir. Onlara bir kişi olarak değil sadece bir birey olarak karşıdır; bütüne karşı olan tüm bireyleri temsil eder. Bunun anlamı şudur: içgüdüsel olarak kendini tüm diğer bireylerle eşit farz eder. Bu mücadelede kazandığı her şeyi, kendisi için bir kişi olarak değil bütüne karşı olan tüm bireylerin temsilcisi olarak kazanır.

Sosyalizm bireycilik tarafından kullanılan bir ajitasyon aracından başka bir şey değildir: bir şeylere ulaşmak için insanın kolektif bir eylem bir 'güç' altında organize edilmesi gerektiğini kavrar. Ancak istediği şey, bireyin hedefi olduğu gibi toplumsal bir düzen değil birçok bireyi mümkün kılmak için kullanılacak bir araç olarak sosyal bir düzendir Sosyalistlerin, sıkça kendilerini kandırdıkları içgüdü budur (ayakta kalabilmek için kendilerini sıkça kandırmak zorunda oldukları gerçeği bir yana). Bireysel egoizmin hizmetinde özgeci ahlaklılığın öğütlenmesi: 19. yüzyılın en yaygın yalanlarından biridir.

Anarşizm de yine sosyalizm tarafından kullanılan bir ajitasyon aracıdır; bu sayede sosyalizm korku salar ve korku aracılığıyla ilgi çekmeye ve zorbalık

²⁵ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 407. Md. 776 (Bahar-Güz 1887)

yapmaya başlar: her şeyden önce—en tinsel konularda bile cesurları ve yiğitleri kendi tarafına çeker.

Tüm bunlara karşın bireycilik Güç İstencinin en ilımlı aşamasıdır.

* * *

İnsan bir kez belirli bir bağımsızlık derecesine ulaştı mı daha fazlasını ister: insanlar kendilerini güç derecelerine göre ayarlarlar: birey artık kendini sadece diğerlerinin eşiti olarak görmez, eşitlerini arar— kendilerini başkalarından ayırır. Bireyciliği, grupların ve organların oluşumu izler; birbirine yalçın eğilimler bir araya toplanır ve bir güç olarak aktif hale gelir; bu güç merkezleri arasında anlaşmazlık, savaş, diğerinin güçlerinin farkında oluş, misilleme, yakınlaşmalar, hizmet alışverişinin düzenlenmesi meydana gelir. Sonuçta da bir rütbe düzeni.

1) Bireyler kendilerini özgürleştirirler;

2) Birbirleriyle mücadele ederler, ‘hakların eşitliği’ konusunda bir anlaşmaya varırlar (amaç olarak ‘adalet’);

3) Buna bir kez ulaştılar mı, gücün gerçek eşitsizliği çoğalmış bir etki yaratır (çünkü bütün üzerindeki ve birçok küçük güç miktarı üzerindeki barış kuralları artık daha önce önemli sayılmayan farklılıklar oluşturur). Bireyler şimdi kendilerini gruplar halinde organize ederler; gruplar imtiyazlar ve üstünlük için mücadele ederler. Daha yumuşak bir biçimde yine çatışmalar çıkar. İnsan, özgürlüğü güç sahibi olmadığı surece ister. Güce bir kez sahip oldu mu, daha fazla güç ister; bunu yapamıyorsa (hâlâ bunu

yapamayacak kadar zayıfsa), ‘adalet’ yani eşit güç ister.”²⁶

Bu şekilde Güç İstencinin toplumsal yaşamda temas etmediği bir alanının olmadığını insanın oluş, duruş ve eyleyişinden ortaya çıkan hallere de vurgu yaparak somutlaştırmaya çalışır.

“Goethe’nin deyişiyle ‘göğsün labirentinde’ kendisine vicdan rahatsızlığını yaratan ve olumsuz ideal-ler kuran kuvvet, şiddet-sanatçıları ve örgütçülerde daha görkemli bir şekilde iş başında olan ve devletler kuran o etkin kuvvetle temelde aynıdır, o özgürlük içgüdüsüdür yani (benim dilimde söylersek: güç istencidir): ancak burada, bu kuvvetin biçim oluşturucu ve zorba doğasının, kendini üzerinde şiddetle gösterdiği malzeme insanın kendisi, o hayvansal eski kendi’dir.”²⁷

İnsan varlığının oluşunda var olan ya da insanla beraber doğan Güç İstenci olumlu yanlarının yanında göze çarpan ve olumsuz olan taraflarıyla kendini açık eder. Bu ifade ile o aslında insanda ham haliyle bulunan ve nefis bölümünde ifade edeceğimiz ilk nefsi Nefs-i emmareyi ifade eder. Nietzsche’ye göre insanda her daim bulunan bir haldir bu. Bakın şurada:

“[Benim teorim şu olurdu:] Güç İstenci, diğer tüm tesirlerin onun yalnızca gelişmiş halleri olduğu tesir etmenin ilkel biçimidir.”²⁸

²⁶ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 411-412

²⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik*, Kalcı Yayınevi, İstanbul 2004, 92-93

²⁸ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 367, M. 688

Özgürlük istencinden ya da temel ihtiyaçlarının karşılama istencinden bir dayanışmaya kadar her alanda bir Güç İstencinin olduğunu söylenmesi onun temelde bir “insan doğası”na gönderme yapan olgu olduğunu imler. Bunu nefis için de söylemek mümkündür. Mesela aşağıdaki alıntıda Hristiyan monkları ya da seyri sülük yoluna girmiş bir dervişi düşünün (ya da bir Kalenderi dervişini ya da kendini saklayan ve dünyadan el etek çekmiş, kötülüğünü söyleyip iyiliğini söylemeyen mela-miyi).

*“Çileci yaşam bir “özçelişki”dir: eşi benzeri bulunmaz bir hınç, yaşamdaki bir şey üzerinde değil, yaşamın kendisi üzerinde, yaşamın en köklü, en kuvvetli, en temel koşulları üzerinde hakimiyet kurmak isteyen doymak bilmez bir içgüdünün ve **Güç İstencinin** hıncı hüküm sürmektedir burada; kuvveti, kuvvetin kaynaklarını tıkamak için kullanma girişiminde bulunmaktadır burada;”²⁹*

Nietzsche bir yola giren bir zahidin de Güç İstencine sahip olduğunu ve aşmaya, bir şeyleri elde etmeye yönelik olmasını olumsuz değerlendirmektedir. Bunu neden olumsuz olduğunu değerlendirdiğim sorulursa yanıtlım, Nietzsche’nin yaşamı her zaman olumlayan ve ona güzellik atfeden bir filozof olmasından hareketle böyle dediğimi ifade edebilirim. Güç İstencine dair bir yerde şöyle demektedir:

“Güç istemi ahlaksızlık olarak kabul edildiğinden dolaylı hiç kimse erdemi türün (ya da ırkın ya da

²⁹ Friedrich NIETZSCHE, Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik, Kambalçı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 130.

kentin) hizmetindeki ahlaksızlığın bir (Güç İstencinin) sonucu olarak kavrama cesaretine sahip değildir. ”³⁰

Erdem göstermekte ve ahlak timsali olmakta örnek gösterilen/gösterilmek istenen zahid/monk/derviş aslında Güç İstencinden hareketle var olan erdemli davranışlara ahlak dışı bakmaz demek istiyor Nietzsche. Güç İstencinin her davranış ve edişin ardında olduğunu izah etmeye çalışır. Bana göre ise işte bu nefstir, Güç İstencinin bir diğer adı.

Onda en aciz durumda bulunan kişiden ortaya çıkacak bir Güç İstenci; ”*Hastaların, herhangi bir üstünlük biçimini temsil etme istençleri, sağlıklılar üzerinde despotluk kurmaya götüren gizli yolları sezme içgüdüleri, – bunun, en zayıf olanın bu **güç istencinin** bulunmadığı yer var mıdır ki!* ”³¹ şeklinde anlatılabiliyor.

Hele en masum çileci bir rahip ya da derviş aynen şöyle ifade ediliyor:

“Çileci rahibi, hasta sürünün önceden belirlenmiş kurtarıcısı, çobanı ve savunucusu olarak görmemiz gerekiyor: ancak bu yolla anlarız onun o muazzam tarihi misyonunu. Acı çekenler üzerinde hükümdarlıktır onun etki alanı, buna yöneltir içgüdüğü onu, bunda gösterir en kendine özgü hünerini, ustalığını, bunda bulur kendine has mutluluğunu. Kendisinin de hasta olması, hastalarla ve talihsizlerle temelden akraba olması gerekir onları anlayabilmesi, -onlarla anlaşabilmesi için; ama kuvvetli olması da gerekir, başkalarına olduğundan daha da çok kendine

³⁰ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 232.

³¹ Friedrich NIETZSCHE, *Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik*, Kambalçı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 137.

*hükmetmesi, her şeyden önce de **Güç İstencinin** sağlam olması gerekir, ki hastalarda güven ve korku uyandırsın; onlara tutunacak bir dal, direnç, destek, baskı, eli maşalı eğitimci, despot, tanrı olabilsin. Onları korumak zorundadır, sürüsünü – kime karşı?’³²*

Ama güç istemi yaşam için olmazsa olmaz bir haldir. Nefs olmazsa insan olmaz. İnsanı hayata iten şey nefstir. Güç İstenci de aynı şeye gönderme yapar. Yaşamı olumlayan Nietzsche, Güç İstencini varlığı açıklamaya dair anlamlı bir olgu olarak görür.

“Varoluş savaşı, yalnızca bir istisna, yaşama isteminin geçici bir sınırlamasıdır. -Yaşama isteği olan güç isteminin gereği olarak- büyük kavga da küçük kavga da ağır basmanın, büyüüp gelişmenin, gücün çevresinde yaşanır her yerde.”³³

Bu cümleleri Spinozacı kendini koruma iç güdüsünü eleştirirken söyler. Doğada doğal olanın bolluk ve israf olduğunu ifade ederken, dediğimiz gibi “yaşama isteği olan Güç İstenci” ifadesi onun tüm canlılarda olan bir olgu olduğunu teyit eder.

“Kendini daha güçlüye karşı savunan ve daha zayıfa saldıran Güç iradesi her türlü güç kombinasyonunda daha doğrudur. Not: ‘Varlıklar’ olarak süreçler.”³⁴

“Herhangi bir evrimin var olmasının nedeni hiç de evrim incelenerek keşfedilemez; dönüşmek şöyle

³² Friedrich NIETZSCHE, Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik, Kambalçı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 140

³³ Friedrich NIETZSCHE, Şen Bilim, s. 221,349. Madde, Asa Yay

³⁴ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 346, M. 655.

*dursun insan onu “oluş” olarak düşünmek bile istememelidir. ‘Güç İstenci’ olmuş bir şey değildir.”*³⁵

Buradan da farkına varılabileceği gibi sistemli bir filozof olarak görülmeyen Nietzsche’nin felsefi duruşunun odağında Yaşamı olumlama dururken onun temelini Güç İstenci kavramında görmek mümkündür. O Güç İstenci kavramıyla niyet ortaya koymak durumunda değildir. Canlıların ve hayatın hakikatini kavramada kavranacak temel halkanın ne olması gerektiğine dair bir fikri ortaya koyma gayretindedir. Güç İstenci varlığın olgusudur. Varlıkla beraber olan ve kavramamız gereken temel kavramdır. Bu nefstir.

“Bize en tanıdık gelen biçim olarak yaşam, özellikle güç biriktirme isteğidir; hayatın tüm süreçleri buna bağlıdır: hiçbir şey kendini korumak istemez, her şey üst üste eklenmeli ve biriktirilmelidir.

*Özel bir durum olarak yaşam (varlığın toplam karakterine uygulanan hipoteze dayalı), azami bir güç duygusunun peşinden koşar; esasen daha fazla güç için bir çaba; çabalamak, güç için çabalamaktan başka bir şey değildir; temel ve en içteki şey yine bu iradedir (Mekanik, yalnızca sonuçların göstergebilimidir).”*³⁶

İşte burada da nefsin her daim aşırıya kaçmasını görebiliriz. Nefs daima elde etmeye güç elde etmeye koşulludur. Nietzsche’nin tabiri ile “güç biriktirmek”tir bunun adı. Azami güç biriktirme isteği nefsin en karakteristik özelliğidir.

³⁵ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 368, M. 690

³⁶ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 368, M. 689.

Bunun yanında insanın nefsini aşırıya gitmeye iten faktörler insan teklerinde farklılık gösterirken Nietzsche'nin aşağıda ifade ettikleri oldukça dikkate şayandır:

*“Çirkin olanın etkisi dinamometre ile ölçülebilir. İnsanın morali ne zaman bozulsa, yakınlarda ‘çirkin’ bir şey bulunduğunun kokusunu almıştır. Güç duygusu, Güç İstenci, yürekliliği, cesareti — çirkinle azalır, güzelle artar bunlar...”*³⁷

Başka bir ifade biçimi ile kişi kendini iyi, mutlu ve dinç hissettiğinde güç biriktirmek, nefsinin peşinden koşmak duygusu daima öne çıkar.

*“Karşıtlarla besleniyorlar artık, ne bulurlarsa yiyorlar, ister ‘inanç’ olsun, ister ‘bilimsel düşünce’; ister ‘Hristiyanca’ sevgi olsun ister Yahudi düşmanlığı; ister **güç istemi (devlet olma istemi)**, ister **évangile des humbles** (Küçük insanların İncil’i.), hepsini yutuyorlar, mide fesadına uğramaksızın, hem de öyle bir iştahla ki insanın kıskanası geliyor... Karşıtlar arasında bu ne yan tutmazlık, bu ne midesizlik, ‘çıkarcı gözetmezlik’!”*³⁸

Rekabet ile ya da olgunlaştırılan rekabet ortamı ile birinin üstüne çıkıp bir diğerini alt etme mücadelesi haline geldiği için Güç İstencinin neden olduğu bu aşırı hal ya da nefsin bu halleri immoralist olarak Nietzsche'nin de midesini bulandırıyor.

Burada dikkate şayan sözcük ise Nietzsche'nin “güç istemi” kavramını “devlet olma istemi” olarak ifade etmesidir. Bu aşırılıkla varılan aşamada devletlerden nefret eden Nietzsche'nin Güç İstencini böyle tanımlaması

³⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Putların Alacakaranlığı* – Çev. M. Tüzel, İş Bankası Yay. M. 20.

³⁸ Friedrich NIETZSCHE, *Wagner Olayı – Nietzsche Wagner'e Karşı*, s. 113.

önemlidir. Nefs kavramını iktidar olma istemi olarak ifade etmekten imtina etmemiştim. Güç İstencinin iktidar olma istenci ve hatta devlet olma istenci olarak görülmesine dikkat çekmek isterim.

Nefs, Güç İstenci Olarak Yorumlanabilir mi?

Nefis ya da nefis (سفن), Arapça kökenlidir. Sözlükte ruh, bir şeyin kendisi, akıl, insan bedeni, ceset, kan, azamet, **arzu** ve **kötü istekler** gibi manalara geliyor.

Tasavvufî olarak “*kendisinde iradi hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latif buharlı bir cevherdir.*” şeklinde tanımlanıyor. Kötülüğü emreden manasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenene ve “ruh-ı Rahmani”, “ilahi ben” manasında da kullanılıyor.

Türkçe çevirilerde kelime anlamını “psişe”, “ego”, “kendi” ve “ruh” olarak da görmek mümkün. Aslında hepsi de doğru tanım olsa da tek tek doğru bir tanım olmadığı kanaatindeyim.

Nietzsche’de Güç İstenci olarak geçen kavramın yukarıda açıklanan özelliklerinden irade, istek, arzu, güç ve yaşama gücü gibi kavramlarla benzerliği ve aynı şeyi ifade ettiği tanımın açıklamasında dahi sarıh görülüyor.

Kur’an’da çeşitli anlamlarda gördüğümüz bir kavram. *Kur’an*’da ayet 2:48’de bireysel ve ayet 4:1’de kolektif anlamda kullanılmış.

Kavram özellikle Sufilik ve Sufi edebiyatının temelini oluşturur. Özellikle melametiye, kalenderiye ve bugüne gelindiğinde Bektaşî ve Alevî gibi “heterodoks” akımlar ve Nakşibendiye gibi “ortadoks” akımların ufunda yer alır.

Wikipedia’daki bir yazıda Nefs kelimesinin *Kur’an*’da nûn fâ sîn (ن ف ن) harflerinden 295 kez ve

türetilmiş olarak da dört kez geçtiği söylenir. Türkçe meallere baktığımızda bunu görmek mümkün olmadığını da söylemekten imtina etmeyeceğim. Yaşar Nuri Öztürk mealinde 21, Mehmet Okuyan'ınkinden 20 ve Elmalı'ınkinden 39 kez geçtiğini gördüm. Elbette çeviriden kaynaklı bir durum olması muhtemeldir. Fakat bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmek isterim.

Kur'an'da defaatle vurgulanan ve insan oluşun olmazsa olmaz niteliklerinden biridir nefis. İnsanın kendisi anlamına geldiği gibi insan davranışlarının ve isteklerinin aşırıya gide(ceği)bileceğine vurguyla doğada olduğu gibi nefsin arzu ve isteklerinden aşırıya gitmesinin uygun olmayacağına temas eden birçok ayet vardır, *Kur'an*'da. Bu ayetlerin bir kısmına temas edelim.

Kur'an'da Nefs ile İlgili Bazı Ayetler

Bu farklı meallerde nefse ilişkin ayetleri aşağıda sıralayacağım:

“Nefse ve ona düzen verene” (91:7)³⁹

*“Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki.”
(91:8) ⁴⁰*

Bu iki ayette nefis kavramında iyi ve kötü özellikleri ile anılmakta ve yaratanın bir hikmeti olduğuna işaret vardır. Buradan onun iyi ve kötü özelliklerine işaret edilmesi önemlidir.

³⁹ Haz. Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Girişim Yay. Şubat 1993, İstanbul.

⁴⁰ Age.

“Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.”
(91:9)⁴¹ Nefsin kötülüklerden arındırılması ve bunun insanın kendi çabası ile olması gerektiğine işaret eder.

“Onu kötülöklere boğan da ziyan etmiştir.” (91:10)⁴²
Onu kötölöklere boğan bizzat insanın kendisidir.

“Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötölöğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (12:53)⁴³ Bu ayette nefsin daima kötölöğe temayüllü olduğunu anlamamak mümkün değil. Nietzsche’de Güç İstencinin nasıl kötü bir şey olduğuna dair yukarıda işaret ettiğimiz alıntılarla Kur’an’daki nefse dar söylenenler arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

“Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötölöklük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter. (4:79)”⁴⁴ buradan insanın kendi kaderinin kendi elinde olduğu ve nefsin ise benlik anlamında kullanıldığı aşikârdır.

“Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter! (17:14)”⁴⁵ Nefs terbiyesi ve kişinin kendi nefesine yargıyla gitmesine işaret eder.

⁴¹ Age.

⁴² Age.

⁴³ Age.

⁴⁴ Age.

⁴⁵ Age.

“Rabbinin huzurunda korkan ve **nefsine kötü arzular** yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.” (79:40-41)⁴⁶ Nefs terbiyesi yani kendi kendini yargılama ve kötüyü yapmayıp iyiye yönelmeye işaret...

“Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; **nefsin isteklerine uyma**, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.” (38:26)⁴⁷ Nefsin kötülüğüne Hz. Avut üzerinden uyarı...

“Yoo, daima **kendini kınayan nefse** and içirim.” 75/2 ⁴⁸ Nefsin kötülüklerden arınması yolunda mertebelerden birini bu ayette aramaktadır Tasavvuf erbabı.

“Ey huzura eren **nefis**” 28– Razi edici ve razi edilmiş olarak rabbine dön. 29– (İyi) Kullarım arasına gir!” 89/27 ⁴⁹ Bir diğer mertebe bu ayete dayandırılmaktadır.

Nefse dikkat çeken bir ayetin Arapça bilmediğimizden Türkçe meallerde ve İngilizce Kur'an çevirilerinden geçen hali aynen aşağıdaki gibidir. Maide suresi yani 5/105:

“105 – Ey inananlar, kendinize dikkat edin. Siz doğru yolda olduğunuz takdirde doğru yoldan sapanlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Yaptıklarınızı size O haber verecektir.” (Elmalılı Çevirisi)

“105 – Ey iman edenler, üzerinizdeki (yükümlülük) kendi **nefislerinizdir**. Siz doğru yola erişerseniz, sapan size zarar veremez. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. O, size yaptıklarınızı haber verecektir.” (Ali Bulaç meali)

⁴⁶ Age.

“105 – Ey İnananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O size ne yaptığınızı haber verecektir.” (Süleyman Ateş meali)

“105 – O believers! You are accountable only for yourselves. It will not harm you if someone chooses to deviate—as long as you are ‘rightly’ guided. To Allah you will all return, and He will inform you of what you used to do.” ⁵⁰

Çevirisi:

“105 – Ey müminler! Siz ancak kendinizden sorumlusunuz ‘Doğru’ yolda olduğunuz sürece, birisinin sapmaya kalkışması size zarar vermez. Hepinizin dönüşü Allah’adır ve O size yapmış olduklarınız hakkında haber verecektir.”

Bu ayette kelime olarak nefis sadece Ali Bulaç mealinde geçiyor. Diğerlerinde kendi anlamında kullanılıyor. Ali Bulaç mealindeki nefis de kendi anlamında kullanılmıştır. Yani siz ancak kendinizden, kendi iyilik ve kötülüğünüzden sorumlusunuz denmekte...

Bazı yerlerde 4/1 (Nisa süresi) olduğu gibi insanlığın ortak kökenine gönderme yaparken bireyin seçiminde bireysel sorumluluğa işaret eder. *“1– Ey insanlar sizi tek bir nefisten yaratan, ondan eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetip-yayan Rabbinizden korkup sakının. Ve (yine) kendisiyle, birbirinizle dilek-*

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Haz. Ali Bulaç, Girişim Yay. Şubat 1993, İstanbul. (Bu ayette Ali Bulaç, Nefs kelimesini “istek ve tutkulara (hevaya) uyma” şeklinde çevirmiş)

⁴⁸ Prof. Dr. s. Ateş, Kılıç Y., Kur’an-ı Kerim ve Yüce Mealı.

⁴⁹ Prof. Dr. s. Ateş, Kılıç Y., Kur’an-ı Kerim ve Yüce Mealı.

⁵⁰ <https://quran.com/5/105>

leştiğiniz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir.”

Dolayısıyla bireyin nefesine önem atfeder. Özgür irade ve akla vurgu yapar. Bu minvalde nefsi bireyde vuku bulan bir güç olarak ifade etmek yanlış olmaz. *Kur'an* nefsin düşüncelerde ve eylemlerde 'iyi' ve 'içsel olarak anlamlı' olmaya doğru ilerleyebilmesi için nefsin beslenmesi ve kendi kendini düzenlemesi gereken bir şey olduğu fikrini aktarır. Yani gücün kontrol edilmesi ya da nefsin terbiyesine işaret eder. Bunu ise bireyin bizzat kendine bırakarak Allah ile bireyi baş başa bırakır *Kur'an*.

Bunun için, yukarıda belirtildiği gibi, *Kur'an*'da kimi ayetlerde ne yapılması gerektiğine dair izler bulmak mümkün fakat İslam tarihi bunlardan yola çıkarak nefsin aşırılıklarından arınarak doğru insan, İnsan-ı Kâmil olmak için mertebeler koyan ve kökenini *Kur'an*'da alan Tasavvufu geliştirmiştir. Gerek İnsan-ı Kâmil ve gerekse nefs kavramı üzerine birçok Müslüman din aliminin oluşturduğu bir külliyat mevcut. Bu külliyyatın özellikle Bağdat ve Nişabur yörelerinde yaşayan alimlerce İslam'ın ilk 2. yüzyılından itibaren geliştirildiği bilinen bir durumdur.

Nefs Terbiyesi

Nefsî Tezkîye ya da Nefs Terbiyesi/Temizliği İslam dini ve tasavvuf terimi. Nefsin temizlenip günahlardan arındırılması, saf, pak ve olgun hale getirilmesi sürecine verilen isim... Nefsi teskiye etmek demek nefsi temizlemek demek. Tasavvufta bu temizlik yedi kademede gerçekleşir. Bu kademeler tamamlandığında nefis afetlerin çoğundan temizlenmiş demektir. Bu yol İnsan-ı Kâmil'e

varış yoludur. Yani Nietzsche'nin ifade ettiği *Übermensch*'e. Tasavvufta Sufiler nefsi yedi aşamada ele alırlar.

1. Kışkırtıcı Nefs (Nefs-i Emmare): Nefs-i Emmare kötülüğü emreden ve bundan zevk alan nefse verilen isim. Nefs tezkiyesi kademelerinden ilkidir. İlk kademedede nefsin temizliğine henüz başlandığı için nefste bütün kötülükler mevcuttur. Onun için bu kademedede nefis henüz arınmadığı için kötülüğü emreder. Genelin sahip olduğu Nefs "Nefs-i Natıka"dır. Nefs-i Emmare bir makamdır.

2. Kendini suçlayan nefis (Nefs-i Levvame): Nefs-i Levvame kötülük yaptığında bundan pişman olup af dileyen nefse verilen isimdir. Mürşidi önünde yapılan tövbeyle nefis bu mertebeye çıkar.

3. İlham edilen nefis (Nefs-i Mülhime): Nefs-i Mülhime nefis tezkiyesi kademelerinden üçüncüsüdür. Tasavvufa göre bu mertebede nefis Allah'tan ilham almaya başlar.

4. Huzur içinde nefis (Nefs-i Mutmainne): Nefs-i Mutmainne nefis tezkiyesi kademelerinden dördüncüsüdür. Tasavvufa göre bu mertebede nefis, tatmin olmuş, şüphelerden arınıp rahatlamıştır. Mesela bu kademedede insan nefsin hırsına galip gelerek o afeti devre dışı bırakabildiğinden kişı anlar ki Allah'ın onun için ihsan ettiği şeylerin o ana kadar farkına bile varamamıştır ve bu kademedede farkına varıp doyuma ulaşır.

5. Memnun Nefs (Nefs-i Raziye): Nefs-i Raziye nefis tezkiyesi kademelerinden beşincisidir. Tasavvufa göre bu mertebede nefis daha önceki kademedede doyuma ulaştığı için Allah'ın yaptığı her şeyden razı olmuştur.

6. Hoşa giden Nefs (Nefs-i Marziye): Nefs-i Marziye nefis tezkiyesi kademelerinden altıncısıdır.

7. Saf nefis (Nefs-i Kâmile): Nefs-i Kâmile, nefis tezkiyesinin yedinci mertebesidir. Seçkin, temiz halidir. Olgunluğa ermiş nefistir. Mürşitlerin nefsinin karşılığıdır.

İşte bu nefsin ilkel seviyelerinde üstesinde gelmesi gereken karakteristikler ise şöyle sıralanıyor: 1. Gurur (Takabbur), 2. Açgözlülük (Tamah), 3. Kıskançlık (Haset), 4. Şehvet (Şehvet), 5. Gıybet (Gıybet), 6. Cimrilik (Hasis), 7. Kötülük (Şer).

Kur'an'da nefsin ilk üç mertebesine işaret ettiği bildirilen ayetler şunlardır:

1. Kışkırtıcı nefis (Nefs-i Emmare): Yunus suresi 12/53 “(Yine de) Ben nefsimi temize çıkaramam. Çünkü gerçekten nefis, -Rabbimin kendisini esirgediği dışında – var gücüyle kötülüğü emreder. Şüphesiz benim Rabbim, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁵¹

2. Kendini suçlayan nefis (Nefs-i Levvame): 75/2 Kıyamet suresi “Ve yine hayır; kendini kınayıp duran nefse de and ederim.”⁵²

3. İlham edilen nefis (Nefs-i mülhime): 89/27 Fecr suresi: “Ey Mutmain (tatmin bulmuş) nefis.”⁵³ Buradan hareketle Nefs kavramı aynı zamanda bir mücadele, çaba ve kendinin üstesinden gelmeye işaret eder.

⁵¹ Haz. Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim* ve Türkçe Anlamı, Girişim Yay. Şubat 1993, İstanbul.

⁵² Haz. Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim* ve Türkçe Anlamı, Girişim Yay. Şubat 1993, İstanbul.

⁵³ Haz. Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim* ve Türkçe Anlamı, Girişim Yay. Şubat 1993, İstanbul.

Süleyman Ateş, İşari okulu üzre yazığı bir eserinde Sufilerin nefsi bir ruh olarak gördüklerini nefsten ruhun bir alt kademesini anladıklarını, üste gidince safiyet kazandığını, bundan dolayı da nefsi kademelere ayırdıklarını bunu ise sülükte bir makam saydıklarını söyler. Sülemi'nin aynen *Kur'an*'daki gibi üç makama ayırdığını belirtir. Bunlar *Nefs-i emmare*, *nefs-i levvâme*, *nefs-i mutmainne*'dir.⁵⁴

“Bizzat nefsin tezkiyesini emreden *Kur'an-ı Kerim*, ‘Ey mutmainn olan nefis, razi ve marzi olarak Rab-bına dön.’⁵⁵ âyetiyle nefsten nefse terakki ve tekâmülü ima etmiş bulunmaktadır.” diyerek bu kademelendirmeyi izah etmiştir.

Nietzsche'de ise bu denli bir plan ya da tasarlanmış süreç yoktur. En sarıh ifadelerini Nietzsche'nin yazmış olduğu kutsal kitabında görüyoruz.

Bir yükselişi ve aşmayı ifade eden şöyle bir cümlesi var. “*Yukarı doğrudur yolumuz, bir türden bir üst-türe.*”⁵⁶

Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün Konuşmalar'ının ilk bölümü olan “*Üç Değişim Üstüne*”de karşılaşıyoruz ve “*Ruhun üç değişimini anlatacağım size: ruhun nasıl deve, devenin aslan, aslanın da, en son, çocuk olduğunu*” diyerek başlıyor.

İlk aşaması deve olan ruh en ağır olanı yüklenmek ister.

⁵⁴ Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 281

⁵⁵ Fecr Sûresi: 27-28.

⁵⁶ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. T. Oflazoğlu, Cem Yay., “Armağan Eden Erdem Üzerine”, s. 106

“İçinde saygı barındıran güçlü, dayanıklı ruh için; ağırlı ve en ağırlı özler onun gücü” diyerek neler olabileceğini sırlar: mesela, gururunu incitmek için kendini alçaltmak, delilik, bilgelikle dalga geçmek, deli divane gibi dolanmak, bilgi ile geçinmek ve ondan yararlanmak ve gerçek için susuz olmak, sayrı düşmek, gelenek ve töre ile ters düşmek ve kirlemekten sakınmamak...⁵⁷ (Bu sizlere de Melamileri ya da Kalenderileri anımsatmıyor mu?)

Ve yoluna ağırlı yüküyle devam eden ruh “en ıssız çölde” değişime uğrar: Burada özgürleşmek isteyen ruh kendi alanında efendi olmak ister. İsmi “Yapmalısın” olan en büyük canavarla savaşmak ister. Aslanın ruhu ise “İstiyorum” diyor. Burada canavar binlerce yılın değerlerini temsil eder ve “istiyorum” a yer yoktur.

Burada Nietzsche aslanın gücünün sınırlılığına da vurgu yapar. Aslanın gücünün yeni değerler yaratmaya yetmeyeceğini ama yeniyi yaratmak için kendine özgürlük yaratabileceğini ve bunu bir yol ve süreç olduğunu hissettirir. Ödev ya da sorumluluk kavramına dahi hayır diyecek bir aslandan bahseder. Aslanın yıkıcılığından ve kutsallara saldıracağından bahsederek aslanın neden çocuk olmaya evrilmesinin zorunlu olduğu sorusunu sorar.

Bu ise “Kutsal evet” kelimesi ile sembolikleşiyor bana göre. Bunun için kullandığı kavramlar ise çocuğun suçsuzluk ve unutkanlık, yeni bir başlangıç, kendiliğinden dönen tekerlek, ilk devinim... bunlar yeni bir başlangıç ve arınmanın ifadesi. Nefsin ulaştığı aşama Nefsi Kâmile, saf nefis. Temizlenmiş nefsi işaret etmesi gerektir Sufilerin gözünde.

⁵⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. T. Oflazoğlu, Cem Yay. s. 31.

Nietzsche şöyle tamamlar: “Evet, yaratma oyunu için, kardeşlerim, bir kutsal ‘Evet’ gerektir. Ruh kendi istemini ister artık, dünyayı yitirmiş olan kendi dünyasını kazanır artık.”⁵⁸

Nefs Terbiyesi Olarak Cihad

İslam ve *Kur'an* üzerine yazan birçok düşünürün fikriyatınca Cihad kelimesinin bir diğer anlamı savaş olmakla birlikte Mekke’de vahiy edilen ayetlerde Kıtıl anlamıyla ifade edilen savaş manası yoktur. Mekke döneminde Müslümanların herhangi bir savaşı yoktur. Bu dönemde cihadın manası daha çok sabır ve göç etmek durumunda kalmaya işaret eder. Daha doğrudan bir ifade ile Müslümanlar sözlük anlamı çaba, gayret, mücadele olan cihad kavramını imanı için Allah yolunda gösterilen sabır ve mücadele anlamıyla anlamışlardır. Fakat Medine’de Cihad daha çok malını infak etmek ve savaş şeklinde gerçekleşmiştir denir. Medine’de vahiy olunan ayetlerde cihad kelimesi diğer anlamında, -kıtıl- savaş anlamında da kullanılmıştır.⁵⁹ Fakat bu konuda da farklılıklar olmuştur. Yorum her zaman farklılıklar doğurmuştur.

“...cihadın kıtali de içine alan daha geniş bir sahası var...Tefsir ve Fıkıh geleneği ise cihadı daha çok savaş anlamında kullanmıştır. İrfanî geleneğin temsilcileri sûfîler ise kıtal şeklindeki cihadı dahi düşünene karşı cihad/savaş anlamından ziyade nefse

⁵⁸ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, Çev. T. Oflazoğlu, Cem Yay. s. 33.

⁵⁹ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138, İsmail KURT, “*Hakaiku’ı-tefsir Bağlamında İlk Sûfîlerin Cihad ve Kıtıl Ayetlerine Yaklaşımları*”, s. 114.

karşı cihad anlamında kullanma eğiliminde olmuşlardır.”⁶⁰

Ama özellikle Haris El Muhasibî’nin Er Riayesine baktığımızda bütün kötülüklerin nefsten geldiğini ve nefsin görünen düşmandan daha tehlikeli olduğunu görmek mümkündür.⁶¹

Kendisi de Melami olan Sülemi’nin dahi yorumda bulunmadığı Furkan suresindeki “Öyleyse, kafirlere itaat etme ve onlara (Kur’an ile) büyük bir cihad ver”⁶² ayeti Mekke dönemindeki ilk ayet. İlk ayet Nahl suresindeki 110. ayeti “Sonra gerçekten Rabbin, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret edenlerin, ardından cihad edip sabredenlerin (destekçisidir).” ayetidir. Bu ayet Tüsteri tarafından da Sülemi gibi yorumlanmış ve bu dönemde eski hallerinden vazgeçip hayr etmeye ve kötü arkadaşlar ve fitneyi terk etmeye yöneliyorlar.

Tüsterî kendi tefsirinde “benim malım var, gücüm kuvvetim de yerinde cihad etmek istiyorum bana ne buyurursun” sorusuna “mal ilimdir, kuvvet niyettir, cihad nefse karşı cihattır/mücadeledir” şeklinde yorumlayarak nefse gönderme yapıyor.⁶³

⁶⁰ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138, İsmail KURT, “Hakaiku’t-tefsîr Bağlamında İlk Süfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları”. s. 102-106.

⁶¹ Haris El-MUHASİBÎ, *Er Riaye: Nefs Muhasebesinin Temelleri*, Çev.: Şahin Filiz, İnsan Y. s. 325-327

⁶² Haz. Ali Bulaç, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Girişim Y., Furkan Suresi, 25/ 52, s. 364

⁶³ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138 İsmail KURT, “Hakaiku’t-tefsîr Bağlamında İlk Süfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları”. s. 115

Ayrıca Ankebut suresi cihad kavramına karşı bireyin tekliğini ve kendiliğindenliğini net ifade eder. “*Kim cihad ederse ancak kendi yararına cihad eder. Allah alemlerden zengindir. (Kimsenin cihadına muhtaç değildir. İnsanların cihad ve ibadetleri kendi menfaatleri içindir)*”⁶⁴

İsmail Kurt, Sülemi’den aktararak “Ca’fer es-Sadık ise Allah’la yetinmedeki sadakati (sıdkul iftikar) ‘*kulun nefsinden ayrılıp Rabbine bağlanması*’, mücahedeyi ise ‘*kulun bağlandığı her şeyden uzaklaşmasıdır*’ şeklinde açıklamış” olduğunu belirir.⁶⁵

“*İlk sûfilerin mücahede anlayışı ise genel olarak kulun Allah’tan başka her şeyden irtibatı kesmesi ve Allah’la yetinmesi şeklindedir. Onlar ayeti tefsir ederken tövbe ve ihlas yolu, rıza makamı, Allah’a ulaşma yolu, Allah’ın kerametine ulaşma vb. birçok tasavvufî istilâhı kullanmışlardır.*”⁶⁶

İlk sufîlerin tefsir ettikleri bir diğer Mekke’de geldiği bilinen Hac suresindeki ayet olan “*Allah yolunda hakkını vererek cihad edin...*” ayetidir.

Sülemi de bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Mücahede-nin/cihadın türleri vardır. Bunlar; Allah’ın düşmanlarına ve şeytana karşı mücahededir. En zor mücahede ise

⁶⁴ Çev. Prof.Dr. Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Mealî*, Kılıç Kitabevi. 29/6, s. 395

⁶⁵ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, “*Hakaiku’t-tefsîr Bağlamında İlk Sûfilerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları*”. s. 115, Sülemî, *Hakaik*, 2/120-122.

⁶⁶ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, “*Hakaiku’t-tefsîr Bağlamında İlk Sûfilerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları*”.. s. 118

nefse ve hevaya karşı olandır. İşte bu Allah yolunda cihattır. Bu cihad; Hz. Muhammed'in "Küçük cihattan büyük cihada döndünüz" dediği nefse karşı mücadele, nefsi Allah'ın emrettiği şeylere tabi olmaya, yasakladığı şeylerden kaçınmaya zorlamaktır.⁶⁷

Yoruma tabi tutulan bir diğer ayet Enfal suresinin 72 ve 74. ayetleridir. "Gerçek şu ki iman edenler, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler..." ayeti Bayezîd-i Bistamî tarafından nefisle cihad bağlamında şöyle tefsir edilmiş: "Nefsin cihadı onu sevdiği şeylerden ayırmak, onlardan uzaklaştırmaktır. Nefsin cihadı onu sevdiği şeylerden ayırmak, onlardan uzaklaştırmaktır. Bunun ifası ise Allah yolunda maldan ve aileden alakanın kesilmesidir."⁶⁸

Şakik-i Belhi'nin "İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler...işte onlar gerçek müminlerdir..." anlamındaki diğer ayeti "cihad üç türdür; zayıflık anında şeytanla olan cihad, farzları eda etmek için zahiren yapılan cihad ve Allah'ın düşmanlarıyla canla yapılan cihad" şeklinde yorumladığı da belirtiliyor.⁶⁹

⁶⁷ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, "Hakaiku't-tefsîr Bağlamında İlk Sûfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları". El-Hac 22/78 s. 118

⁶⁸ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, "Hakaiku't-tefsîr Bağlamında İlk Sûfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları". s. 119

⁶⁹ Trabzon İlahiyat Dergisi Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, "Hakaiku't-tefsîr Bağlamında İlk Sûfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları". s. 120 Enfal 8/74

Canını sevmek, vermemek ve vermek istememek de nefse uymak mıdır? Bu anlamda Savaşa giderken nefsinin, her şeyini feda etmeye canını feda etmek de dahildir. Sonuçta nefis kavramının içine bireysel arzular girer her zaman. Yaşamak istemek ve canını vermek istememek nefse uymak olarak yorumlanabilir. Bu “güç İstenci”nin bir ifadesi değil midir? Elbette. Yani nefsinin korumak ve nefse sahip çıkmak değil midir? O halde yaşıyor olmakta da Güç İstenci vardır. Bu manada Kıtıl anlamındaki cihadın geldiği bir diğer nokta nefse uymak anlamında meşruiyet kazanır. Aslında Nietzsche’de bu gerçeklik karşısında savaşı reddetmez.

Savaşa gitmek ve savaşta başarı elde etmek istemek de nefse uymaya girer. Nefsinin ya da Güç İstencinin bir ifadesi değil midir savaş ve savaşa taraf olmak. Başarı kavramında dahi gizli bir Güç İstenci kendini gösterir. Bu minvalde Güç İstenci her yerde ve nefis de her yerde ve temel problem bunun sınırlarının belli olmamasıdır.

İşari tefsir denilen şey Kur’an’a dair yapılan yorumlarla bunun sınırlarını çizmeye çalışıyor.

Hendek Savaşı ile Hudeybiye Barışı arasında nazil olan Mümtetine suresindeki *“Ey iman edenler eğer yolumda cihada çıkmış ve rızamı aramakta iseniz benim de sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin...”* ayetini Ebû Hafs el-Haddad (öl. 260/874) *“Kim nefsinin severse Allah’ın düşmanlarını ve kendi düşmanını dost ve yaren edinmiştir, çünkü nefis ona emredilene muhalefet eder, ilk fırsatta doğru yoldan ve onu sevmekten sapar”* şeklinde işarî olarak tefsir eder.

“Ey Peygamber! kafirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran” ayetini ise Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Ali *“kafirlere karşı kılıçla münafıklara karşı dille cihad et”* şeklinde zahirî anlamıyla, Tüsterî

ise “nefis kafirdir ona karşı muhalefet kılıcıyla cihad et...” manasıyla tefsir etmiştir.⁷⁰

Bu denli açık gibi görülen savaş kavramını ve hatta kılıç ya da silah ifadeleri içeren sözleri nefse karşı mücadele olarak yorumlayan İslam alimlerinin yanında Mevlana’nın sözleriyle devam edelim. İslam’da en kötü şey olan nefsi kötülemesi ile Nietzsche’nin kendine karşı mücadele ilanını karşılaştıralım.

“Nefis putların anasıdır. İnsanların yaptıkları put yılan ise nefis ejderhadır. İnsanların elleriyle yaptıkları putlar kırılır, yok edilir ama nefis her daim kıvılcım üretmeye meyilli çakmak gibidir.”⁷¹

“Putların anası nefsinizin putudur. Çünkü o put yılan, bu put ejderhadır. Nefis; demir ve taştan yapılan çakmaktır, put kıvılcımdır. O kıvılcım su ile söner.”⁷²

Mevlana’dan sonra Nietzsche’ye bakalım. Özellikle iki ifade biçiminin benzerliği de dikkat çekicidir.

“Kendine karşı bir zındık olacaksın, bir cadı, bir kâhin, bir deli, bir kuşkucu, bir uğursuz ve bir alçak olacaksın.

Kendini yakmak istemelisin kendi ateşinde: nasıl yeniden doğmak isteyebilirsin ki önce kül olmadan?”⁷³

⁷⁰ Trabzon İlahiyat Dergisi-Trabzon Theology Journal ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567 TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 1 (Bahar / Spring 2021): 105-138. İsmail KURT, “Hakaiku’t-tefsîr Bağlamında İlk Süfîlerin Cihad ve Kıtâl Ayetlerine Yaklaşımları”. Tüsterî, *Tefsîr*,; Sülemî, *Hakaik*, 1/280-281; Hasan el-Basrî, *Tefsîru’l-Hasan el-Basrî*, 1/421. s. 124

⁷¹ Çeviren: Veled Çelebi (İzbudak), *Mesnevi I*, b.772-3.

⁷² Çeviren: Veled Çelebi (İzbudak), *Mesnevi I*, b.772-3.

⁷³ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. T. Oflaçoğlu, “Yaratanın Yolları Üzerine, s. 90

İlk Sufiler genel anlamıyla cihadın düşmana karşı yapıldığı konusunda hemfikirken esasıyla cihadın nefse karşı yapıldığı konusunda da hemfikirdirler. Buna gerekçeleri Hz. Muhammed'e atfedilen hadis olan "*Küçük cihattan büyük cihada dönünüz*" demesiyle Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker (Arapça *أمر بالمعروف والنهي عن المنكر*), Âl-i İmrân suresi 104, Tevbe suresi 112, Hûd suresi 116. ayetleri vb. birçok ayette görülen, *Kur'an* kökenli bir ifade olan ve dini literatürde insanlara "iyiliği emretmek ve insanları kötülükten menetmek" anlamında kullanılan önermeyi hayata geçirmeye çabalamışlardır.

Yukarıda bahsi geçen ayetlerdeki cihad kavramını işari anlamda yorumlayıp cihad kavramını özellikle bireyin nefse karşı yani benliğe karşı mücadele olarak ele alan akımlar ve düşünürler olduğu gibi cihadı Arapça kıtal anlamında yorumlayanlar da olmuştur. Fakat büyük cihad olarak adlandırılanın bizzat nefis olduğu konusunda hemen hemen herkes hemfikirdir.

Diğer tarafta bu anlamdaki cihad kavramının yani aramak, mücadele etmek kavramının Nietzsche'de de karşılığı hemen hemen aynı gibidir.

"Tehlikeli bir şekilde yaşa! Kentini Vezüv'ün eteklerinde kur. Gemilerini bilinmez denizlere yolla! Kendinle ve emsallerinle savaş içinde yaşa! Siz bilginin arayıcıları, mal sahibi ve düzen koyucu olmadıysanız soyguncu ve fetihçi olun! Sen utangaç karaca gibi ormanlarda gizlice yaşamaktan hoşnut olabildiğinde, bu çağ çoktan geçmiş olacak. Bilgi için en son araştırma hedefinin dışına ulaşacak; o yönetmeyi ve sahip olmayı isteyecek ve onunla seni!"⁷⁴

⁷⁴ Friedrich NIETZSCHE, The Gay Science, Cambridge Uni., Trans. Josefine Nauckhoff, s. 161, M. 284

Bunun yanında Nietzsche'nin Hıristiyan ahlakının en temel ifadesi olan "öbür yanağını dön" kavramına karşı İslam'ın ifadesine daha yakın durduğunu da ifade edebiliriz. Özellikle Melamilerin İslam ahlakı kavrayışları ile yakınlığı ve Nietzsche'nin İslam'ı yaşamı olumlayan bir din olarak kavramasını şu sözlerinden daha iyi anlamamız mümkündür:

"Bir düşmanınız varsa, iyilikle karşılık vermeyin onun kötülüğüne: çünkü bu tavrınız onu utandırır. Aksine, onun da size iyi bir şey yapmış olduğunu kanıtlayın.

Utandıracağınıza öfkelenin!

Küçük bir intikam daha insancadır hiç intikam alınmamasından..."⁷⁵

Acımak kavramından nefret eder Nietzsche. Düşmanın bile acımaya ihtiyacı yoktur. O *Übermensch*'i önerir. İnsandan *Übermensch* anlar, diğer tarafta *Übermensch*'e bir yoldur insan. Üstinsan erdem timsali olmalıdır. Değerleri altüst eden yeni değerleri yaşatandır. Bundan dolayı düşmanı utandırmak kadar ahlaksızca bir şey düşünülemez. Mertlik ister namertliğe karşıt olarak. Düşmanınızı rahatlatın anlamına gelir bu. Melamiler de kötülükleri ört iyilikleri söyle der ama kendi kötü yönlerini ve kötülüklerini söyle iyiliklerini ifşa etme ve gururunu ez der. Bundaki benzerlik aşikâr değil mi?

Cihad kavramı *Kur'an*'da çeşitli kereler ifade edilen bir kavram. Tevbe suresinin 9/41, 44, 81, 86 ayetleri bunlardan birkaçıdır. Bu ayetlerde doğrudan savaş kasdedildiği ifade edilmekle birlikte başka kısımlarda ise

⁷⁵ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. T. Oflazoğlu, Engereğin Isırığı Üzerine, s. 95-96

“Allah’ın rızâsına uygun bir şekilde yaşama çabası” olarak anlaşılabilecek şekilde ifade edilmektedir.

Bunun yanında İslam geleneğinde hadis olarak nitelenen ve Kur’an haricinde Müslümanların hayatına yön veren aktarımlar mevcut ki Nietzsche dahi bu hadislerden bir kısmına hayranlık duymaktadır. Bunlardan birini Güç İstenci’nde aynen şöyle aktarmaktadır:

“Cennet kılıçların gölgesinde uzanır”⁷⁶ Bu soylu ruhlar ve savaş sever kökenin kendi kendilerine ihanetinin ve birbirlerini ilahileştirmesinin bir mottosu ve sembolüdür de.”⁷⁷

Fakat bu hadise dair yorum başka birinden geliyor. TDV *İslam Ansiklopedisi*’ne “Cihad” maddesini yazan Ahmet Özel şöyle açıklıyor:

“Kur’ân-ı Kerîm’in, müslümanların sadece en güzel şekilde tebliğ yapmakla mükellef olduklarını (el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/125; el-Ankebût 29/46), birine dini kabul ettirmek için **baskı yapılamayacağını** ve baskı altında gerçekleşecek imanın **geçersiz olduğunu** açıkça belirten hükümlerini (el-Bakara 2/256; Yûnus 10/99; el-Kehf 18/29; el-Hucurât 49/14) göz ardı ederek cihadı gayri müslimleri zorla müslüman yapmanın bir vasıtası olarak takdim etmek ve ‘Ey insanlar! **Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah’tan âfiyet (esenlik ve barış) dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilinki cennet kılıçların gölgesi altındadır**’ (Buhârî, ‘Cihâd’, 112, 156; Müslim, ‘Cihâd’, 19-20; Ebû Dâvûd, ‘Cihâd’, 89) diyen rahmet peygamberini dünyaya savaş ilân etmiş gibi göstermek ilmi

⁷⁶ Bu, peygamber Hz. Muhammed’in geleneksel sözü ya da kutsal savaşta şehitlere cenneti vadettiği bir hadistir.

⁷⁷ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çev. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, *Vintage Books*, s. 499-500, M. 952.

*gerçekler yanında ahlâkî ölçülerle de bağdaşmaz.*⁷⁸

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi genel manada cihaddan bahsedildiği gibi kime ve nasıl cihad edileceğini ifade eden hadisleri de göz önünde bulunduran alimler var. Tirmizi “*Fezâ’ilü’l-cihâd*”ında “*Mücahid nefsiyle cihad edendir*”derken “*Mümin kılıcı ve diliyle cihad eder*” ya da “*Müşriklere karşı mallarınız, nefisleriniz ve dillerinizle cihad edin*” der. *Müsned* adlı eserinin yanında Ebû Dâvûd’unda referans verildiği “*Cihadın en faziletlisi zalim sultanın yanında hakkı söylemektir*” şeklindeki hadis cihad kavramına nasıl bir mana verildiğini bir şekilde açıklayıcı olur.

Hz. Muhammed’in Bizans’a çıktığı seferin dönüşünde Suyuti’ye atfedilen “*Küçük cihattan büyük cihada gidiyoruz. O nefisle cihattır*” hadisi nefis kavramına gönderme yapması anlamında oldukça önemlidir. Bu hadisi çok kuvvetli görmemekle birlikte başka hadislerin, mesela “*Hakiki mücahid nefisine karşı cihad açan kimse-dir*” gibi bir hadisin bu anlamı güçlendiren ve manaya matuf bir hadis olduğunu sarih kılmaktadır.

Maide suresi otuz beşinci ayette “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşmaya vesile arayın ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.*” önerilir.

Allah, Kur’an-ı Kerim’de canlarıyla ve mallarıyla cihad edenleri övmüştür (Nisa, 4/95, Tevbe, 9/22, 41). Cihad edenleri mükafatlandıracağını vaad eden Allah (Hadid, 57/7, 10,11; Tevbe, 9/121; En-

⁷⁸ TDV İslam Ansiklopedisi, “*Cihad*” Maddesi, Ahmet Özel, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihad>. Kalın belirtiler bana ait.

fal, 8/60) onların geçmiş günahlarını bağışlayacağını ve onları cennete yerleştireceğini müjdeler (Saff, 61/10-13).

Cihad'ın ce-he-de kökünden türediği, “güç ve gayret sarf etmek bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak” anlamına geldiği ifade edilir. Bu yüzden İbn Arabi, insan daima aşağılık nefsin ayartmalarına karşı mücadele etmek durumundadır, der.⁷⁹

İşte belki de bundandır Nietzsche İslam kültürünün en has örneklerini Endülüs'teki İslam kültüründe yaşamın olumlanması olarak yorumlar ve kendisine yakın görür.

“Hristiyanlık eski çağların kültürünün mahsullerinin ötesinde bizleri aldattı; sonra tekrar Muhammetçi kültür mahsullerinin ötesinde bizi tekrar aldattı. İspanya'nın harika Mağribi kültür dünyası, gerçekten bizlere daha yakın durmaktaydı, Roma ve Yunandan daha çok tatlarımıza ve duygularımızla uyuşur, ezilmiştir (ne çeşit ayaklarla ezilmiş olduğunu söylemiyorum). Neden? Çünkü soylu kökenini, erkek içgüdülerini ona borçluydu. Çünkü Mağrib yaşamının süper ve rafine edilmiş lüksleriyle bile yaşama evet dedi. [...]”⁸⁰

İslam'ı savunmaz ama onu müttefik olarak görür ve zamanının önemli imparatorunu da buna örnek gösterir.

“Roma'ya karşı bıçakla savaş! İslam'la dostluk ve Barış” – böyle hissetti, böyle eyledi yüce özgür-ruh,

⁷⁹ İbn ARABİ, (2003). *Tarjuman al Ashwāq lil Imam Muhyiddin Ibnu Arabi*, Bairut, Libanon: Dar el Shadr Publisher'den aktaran Yrd. Doç. Dr. Musa KAVAL, “Büyük Cihad'ı Anlamaya Dair Bir Değerlendirme”, s. 6.

⁸⁰ Friedrich NIETZSCHE, *AnticHrist*, Çev. H. L. MENCKEN, Borzoi boks, Duke Univ., s. 175, M.60.

*Alman imparatorların içinde deha olan Frederick II.*⁸¹

Ve İslam'ın Hristiyanlığı küçümsemesinden bahsederek yaşamı olumsuzlayan olarak tanımladığı Hristiyanlık karşısında İslam'a selam verir.

*“Eğer İslam, Hristiyanlığı küçümsüyorsa, buna bin kez hakkı vardır: İslam en azından insanla ilgilenmeyi önerir”*⁸²

Cihad konusuna da Nietzsche'nin şiddetten yana değil ama tasavvuf erbabı gibi insanın, *Übermensch*'e yani İnsan-ı Kâmil'e yol alması taraftarı olduğu söylenebilir.

Übermensch (Üstinsan) ve İnsan-ı Kâmil

İbn Arabi “İnsan yani İnsan-ı Kâmil” derken, Nietzsche “İnsan, canavarla üstinsan arasında bağlanmış bir iptir -uçurumun üzerindeki bir ip”⁸³ olarak tanımlar insanı.

Böyle Buyurdu Zerdüşt'te *Übermensch* (Üstinsan) ve gerekliliğini şöyle gerekçelendirir:

“İnsan eksik, tamamlanmamış bir varlıktır, açıktır her şeye: gerisin geri de gidebilir, sağa sola da sapabilir, yukarılara da yükselebilir. Öyleyse insanın yönünü, ereğini belirlemeli. Hayat, hep kendini al-

⁸¹ Friedrich NIETZSCHE, *AnticHrist*, Çev. H. L. MENCKEN, Borzoi boks, Duke Univ., s. 176, M. 60.

⁸² Friedrich NIETZSCHE, *AnticHrist*, Çev. H. L. MENCKEN, Borzoi boks, Duke Univ., s. 175, M. 59. Bu alıntıya dair belirtilmelidir ki çeşitli İslamcı sitelerde alıntıya ek yapılmış ve alıntı bozulmuştur. “Eğer İslâm, Hristiyanlığı küçük ve hakir görüyor idiyse, böyle görmekte bin kez haklıydı: Çünkü İslâm, insanı yüceltir ama putlaştırır.” Nietzsche elbette put ve tutlaştırmaya karşıdır ama alıntıyı böyle vermek tamamen bozmak olarak adlandırılmalı.

⁸³ Friedrich NIETZSCHE, *Thus Spoke Zarathustra*, Trans. R.J. Hollingdale, Penguin Classics, s. 43

tedendir. Hayata ayak uydurmaktan, hayatla yöndeş olmaktan başka sağlam yol yoktur. İnsan eksiktir ama bu eksiği kendisi giderecektir; kurtuluş kendisinden gelecektir ona; şimdiye dek kendi dışında sanarak yücelttiği varlıkların bütün görkemi, güzelliği onun olacaktır.

Bir var ki insan, kendi içinde kalarak gerçekleştiremez bunu; insan varlığının yöneldiği, erek bildiği bir örnek koymak gerek onun üstüne: Üstinsan. İnsan, var gücünü seferber ederek bu örneğe doğru ağmasında hep kendini aşmaya çalışmalıdır.

*İnsanın erek olarak hiçbir büyüklüğü yoktur çünkü; o ancak köprü olarak değerlidir: Üstinsana götüren köprü. Üstinsan, yalnız insanın değil, bütün yeryüvarlağının anlamıdır: yeryüzünde var olan her şey, Üstinsanın yaratılmasına katıldığı ölçüde haklı çıkarabilir varlığını. Üstinsandan yoksun insan, kargaşadan, yıldız doğurmamış bir karanlıktan başka bir şey değildir. Zaman gelmiştir: İnsan, bir an önce kargaşasını, kendine anlam veren bir düzene evirmezse, yıldız doğurtmazsa karanlığına, yok olacaktır.*⁸⁴

Evet, Nietzsche Üstinsan yani Übermensch'i erek olarak koyar ve bu bireyin çabası ve kendini aşması ile varacaktır oraya. Sufiler ya da Kur'an ise İnsan-ı Kâmil'i bu ereğe koyar. Bunun için de nefisini yani benliğini aşarak bu hedefe nail olur.

Kaufmann ise şöyle der:

“Bir ip olarak insan - bu, insanın ‘ontolojik ıkamazı’ dediğimiz şeyin bir resmidir: O, adeta iki dünya arasında yaşar ve aşılmaz gibi görünen bir uçurumu aşmadan ulaşamayacağı ideallere uzanır.

⁸⁴ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, “Önsöz”, Turan Oflazoğlu, s. 12, bilgi yay. ev. Turan Oflazoğlu.

*“İnsanda hem yaratıcı hem de yaratılmış vardır”,
insan ve fazlasıyla insan, süperinsan ve hayvansı
olan.”⁸⁵*

Yani insandan süper insana bir yol vardır ve bu köprüden gitmelidir insan. Bunun için kendisinin üstesinden gelmelidir. Nietzsche’ye göre de insan ancak kendi kendisinin üstesinden gelmelidir. Aşmalıdır kendini.

İnsan-ı Kâmil yani *Übermensch*’e ulaşma yolunu Tasavvuf çeşitli kademelerden geçerek ulaşılması gereken bir süreye yayar. Bunu ise insanın kendi içerisinde ve dışarıya ve başkaları ile ilişkilerdeki insanın duruşundaki ahlak ile ve iç temizliği ile ifade ederler. Yukarıda ifade edilen ve kökenini *Kur’an*’da aşan nefis ve nefis tezkiyesi/terbiyesi mertebelerini Nietzsche’nin felsefe serüveninde temel kavramlarında bulmak da mümkün. Bu benzerlik ve paralellik onun *Kur’an*’ı bilmesinden ve özellikle *Zerdüşt*’ünde daha da belirgin olmaya başlıyor. Onun bu kavramlarından en önemlisi Güç İstenci (*The Will to Power*) kavramıdır. Tasavvuf ve *Kur’an*’a göre nefsinin aşmasında, kendinin üstesinden gelmesinde başka bir deyişle benliğinden çıkmasında...

Tasavvufta İnsan-ı Kâmil’e nefsi terbiye ederek, eğiterek ulaşmak bir amaç olurken Nietzsche’de *Übermensch* Güç İstenci kavramı ile bağlantılı anılmakta.

İnsanın aşılmasına Sufiler ve İslam tasavvufu bir şekilde yanıt üremeye çalışmışlar. Fakat bunun yanıtı Nietzsche’de var mı?

İkinci Meditasyon’da Nietzsche şunu der: “İnsanlığın amacı sonunda değil, sadece en yüksek örneklerinde

⁸⁵ Walter KAUFMANN, *Nietzsche Philosopher, Psychologist, Antichrist*, Fourth Edition, Princeton, New Jersey Princeton University Press (1974) s. 310

yatmaktadır” diyerek devam eder. Burada Nietzsche tasavvufdaki belli eğitime göre varılacak iyi ve statik bir örneğe değil sürekli ve sürekli en iyi örneği aşacak bir diğer insana gönderme yapar. Ama bu bir döngüye gönderme yapmaz.

Nietzsche, Hristiyanlığı uyum ve sıradanlık yaratarak tek ve mükemmel bireyin yaratılmasını engellediği ve mükemmel insanları cehenneme gönderdiği için eleştirir ve mükemmel insan üstüne konuşurken modern bir kavram olan ilerlemeyi reddeder. Bu kavramın yüzyıllar önceden bu yana var olduğunu da kabul eder.

Übermensch’in “modern” insan ya da iyi insan, Hristiyan ve nihilist insanın zıddı yarı ermiş yarı dahi olduğunu ifade eder. (*Ecce Homo*)

Übermensch, hayvan doğasının üstesinden gelen, tutkularının kaosunu organize eden, dürtülerini yücelten ve karakterine şekil verendir- ya da Nietzsche’nin Goethe için söylediği gibi: “kendini bütünlük için disipline etti, kendini yarattı” ve “bütünlüğün adamı”, “Hoşgörü, zayıflık ve gücün değil, hoşgörünün adamı” “özgür hale gelen bir ruh”tur.⁸⁶

Güç İstenci *Übermensch*’e varıldığında da var olacak mıdır? Görünen o ki o her daim var olacaktır. Peki İnsan-ı Kâmil nefsinin aşarken ve sülükünü tamamlarken tamamen yok olur mu? Bunun yok olması nasıl ifade edilir?

***Übermensch* (Üstinsan) ya da İnsan-ı Kâmil’e Doğru**

Fikrimce İnsan-ı Kâmil ya da üstinsan fikrini adeta bir kutsal kitap dili ve atmosferi yaratarak ileri sürdüğü eser

⁸⁶ Walter KAUFMANN, *Nietzsche Philosopher, Psychologist, AnticHrist*, Fourth Edition, Princeton, New Jersey Princeton University Press (1974) s. 316

Böyle Buyurdu Zerdüşt'tür. Kitapta Zerdüşt'ün önsözü kitaba giriş bölümü ve orada kitabın tüm amacını da görmek mümkün.

Otuz yaşında bir derviş gibi (dervişler tekkelerine kapanıp 40 gün boyunca nefsini arındırmak için sadece ekmek ve su ile yaşarlardı ki buna erbain deniyordu) inziyaya çekilen ve kırk yaşında kendilerine ve güneşe övgülerle kartal ve yılanı ile on yıl boyunca sıkılmadan orada yaşayan Zerdüşt'ün İnsana ve insanlığa sorumluluk duyarak güneşin yaptığı gibi karanlıkları aydınlatmak için “batmak” istemektedir karanlığa. Anladığımız kadarıyla Zerdüşt aşağılara inip insan olmak istemekle batmak yani insan olmak istemektedir tekrar yükselmek için.

Ardından ormanda yol alırken onu gören yaşlı adamın dedikleri aslında *Übermensch*'e dair birçok şeyi kitabın başından ifade ediyor:

“Yabancı değil bana bu gezgin kişi: yıllar önce geçmişti burdan. Adı Zerdüşt'tü; ama değişmiş.

O gün külünü dağlara götürüyordun: bugün de ateşini vadilere mi götüreceksin? Kundakçılığın cezasından korkmuyor musun?

Evet, Zerdüşt'ü tanıdım. Dupduru gözleri var ve ağzında tiksinti hiç yer etmemiş. Bir dansçı gibi değil mi yürümesi?

Değişmiş Zerdüşt, çocuk olmuş Zerdüşt, Uyanmış biri Zerdüşt: uyuyanlar arasında neyliyeceksin?”⁸⁷

⁸⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. T. Oflazoğlu, Cem Y. s. 17-18. Bu alıntının birkaç kelimesine daha iyi anlaşılması için müdahale ettim. Bunun için İng. R.J. Hollingdale çevirisi TSZ, Penguin Classics'den yararlandım.

Burada Zerdüşt'ün on yıl boyunca, bu inziva süresi boyunca, insanlardan uzak yaşayarak erdiğini İnsan-ı Kâmil'e ulaştığını “çocuk olmuş” olması ile anlıyoruz. Çünkü Zerdüşt'e göre son aşama çocuk olmaktır. Çocuk olmak mücerret olmak yani temizlenmektir. İşte bu bölümde yaşlı ihtiyarın onla diyalogunda insanları sevdiğini söyleyen Zerdüşt'ün sorumluluk duyarak insanlar arasına tehlikelere atılarak *Übermensch*'e ulaşmak için aydınlatmaya gideceğini görüyoruz.

Bu diyalogda yaşlı adamın da bir ermiş olduğunu ve *Übermensch*'e ermiş olsa dahi “Tanrı'nın öldüğünü daha iştitemiş” olduğunu anlıyoruz. Zerdüşt'ün aksine onun bir dindar olduğunun işareti de bu şekilde verilir.

Sonrasında şöyle söyler: “**Ben size üstinsanı öğretiyorum.**”⁸⁸

Yukardaki alıntıya spekülâtif başka bir şey daha eklemek isterim. İbn Arabî'ye göre insanın en olgun ve güçlü olduğu yaş 40 yaşıdır. Çünkü hem gençliğin tüm enerjisi ve gücü hem de yaşanmışlığın tüm olgunluğunu bu optimum noktada toplanmıştır. Etme ve kılma gücü ve olgunluk insana erdem sağlar. Bu minvalde Zerdüşt'ün kırk yaşında insanlara inmesi dikkate değerdir.

Nietzsche'nin felsefi serüveninde en temel ifade nedir diye sorarsanız, buna yaşamı olumlamak şeklinde yanıt veririm. Bu onun felsefesinin işlevselliğinde ve yaşama dair tercihinde temel teşkil eder. Dinlere bakışında da bu var. Hristiyanlığı yermesi ve eleştirmesi ve İslam'ı ve özellikle Magrip kültürünü övmesinde asıl fikir budur ve bu onun felsefesinin her tarafından hissedilecek bir haldir. Bunun yanında şeylerin nedenleri ve niçinlerini açıklayacak bir diğer kavramı daha var onun: “Güç İstenci”.

⁸⁸ Age.

Bu kavramın onun eserlerinden gelişim seyrini W. Kaufmann güzel izah eder.

Yıllar önce nefis üzerine yazdığım bir yazıda nefsi tarif ederken “Nietzsche’deki adı ‘üst insan’, tasavvufta ise ‘İnsan-ı Kamil’dir.” Şeklinde bir cümle kurmuş olduğumun farkına vardım. Burada kaçırdığım bir şey var. Nefs İnsan-ı Kâmil olamaz. Ancak İnsan-ı Kâmil ile bağlantılı ya da onu oluşturan temel faktörlerden biri olabilir. Bu ise Güç, ego, enerji, iktidar ya da olasıdır ki Güç İstenci olarak adlandırılabilir.

Übermensch kavramını Nietzsche’nin kendisi bulmamıştır elbette. Bu kavramın bir tarihi var. İlk dönemlerinde felsefesindeki anlama tam olarak işaret etmese de kavramın evveliyatına bakmak gerekir. MS İkinci yüzyılda Lucien of Samosata’nın (Samsatlı Lukianos) yazılarında *Hyperanthropos* olarak kullanılıyor. Nietzsche’nin Lucien üzerine çalıştığı ya da okuduğu ve ona sıklıkla göndermelerde bulunduğu *philologica*’da anlaşılabilir. Kavramın Almanca’da Heinrich Müller, Herder, Jean Paul ve Goethe tarafından kullanıldığı görünüyor. Faust’un birinci bölüm 490. satırında *Übermenschen* olarak geçiyor.⁸⁹

Bu arada Kaufmann haklı olarak kimi yerlerde Süpermen olarak da kullanılan İngilizceye overman olarak da çevrilen *Übermensch*’in “süpermen” olarak kullanımının yanıltıcı olduğuna vurgu yapıyor. Burada kavranacak önemli noktanın Über kelimesinde yattığını ifade ederek Üçüncü Meditasyon’unda varlığın anlamsız bir tesadüf olarak kalmaması için bireyin hayatına nasıl anlam katacağına dair soruya kendi hakiki beliğini (own true self) idrak etmekten bahseder.

⁸⁹ Walter KAUFMAN, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist and AnticHrist*, Meridian boks, s. 266

Soruyu “İçinizde derinlemesine gizlenmemiş ancak sizden ölçülemeyecek kadar yüksek olan **gerçek benliği-niz.**” (Your true self which does not lie deeply concealed within you but immeasurably high over you[**Über dir**].)⁹⁰ diye yanıtlar. Dolayısıyla anlamı kendini aşmak olarak anlamak gerekir.

Nietzsche’ye göre ise *Übermenschen* herhangi bir norma uymayı reddetmenin simgesi yani sıradanlık ve durgunluğun anti-tezidir.

Notlarında görünen şu: “Korku (olumsuz) ve Güç İstenci (olumlu), insan fikriyatına dair bizim güçlü kanılarımızı açık kılar.”⁹¹

Benlik tasavvufta aşılması gereken bir kavram olarak durur ve nefsi ifade eder. Nefsi yok etmek değildir bu. Nefs yok edilemez. Yok edilirse insan kalmaz. Nefs aynı zamanda can demek. İnsan canı. Ha keza Güç İstenci insanda doğal bir veridir Nietzsche’ye göre... Yani can, benlik...

Kaufmann, Güç İstenci kavramının Nietzsche’nin aklına Zerdüş’teki ifadesinden önce gelmediğini ve bu kavramın gelişmesinin bir düşünsel süreç olduğunu söyler. Bundan önce ise onun bahsettiği güç ya da iktidar küçümsemek anlamında kullanılmaktadır. Dünyevi güç ya da iktidardan bahsetmektedir.

Fakat biz gördük ki Nietzsche, Güç İstencini iktidar ve güç sahibi olmak isteyenleri olumsuzlamak için de kullanır.

⁹⁰ Age. s. 267 Alıntı Nietzsche’nin Untimely Meditation’undan...

⁹¹ “Fear (negative) and will to power (positive) explain our strong consideration for the opinions of men” (I X , 297) III Meditation ilk zaman yazılarından.

“Karşıtlarla besleniyorlar artık, ne bulurlarsa yiyorlar, ister ‘inanç’ olsun, ister ‘bilimsel düşünce’; ister ‘Hristiyanca’ sevgi olsun ister Yahudi düşmanlığı; ister **güç istemi (devlet olma istemi)**, ister **évangile des humbles** (Küçük insanların İncil’i.), hepsini yutuyorlar, mide fesadına uğramaksızın, hem de öyle bir iştahla ki insanın kıskanışı geliyor... Karşıtlar arasında bu ne yan tutmazlık, bu ne midesizlik, ‘çıkar gözetmezlik’!”⁹²

Siyasal olarak güç istencinin çözülebilecek taraflarını tartışmak başka bir çalışmanın konusu olmalı ki Nietzsche açısından en baştan itibaren buna “*Bütün soğuk canavarların en soğuşuna devlet denir. Soğuk soğuk yalan söyler o ve ağzından şu yalan sürüne sürüne çıkar: ‘Ben devlet – ulusum ben.’*” diyerek yanıt verilmiştir.

Fakat birey Güç İstencinin insandaki bu kötü sonuçlarını nasıl aşarak *Übermensch*’e ulaşabilir. Soru budur. Kendini aşmak güzel bir öneridir. Ama buna dair öneri, hedef, yapılması gerekenler nelerdir? Bu soruların yanıtlarına dair öyle ya da böyle Tasavvufun dedikleri vardır.

Nefsin kötülüklerini aşıp saf ve temiz (mücerred) hale gelmenin yöntemi vardır. Bu aşamanın sonu her bakımdan mükemmel insan haline gelmek demektir. Bu İnsan-ı Kâmil olarak adlandırılıyor. Bunu ilk izah edenlerden biri Abdulkerim el-Cili olmuştur. Ona göre “*insan-i kâmil, baştan başa bütün varlığın çevresinde döndüğü kutuptur. Varlık yaratılıştan beri insan-i kâmil tektir ve tek kalacaktır. İnsanı-i Kâmilin kendine öz bir hakikati vardır. Bununla beraber her çağda, başka suretlerde, başka adlar altında görünür. Asıl kendi adı Muhammed’dir. Künyesi Ebu’l-Kasim,*

⁹² Friedrich NIETZSCHE, *Wagner Olayı – Nietzsche Wagner’e Karşı*, s. 113.

sıfatı Abdulllah (Allah'ın kulu), lakabı Şemsu'd-dindir. Asıl ismi budur ama dünya kuralalından beri çeşitli peygamberlerin suretinde görünen odur. Ta kıyamete kadar en büyük velide zuhur eden de odur.”⁹³

Ona göre Allah bütün isim ve sıfatları İnsan-ı Kâmil'de görür ve insan Tanrı'nın emaneti olsa da kendi değerini bilmez. Şu Kur'an ayeti durumu izah eder: “Biz emaneti göklere, yere, dağlara verdik, onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, korktular; insan yüklendi. Gerçekten o, nefesine zulmedendir, bilmezdir”⁹⁴

İsra 11. “İnsan hayra dua ettiği gibi şerre de dua etmektedir. İnsan pek acelecidir.”⁹⁵ A. Bulaç

Kaf 16. “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne vesvesele vermekte olduğunu biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”⁹⁶

Maide 5/32- “Bunun içindir ki, İsrailoğulları'na: ‘Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur’ hükmünü yazdık (farz kıldık). Şüphesiz ki onlara peygamberlerimiz açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.”⁹⁷

⁹³ Profç Dr. Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 282

⁹⁴ **Ahzab Süresi: 72.**

⁹⁵ Haz. Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Girişim Y., 18.11.1985

⁹⁶ Haz. Ali BULAÇ, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Girişim Y., 18.11.1985

⁹⁷ Haz. Ali BULAÇ, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Girişim Y., 18.11.1985

Nefs ve İnsan-ı Kâmil fikri arasındaki ilişki hem *Kur'an* hem de Sufilerin *Kur'an* kökenli fikirleri arasında hemen hemen aynı nedenler ve gerekçelerle açık kılınmış görünmektedir. Aynı şekilde Güç İstenci ve *Übermensch* arasındaki ilişki de Nietzsche'de mevcudiyetiyle açıktır.

İbn Arabi'de Güç ve Nefs İlişkisi ve İnsan-ı Kâmil

XIII. Fas: Lüt Kelimesindeki Güç Hikmeti adlı bölümde “*Mülk ‘şiddet’ ve ‘güç’, Melik ise ‘güçlü kimse’ demektir*” der. Bu fas’da İ. Arabi gücün kudret sahibi olmak anlamında kullanıldığını anlatır. Lüt Suresinde ise Lüt peygamberin “*karşı koyma gücü*”nü ifade ettiğini belirtir

“*O sizi zayıflıktan yarattı*” (30:54) Yani enerji yok iken güç yokken güç ve enerji sahibi olmanız v varlık olmanızı sağladı. Yani yoktan var ettiğinin bir başka ifadesidir bu. Sizi güç sahibi kıldı. Alemde bulunan her bir varoluş artık güç sahibidir. Buradaki zayıflık gücün olmaması yani sıfır bile değil varolmayışı ifade eder.

Bu Rum suresi 54. ayet aynen şöyledir: “*Allah, sizi bir zaaftan yarattı, sonra bu zaafın ardından bir kuvvet kıldı, sonra bu kuvvetin ardından da bir zaaf ve yaşlılık verdi. Dilediğini yaratır, O bilendir, güç yetirendir.*”⁹⁸ Bu ayette aynı şekilde yorumlanabilir. Buradaki zaaf ise güçsüz olmak ya da hiç olmamak şeklindedir.

Yaratma yoluyla [insan için] bir güç yarattığını ve gücün yaratma yoluyla insana iliştiğini söyler. Ama insana ilişkin bu gücün sınırı nedir ve nereye kadardır sorusuna da yanıt gerekir. Öyle ki peygambere dahi gücünü sınırlayarak hitab eder:

⁹⁸ İbnü'l ARABİ, *Fusus'l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “XIII. Fas: Lüt Kelimesindeki Güç Hikmeti”

Allah, peygambere ‘görevin yalnızca bildirmektir’ der.

Bilginin gücüne sınır kor elbette. Bilgi ise bilinenle sınırlıdır. Yani var olan varlıklar ve alemle sınırlı bir bilgi iledir insan...

“Allah, bilginin bilinene tabi olduğunu ortaya koydu”⁹⁹

“Lüt peygamberin hakikatindeki hikmet bilginin özüdür.”¹⁰⁰ Hikmeti ise bilgi ile sınırlar.

“Rahman ismiyle nitelenen Allah ki rahman nefesle nitelenmiştir. Nefesin sahibi olan Allah. Nefes suretler için maddesel cevher gibidir. Doğadan başka bir şey değildir.

Uysurlar doğanın suretleridir, onlardan türeyenler de doğanın suretleridir.

- ... alem kendisini var edenin suretine göre ortaya çıkmıştır ki onu var eden ilahi nefestir.
- Doğa [birbirine zıt unsurlardan oluşan] zıt bir şeydir.
- [İnsan unsurlardan oluşur][unsurlardan oluşmayan yüce varlıklardan bahseder Allah. İnsana büyüklenen meleğe söyleyerek...]
- İnsan, unsurlardan oluşan varlıklardan topraktan yaratılmasından dolayı üstündür.

İlahi nefesi öğrenmek isteyen kimse alemleri öğrenmelidir; çünkü kendini bilen kendisinden ortaya çıktığı rabbini de bilir.”¹⁰¹

⁹⁹ İbnü’l ARABİ, *Fusus’l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “XIII. Fas: Lüt Kelimesindeki Güç Hikmeti”

¹⁰⁰ İbnü’l ARABİ, *Fusus’l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “XIII. Fas: Lüt Kelimesindeki Güç Hikmeti”, s. 142

¹⁰¹ İbnü’l ARABİ, *Fusus’l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “XIII. Fas: Lüt Kelimesindeki Güç Hikmeti”

Bu şekilde alemleri tanımaya ve dolayısıyla Allah'ı bilmeye koşullandırılmışken sınırını da kor. Ve Kur'an: "**Hevasını**¹⁰² ilah edineni gördün mü?" (45:23) Casiye suresi bizzat nefsin kötülüğüne temas eder. Bu ayette heva kelimesinin karşılığı başka meallerde nefis olarak çevrilmiştir.

"Hevasına ibadet edenin Allah'a ibadeti de hevedan kaynaklanır." *"Bu kişiler kendi arzu gücünün otoritesi altındadırlar."*

Özellikle şu iki cümleden hareketle söyleyebilirim ki Heva ile işaret edilen nefis iken ikinci cümle de arzu gücü ile (hevanın tanımındır) (Güç İstenci) de nefis kastedilmek istenmektedir. Bu kavramların birbirine yakınlıkları dikkate şayandır.

*"Allah mertebeden değil mekânda bulunmaktan münezzehtir."*¹⁰³ Buradaki mertebeden murat nefsinize uymaya teşebbüs etmeyiniz mertebede yüksek değilsiniz. Hepiniz aynı mertebedesiniz. Mekândan münezzehe olması onun mekâna hâkim olmaması anlamına gelmez orada siz görmesiniz de onun oradalığına işaret etmeye gerek görmeden oradalığına vurgudur. Allah mekânda münezzehtir sözü onun her yerdeliğine işaret olarak okunmalıdır. Bu mutlak güç sahibi olmaya gönderme de yapar. Yani hem mekânda olmama ama mekânların her tarafından olma hali Allah'ın sıfatlarındandır. Evvel ve ahir olması da böyledir. Bu aynı zamanda şu anlama gelir.

Fakat *"Amel mekânı, bilgi ise mertebeyi ister."* diyerek bunların insan için iki yüksekliği bir araya getirdiğini; *"amel sayesinde mekân, bilgi sayesinde mertebe*

¹⁰² Heva: Arzu gücü

¹⁰³ İbnü'l ARABÎ, *Fusus 'l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, *"IV. Fas: İdris Kelimesindeki Takdis Hikmeti"*, s. 73

yüksekliği.” ve aynı bölümde insanın üstünlüğünden kastın ne olduğunu açıklar:

*“İnsanın varlıkların en üstünü olması şaşılacak işlerdendir. İnsan derken İnsan-ı Kâmil’i kastediyorum; Çünkü insanın üstünlüğü dolaylı olabilir. Bu da ya mekâna ya da mertebeye uymasındır ki mertebe durak demektir. Dolayısıyla insanın yüksekliği kendisinden kaynaklanmaz.”*¹⁰⁴

İnsandan İnsan-ı Kâmil’i kastetmesi özellikle dikkat çekicidir. İnsan bir başına iyi yüce vs. değildir. Anlaşılacağı gibi. İnsanın yüksekliği kendisinden değil çabası ile ve değişmesi ile orantılıdır. İnsan-ı Kâmil olması nefsinin isteklerini kontrol altına alabilme gücü ile de orantılıdır. Burada Güç İstencini yani nefsini ona karşı bir güç ile engelleme ve üstesinden gelmeden bahsedebiliriz. İşte buna Tasavvufçular nefis tezkiyesi demektedirler. Bir diğer taraftan Kur’an’ın baştan sona buna temas ettiğini söylemek de yanlış olmaz.

“İnsan hem mekân hem de mertebe yüksekliği bakımından üstündür.” İnsanın yani İnsan-ı Kâmil’in üstün olması kendi ile kıyas kabul edilebilecek bir diğerlerinin varlığı ile orantılıdır. Bu ise Amelleri ile ilişkilidir. Bu ilişkililik hali toplumsallığı içindeki etik konumlanma ile alakalıdır. Bu nefsi ile ve nefsinin eylediklerini hesaba katar. Sorumluluk kişinin kendisi, Allah (inancı ve sorumluluk) ile ilişkilene hali ile ele alınmalıdır.

Aslında Kur’an’a bakıldığında bu ilişki bireyin kendisine bırakılmıştır. İslam bu anlamda bir aracı ve yönlendirici ya da rehber sahibi olmayı katiyen önermez. Tasavvuf ve geleneği bunu çiğnemekte beis görmemiş

¹⁰⁴ İbnü’l ARABİ, *Fusus’l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “IV. Fas: İdris Kelimesindeki Takdis Hikmeti”, s. 73-74

ve bugüne çeşitli kötü uygulamalarla gelmiştir. Bugün bunun en kötü örneklerini görüyoruz.

Bu nazarda bakıldığında Nietzsche elbette *Kur'an*'a yakındır. *Kur'an* tüm sorumluluğu şahsın (Müslümanın İnsan-ı Kâmil olma sürecine girmesi) kendisine bırakmışken Nietzsche'de bireyi kendini aşmaya çağırır. Güç İstenci kavramının bu minvalde ele alınması gereklidir.

“Peygamber söyle buyurur: ‘Nefslerinin kendilerine söylediği şeyler.’ Nefs (aynı anda) konuşan, konuştuğunu duyan ve kendisinin kendisine söylediğini bilen bir şeydir. Bütün bu durumlarda hakikat birdir, hükümler değişir... İnsan ise hakkın suretidir.”¹⁰⁵

İbn Arabî, insanın değişip dönüşeceğine işaret olarak “İnsanın kendisi değil, davranışları kötü olabilir” fikri ile ilerler. “İnsan özü gereği kötülenmez, yalnızca ondan ortaya çıkan davranış kötülenir. İnsanın davranışı ise onun kendisi değildir. Bununla beraber [fiilin] kötülen kısmı kötülenir, övülen kısmı övülür.”¹⁰⁶

On göre ise İnsan-ı Kamil, **insan alemi ile ilahi alem arasında bir köprü görevi görür. İç dünyaları uçsuz bucaksız evreni yansıtarak, kendi içlerindeki kozmosu yansıtır.** Bundan hareketle İbn Arabî ile Nietzsche'nin BBZ'de “İnsan, hayvan ile Übermensch arasına bağlanmış bir iptir; uçurumun üzerindeki bir ip.” şeklindeki ifadesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Kötülük kavramının nefsin aşırılığıyla yani Güç İstencinin aşırılığa yani kötüye ilerlemesi ile ilişkili olduğu aşîkârdır. Ve İbn Arabî'nin kişideki iki yöne işareti

¹⁰⁵ İbnü'l Arabî, *Fusus'l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “IV. Fas: İdris Kelimesindeki Takdis Hikmeti”, s. 75

¹⁰⁶ İbnü'l Arabî, *Fusus'l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, “XVIII. Fas: Yunus Kelimesindeki Nefes Hikmeti”, s. 183

ile Nietzsche'nin iyi ve kötü kavramlarına işaretleri arasındaki paralelliğe dikkat etmek gerekir. Onda insanın tamamlanmamış bir varlık olması ve kendini aşması ile iyi olmaya yönelmesine bakılmalıdır. Kendini aşmayan bir başına aynı kalmakla olmasa da esasen insanın kötü kalmasına işaret eder. Tabii Nietzsche'deki iyi ve kötünün net kavramlar olmayıp süreçle ve şartlarla ve hatta ege-men ideolojilerle alakalı –coğrafyayı da dahil etmeli– olduğunu da eklemelidir.

Nietzsche'nin Güç İstenci kavramının *Kur'an* ve İslam kültüründeki karşılığının nefis olduğuna işaret etmekle beraber nefis tezkiyesinin karşılığını bulamadık. Olsa olsa bu Güç kontrolü olurdu. Nietzsche'de kibir, kendini beğenme ve böbürlenmeye dair kötuleyici atıfların olduğunu biliyoruz.¹⁰⁷ Güç İstencini iktidar elde etmek anlamındaki anlamını bu minvalde değerlendirmekte yarar vardır.

Nefsin kötülüklerine karşı İslam hukukunda kısas kavramına devamlı surette temas edilir. Kısasın da aslında nefsi aşırılığıyla doyurmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu minvalde İbn Arabi, *Fusus'l-Hikem*'de *Kur'an*'a atfederek şöyle der:

“Bir günahın cezası kendisi gibi bir günahtır.”
(26:40) ve şöyle devam eder: *“Kim [suçluyu] bağışlar ve barışa giderse, onun ödülü Allah'adır.”*
(26:40).¹⁰⁸

¹⁰⁷ Friedrich NIETZSCHE, *The Will to Power*, Çeviren: Walter Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968, s. 124, s. 328. Sadece bu kitapta *vanity* ve *arrogance* kavramları ile bakılırsa kibir ve bencillik kavramına dair ir çok vurguyu görmek mümkündür.

¹⁰⁸ İbnü'l ARABİ, *Fusus'l-Hikem*, Kabalcı Yay. Çev.: Ekrem DEMİRLİ, XVIII. Fas: Yunus Kelimesindeki Nefes Hikmeti, s. 183.

Bu fikri itibarı ile de Nietzsche'nin Hıristiyanlığın "öbür yanağını dön" fikriyatına karşı yapmış olduğu samimi-yetsizliklerini ifade eden eleştirilerini hatırlamalıdır. O en azından bir tepki gösterilmelidir ve tepkisizliğin samimi-yetsizlik olduğunu vurgulaması ile anılmalıdır. Mağrip kültürünü ve İslam'ı o minvalde övmesini de hatırlayarak...

Nietzsche ile İslam arasında bir diğer önemli kavram olarak *Übermensch* (Üstinsan) yani İnsan-ı Kâmil gelmektedir. Benzerliklere temas ederken geldiğimiz bu aşamada bu kavramlara bakmamız gerekli.

Bir diğer taraftan *Übermensch* ve İnsan-ı Kâmil kavramlarının benzerliklerine Muhammed İkbal temas etmiş görülüyor.

91/7 (Şems) suresinde işaret edilen nefsin Nietzsche tarafından "*Übermensch*" olarak ifade edildiğini ve bunun *Kur'an*'da ya da Doğu kültüründe alındığını Muhammed İkbal iddia eder. İkbal buna İnsan-ı Kâmil ya da Mard-i-Momin der.

***Übermensch* (Üstinsan) ve İnsan-ı Kâmil İlişkisi Üstüne Bazı Fikirler: Muhammed İkbal ve Nietzsche**

Nietzsche'nin *Übermensch*, Türkçesi Üstinsan olan kavramı insanüstü maharetlere sahip Süpermen (İngilizceye

Buna Allah demiştir diyor fakat ben bu sözü belirtilen ayet numarasında göremedim! Fakar başka b,r ayet aynen bu anlama gelecek ifadeler içermektedir: Maide 5/32- "*Bunun içindir ki, İsrailoğulları'na: 'Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur'* hükmünü yazdık (farz kıldık). Şüphesiz ki onlara peygamberlerimiz açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler."

böyle çevrilmiş olduğunu W. Kaufmann eleştirir) olarak anlaşıldığı ve Türkiye’de de yaygın olarak böyle bilindiğini biliyoruz. Ve hatta bu yanlış anlama ve anlatma çabasını özellikle Marksist düşünürler arasından görmek mümkün.¹⁰⁹ Lucas’ın bu yanlış anlama çabasının kasti olduğu fikrindeyim.

Ama Nietzsche’yi ve özellikle *Übermensch* fikrini İnsan-ı Kâmil fikrine en yakın fikir olduğunu ilk anlayan düşünür Muhammed İkbal’dir.

İkbal, İnsan-ı Kâmil fikrini esasen İbn Arabi ve ondan 200 yıl sonra doğan Abdülkerim Ceyli’den öğrenir. İkbal’e ilham veren fikirler Ceyli’nin “*Al-İnsan al-Kâmil Fi Maarfa-til-Awakhir Wal-awahir*”de dile gelmiştir. Türkçe’ye İnsan-ı Kâmil ismi ile çevrilmiştir. Ceyli’ye göre İnsan tek başına bir varlık, evren ve Tanrı’nın tezahürüdür. Tanrıyı evrenle birleştiren halka ve Tanrı’nın sureti olduğunu, hiçbir yaratılmışın ilahi özellikleri yansıtmadığını ve evrenin yaratılmasındaki asıl amacın insan olduğunu iddia eder. Bundan hareketle Hz. Muhammed’in insanın en mükemmel örneği yani İnsan-ı Kâmil olduğunu ve onun hayatını takip eden insanın en yüksek ideale ulaşacağına inanır.

Benzer şekilde İbn Arabi’de ilahi şuurun en yüksek seviyesinin İnsan-ı Kâmil olduğunu söyler. Tanrı’nın kendini bilmesi kusursuz insan vasıtasıyladır ve bilinemeyen onun vasıtasıyla bilinir olur.¹¹⁰ Aynı şekilde Hz.

¹⁰⁹ György LUKACS, *Nietzsche: Emperyalist İrrasyonalizmin Kuru-cusu*, Macarcadan Çev.: Vural YILDIRIM, Epos Yay. s. 41. Bu kitap bütünüyle Nietzsche’nin özellikle eyanlı anlaşılmaları üzerine kurulmuştur. Nietzsche’yi faşist olarak da tanımlıyor.

¹¹⁰ Kenz-i Mahfi olarak ifade edilen ““Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım” hadisi bunu ifade eder.

Muhammed'in kusursuz insan yani İnsan-ı Kâmil olduğunu düşünür.¹¹¹

Muhammed İkbâl, İnsan-ı Kâmil kavramını karşılayan ifadeler olarak *Merd-i Mümin*, *Merd-i Hak*, *Fakir*, *Kalender* ifadelerini kullanır. İkbâl'in İbn Arabî ve Ceylî'den farkı mistik sonuçlara varmadan Hz. Muhammed'i kusursuz insan yani İnsan-ı Kâmil olarak kabul etmesidir.¹¹²

İkbâl için kusursuz insanın niteliklerinden bulunması gereken özellikler şunlardır: güç, vizyon, eylem ve bilgeliktir. Böyle bir müminde İnsan-ı Kâmil özelliği vardır.¹¹³

Evrende bulunan organik ve inorganik tüm varlıkların tek bir yaratılış kaynağına, öze yani Vücut-u Basit'e indirgenebileceğini iddia eder İkbâl.¹¹⁴ Ona göre kusursuz insan evrimin nihai hedefidir ve mevcut insandan buraya gelir. Ona göre Mard-i Mümin'dir bu.¹¹⁵

İkbâl, *Perfect Man* adlı eserini Nietzsche okumadan yirmi yıl önce yazdığını ifade eder. Fakat Nietzsche'nin

¹¹¹ Mohsin Afzal DAR, "Iqbal's Concept of Insan-i-Kâmil or Mard-i-Momin (Perfect Man)", *Islam and Muslim Societies: A Social Science Journal* Vol. 6, No. 2 (2013), s. 49

¹¹² Mohsin Afzal DAR, "Iqbal's Concept of Insan-i-Kâmil or Mard-i-Momin (Perfect Man)", *Islam and Muslim Societies : A Social Science Journal* Vol. 6, No. 2 (2013), s. 49

¹¹³ Mohsin Afzal DAR, "Iqbal's Concept of Insan-i-Kâmil or Mard-i-Momin (Perfect Man)", *Islam and Muslim Societies : A Social Science Journal* Vol. 6, No. 2 (2013) s. 50

¹¹⁴ Mohsin Afzal DAR, "Iqbal's Concept of Insan-i-Kâmil or Mard-i-Momin (Perfect Man)", *Islam and Muslim Societies : A Social Science Journal* Vol. 6, No. 2 (2013), s. 51

¹¹⁵ Mohsin Afzal DAR, "Iqbal's Concept of Insan-i-Kâmil or Mard-i-Momin (Perfect Man)", *Islam and Muslim Societies : A Social Science Journal* Vol. 6, No. 2 (2013), s. 54

Übermensch'i ile benzerliğine şaşırılmış olduğunu da anlamamız mümkündür ifadelerinden.¹¹⁶ Nietzsche'nin bu kavramı Doğu edebiyatından almış olmasının muhtemel olduğunu da belirtmiştir. Fakat Nietzsche'yi materyalizminden dolayı da eleştirir. İktbal'in İnsan-ı Kâmil'e örnek olarak Hz. Muhammed'i göstermesi Nietzsche'nin "Tanrı'nın öldüğü"nü söylemesi ile uyumlu değildir. Bu konuda Nietzsche'nin *Übermensch*'ini eleştirir. Bu kavramı materyalizmi ile aşağılamış olduğunu söyler.¹¹⁷ Onun İnsan-ı Kâmil'i elbette Nietzsche'deki erdemle benzerlik gösterse de maneviyat ile doludur ve Allah'a koşar. Nietzsche'de böyle bir hedef yoktur. O kendinden kendi içinde bir hedef, Hiç'e koşarak en iyi olmaya, insanlarca aldatılmamaya, sahici olmaya ve insanlara örnek olmaya ve *Übermensch*'e doğru evrilmeye koşar. Nietzsche'nin *Übermensch*'inde erdem ve ahlak olmadığını söylemek tamamen yanlıştır. İktbal, *Übermensch*'in ahlak değil politik bir karakter olduğunu iddia eder.¹¹⁸ Bir kutsal kitap gibi yazılmış *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ve diğer kitapları tamamen erdeme adanmış kitaplardır. O kitaplarda insandan başka bir şey yoktur.

İktbal, İslam tasavvufunda yer alan İnsan-ı Kâmil kavramını kullanmayı *Übermensch*'e neden tercih ettiğini İnsan-ı Kâmil kavramının doğrudan anlamı ile açıklar. Tasavvufta ilahi (lahut) ve insan (nasut) kelimelerinden oluşmasıdır buna sebep. Nietzsche'nin kavramının böyle

¹¹⁶ Letter dated 24 January 1921, to Dr. Nicholson. reproduced in S.A. Vahid. Ed., Thoughts and Reflections of Iqbal (Lahore : Sh. Muhammad ASHRAF, (1964). s 93.

¹¹⁷ "Note on Nietzsche" in Vahid, Ed., op. cit., p. 241. In his footnote Vahid states that this note was dictated by Iqbal to late Sayyid Ivazir Niyazi in the summer of 1937

¹¹⁸ Dr Muhammad MARUF, "Iqbal's Criticism of Nietzsche", Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednref10

bir anlama sahip olmaması onun materyalizmine yorumlanır.¹¹⁹

İkbal, Nietzsche'nin Ebedi Döngü fikrini de eleştiriye tabi tutar. Bu döngüyü şöyle yorumlar:

“Nietzsche'ye göre hayat üç metamorfozdan geçer; taşıma gücünün simgesi olan 'deve', acımadan öldürme gücünün simgesi olan 'aslan' ve 'iyiliğin ve iyiliğin ötesinde' olan 'çocuk' ki bu kendi başına bir yasadır. Bu metamorfoz dizisi, ona göre zaman hareketi dairesel olduğu için belirli bir süre sonra tekrar etmeye devam eder. Bu Ebedi Dönüş doktrini olarak adlandırılan Ölümsüzlük görüşünün temelini oluşturur. İkbal onun hipotezi hakkında şu şekilde yorum yapar: 'Bu, yalnızca kesin bir gerçeğe değil, yalnızca bilimin işleyen bir hipotezine dayanan katı bir mekanizma türüdür. Nietzsche de zaman sorunuyla ciddi bir şekilde uğraşmaz. Onu nesnel olarak ele alır ve yalnızca tekrar tekrar kendisine dönen sonsuz bir olaylar dizisi olarak görür.' ”¹²⁰

Görüldüğü gibi benim *Übermensch*'e varmak için Güç İstencini kullanarak izlenecek yolun mertebeleri olduğuna dair –İnsan-ı Kâmil'e varmak için nefsin tezkiye edilme süreçleri– yorumladığım Nietzsche'nin metaforunu Ebedi Döngü¹²¹ kavramını açıklamak için kullanıyor. Başka bir yorum olarak –zaten netleşmemiş bir kavramı açıklamak anlamında– Nietzsche'nin Ebedi

¹¹⁹ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal's Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

¹²⁰ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal's Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

¹²¹ Bu kavramı çeşitli yerlerde farkı adlandırmalarla Türkçeye çevirisini görmek mümkün. Bunlar: Bengi dönüş, ebedi tekerrür, ebedi dönüş vs.dir.

Döngü'yü insanın *Übermensch*'e dair kurduğunu söylemek ve öyle yorumlamak da mümkündür.

Nietzsche'nin Ebedi Döngü fikrinin tam olarak netleştirilmediği fikri esasen yaygın bir fikirdir. Bu fikrin evrende insan alemindeki olguların oluş ve evriliş sürecini ifade ettiğini söyleyen düşünürler de var. Yani doğanın her bir zaman süresinde kendini yenilemek için yeniden tomurcuklanıp yenilenmesi ve ardından ölmesi ve bunun sonsuza kadar yinelenmesi... Güç İstencini temizlenmeye yani çocuk olmaya gidiş olarak yorumlamıştım yukarıdaki bölümlerde. Yani tasavvuftaki seyr-i süluk fikrine benzerdir bu. Kanımca insanın *Übermensch*'e koşarken geçtiği aşamalar olarak yorumlamak daha doğru olur. Bu fikirle İkbal'in fikrini birleştiren Nietzsche yorumcularından Klossowsk'dir. Ona göre Güç İstenci, Ebedi Döngü'nün insanileştirilmiş halidir.

“Üstinsan, Güç İstencinin öznesinin adı, Bengi Dönüş'ün hem anlamı hem de amacı haline gelir.”¹²²

Nietzsche'nin “Ateistliği”nden hareketle onun kalben mümin ama beyni itibarı ile kafir olduğunu¹²³ söylemektedir İkbal. Ve hatta daha da ileri İkbal'in giderek İslam'ı yaşamı olumlayan bir din olduğundan dolayı öven Nietzsche'nin düşüncelerini kaderciliğin örtülü bir şekli olduğunu söylediğini aktarıyor Maruf.¹²⁴

¹²² P. KLOSSOWSKİ, (1999). *Nietzsche ve Kısırdöngü*. Çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 113

¹²³ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal's Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

¹²⁴ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal's Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

*“İkbal, ‘vizyonu yalnızca kendi iç güçleri tarafından belirlenen ve manevi yaşamında dışsal bir reberlik olmadığı için verimsiz kalan’ büyük bir dehanın başarısız olmasına üzüdür.”*¹²⁵

İkbal, Nietzsche’nin “büyük bir maneviyat ihtiyacının tamamen bilincinde olduğunu” söyler. Nietzsche kız kardeşine yazdığı bir mektupta: “Tek başıma çok büyük problemlerle yüzleşiyorum: sanki bir ormanda kaybolmuş, ilkel biri gibiyim. Yardıma ihtiyacım var. Müritlere ihtiyacım var; Bir mürşide ihtiyacım var. İtaat etmek çok hoş olurdu.”¹²⁶ dediği aktarılır.

Düşünceleri arasında bu kadar yakınlık olsa da İkbal ona “Kendi halkına yabancı olan Hallâc,”¹²⁷ demeyi de ihmal etmez.

Bengi Dönüş ve Din

İnsanları hayatta tutan ve hayata bağlı kılan Tanrı inancı ya da varlığının tartışmasız olduğu varlığın ölmesi ya da bu inancın ölmesi insana zor gelen bir hal. Nihilizmi olumsuzlamak ve insanları hayata ve erdeme bağlayacak bir inanç fenomenini yaşamı olumlayacak bir noktaya getirecek şey bir idealdir. Bu insanın kendisinden kendisine giden yol olarak *Übermensch* olarak görülebilirdi ve Nietzsche de bunu yapmaya çalışır. Bundandır ki o Hz.

¹²⁵ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal’s Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

¹²⁶ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal’s Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0. Nietzsche the thinker by William Mackintire SALTER, Chapter III, https://en.wikisource.org/wiki/Nietzsche_the_thinker/Chapter_III.

¹²⁷ Dr Muhammad MARUF, “*Iqbal’s Criticism of Nietzsche*”, Web: http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct82/3.htm#_ednrefl0

İsa'yı pek sever ve ideal olarak görür fakat Hıristiyanlığı eleştirileriyle kötüler.

Batı düşünce geleneğinin 19. Yüzyıla gelindiğinde düştüğü kriz ve teolojik alanda dinin ve dine dair soruların sorgulanmasının yolunun açılması dolayısıyla, Hıristiyanlığın Tanrısının sorgulanmaya başlanmasıyla, Tanrı nosyonunun büyüünün kaybolmasıyla ve İlahtan başka ilahların (para, devlet, “yüce” kişilik kültleri vb.) ortaya çıkmasıyla Tanrı'nın ve tanrı idesinin “öldürülmesi”nden bahseder Nietzsche. Bunun anlamı artık insanı hayata bağlayacak ve kişinin kendisi için bir ereğin kalmaması ve Hıristiyan “erdem” düşüncesinin bir başına insanı nihilizmden kurtaracak niteliklere sahip olmadığıdır. “Tanrı öldü” mottosunun anlamını böyle anlamak taraftarıyım. Çünkü Nietzsche'nin Hıristiyanlıkla problemi olsa da ve ona saldırılarda bulunsa da Hz. İsa ile hiçbir problemi yoktur. Ve hatta onu *Übermensch* olarak gördüğünü söylemek de abartı olmaz.

Tanrı'nın ölümü insanın yetim kalması, sahipsiz olması ve yerini-yurdunu kaybetmesi demektir. Onu simgeler. *Böyle Buyurdu Zerdüş'te* dağdan inmek ve insanlara *Übermensch*'i anlatmak için yola çıktığında Zerdüş'ün karşılaştığı ihtiyarın onun Tanrı'nın ölümünden haberi olmamasına şaşırması bize bunu anlatır. İhtiyar onun insanların arasına karışmasının gereksiz olduğunu söylerken Zerdüş sorumlu bir kişilik olarak Tanrı'nın yerine ikame edeceği *Übermensch*'in haberini insanlara bildirmeye doğru yola koyulur.

Varlığın bir özelliği olan Güç İstenci bir hedef olarak *Übermensch*'de yaşamı anlamlı kılan bir hale dönüşür. Tanrısız bir dünyada tapılacak değil olunacak ve olmak için çaba sarf edilecek olumlu bir hal olarak görünür.

Tanrısız bir dünyada ebediyet arayışının adı Ebedi Tekerrür olarak ortaya çıkar. “Özgür ruhlar”ın kutsal metni ve kılavuzu “beşinci İncil” olarak yazılır Böyle Buyurdu Zerdüşt.¹²⁸

Ebedi tekerrür aslında sıkıntılı bir haldir. Ondan dolayı yaşamı önce sindirmek şarttır. Bu sıkıntıdan ancak kabullenerek yani varlığı-varolmayı kabullenerek çıkmak mümkündür. Yaşamı olumlamanın yolu insanı ve insanın kendini aşarak çıkması ile mümkündür. O hedef koyar. Bu hedef *Übermensch*’dir.

Fakat kişi tarafınca yaşanan her şeyin tekrar yaşanacağı anlamına gelmemekte. Şöyle der bir yerde:

*“Temelde her insan, dünyada yalnızca bir kez, bir Unicum [biricik, emsalsiz -benim notum-] olarak yaşadığını ve kendisinin birliğini teşkil eden bu şaşırtıcı ölçüdeki rengârenk çeşitliliğin içinden, ne kadar tuhaf olursa olsun, hiçbir rastlantının ikinci bir kez çıkmayacağını gayet iyi bilir”*¹²⁹

Bu fikre nasıl vardığını bir arkadaşına yazdığı mektubunda şöyle açıklar:

“Ağustos güneşi tepemizde, yıllar gelip geçiyor, dağlarda ve ormanlarda her şey daha sessiz daha huzurlu oluyor. Düşünceler bugüne kadar hiç görmediğim tarzda ufkumun üstüne çıktı -onları dile getiremiyorum... duygularımın yoğunluğu hem titrememe hem kahkaha atmama yol açıyor... dün yürürken... duygusallıktan değil coşkudan gözyaşları döktüm, ağlarken bir yandan şarkı söyledim, saçma

¹²⁸ J. YOUNG, (2017). *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 547

¹²⁹ Friedrich NIETZSCHE, *Eğitimci Olarak Schopenhauer-Çağa Aykırı Düşünceler* III. Çeviren Cemal Atilla. 1. Baskı. İstanbul: Say Yayınları

sapan laflar ettim, tüm diğer insanlardan önce yepyeni bir hayalle doldum”¹³⁰

Burada yaşananın mistik bir hal ve hatta başka bir yazıda *Böyle Buyurdu Zerdüşt*’ün bir bölümünden (Sonsuz saat) hareketle irdedeğim vahiy benzeri bir hal değil midir? Mistik deneyim adeta riyazete çekilen bir derviş ya da Hristiyan monkonu çağrıştırır. Ama o, bunu felsefesine katmıştır.

Bu tekerrür meselesi de ilginçtir. Yaşamın daimi bir tekerrür olmasının kişinin aynı şeyleri tekrar tekrar yaşaması anlamına gelmediğini vurgulayan Nietzsche’de sonsuzluk kavramı bir umutsuzluk fikrini yani Nihilizmi çağrıştırmaz mı?

Kanaatimce Nietzsche burada her insan tekinin ebedi bir döngü içinde olduğunu değil ama varlığın doğup-ölme sürecinin tekrarına işaret etmektedir. Ulaşılması amacına konulmuş *Übermensch* ölümü yenecek bir varlık değildir. Her seferinde bir başkasınca tekrar ve tekrar izlenecek yolun adıdır Ebedi Tekerrür.

*“Her şey gider, her şey geri gelir; varlık çarkının dönüşü bengidir. Her şey ölür, her şey yeniden çiçeklenir, varlığın yılı ebediyen sürer.”*¹³¹

Şen Bilim’de İblis’in günün birinde kişiye yanaşıp –ki bu en ağır yükü yüklenecek olan *Übermensch*’dir– şöyle dediğini tasavvur edin der:

“Günün ya da gecenin birinde bir cin, sen yalnızlığın yalnızlığında iken usulca yanına sokulup sana

¹³⁰ Aktaran J. YOUNG. (2017). *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 474.

¹³¹ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. M. Tüzel, İş Bankası Yay. s. 316

şunları söylese ne olurdu: ‘Şimdi yaşadığın, yaşamış olduğun yaşamı bir kez daha, sayısız kez daha yaşamak zorundasın. Bu yaşamlar da yeni hiçbir şey olmayacak; her acı, her sevinç, her düşünce her iç çekiş, yaşamındaki dile gelmeyecek ölçüde küçük ya da büyük her şey zorunlu olarak, tümünden aynı sıra ile aynı düzen içinde sana geri gelecek- bu örümcek, ağaçlar arasındaki bu ay ışığı bile, bu an bile, ben kendim bile... Varoluşun bengi kum saati tekrar tekrar ters çevrilecek, sen ey toz tanesi, sen de onunla birlikte...’”

Bu durumda ne yapardın? İblise beddua mı edeceksin yoksa “*Sen bir tanrısın, bundan daha tanrısal bir şey hiç duymadım*” mı diyeceksin? diye sorar. İşte bu soru sizi ele geçirdiğinde sayısız defa bunun tekrar etmesini istiyor musun? der. Bu tekrar varlığın temel sorusu olarak durur ona göre.¹³²

Soruyu İblis’e sordurması ilginçtir aslında. Onun dinsel kavramlardan ve işaretlerden kopmadığı ve bizzat içinde olduğu zaten sarihtir. İblis’in kötülüğün simgesi ve ölümle ilişkili bir melek olması ve aynı zamanda bir güç sembolü olması Güç ve Güç İstenci kavramlarının kötülük atfedilen tarafıyla da ilişkili olmalıdır. Elbetteki sonsuzluktan kastın ölüp dirilmek ve yaşama aynı yerden tekrar başlamak ya da reenkarnasyon olmadığı anlaşılmış olmalıdır.

Böyle Buyurdu Zerdüşt’te şöyle cevap verir: “Seviyorum seni, ey bengilik.”¹³³ Bu döngüyü ve sonsuzluğu se-

¹³² Friedrich NIETZSCHE, *Şen Bilim*, Çev. Levent Özşar, Asa Y., M. 341, s. 206

¹³³ Friedrich NIETZSCHE *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. M. Tüzel, İş Bankası Yay. s. 333

viyor olması Tanrı'nın yerini alan *Übermensch*'in durumunu ifade ediyor. Yani ulaşılacak hedef olan *Übermensch* olma sonsuzluğunu ifade ediyor.

Tabii belirtilmelidir ki *Übermensch*'in her bir insana bir olanak olarak sunulmuş olması onun otoriter ve diktatörlüğe meyyal olan anlamının ötesine geçer ve evrene, tüm insanlığa yayılır.

Tanrı arayışı içinde olan Nietzsche'ye dair aktarılan şu cümleler duruma biraz daha açıklayıcı içerik kazandırır kanısındayım.

*“Nietzsche ile aralarında derin bir entelektüel yakınlık bulunan Lou Salome'nin 1885'teki romanının başlığındaki ifadesiyle onun için temel problem 'Tanrı için Mücadele' idi. Daha özgül bir ifadeyle mesele 'kötülüğe rağmen, hayattaki acılara rağmen 'Tanrı'yı bulma mücadelesiydi' Gerçekten yakın arkadaşları Franz Overbeck'in eşi Ida Overbeck eşinin tanıklığına istinaden şöyle diyecektir: 'Sonradan kocama anlattığı kadarıyla tartıştıkları tek mesele dindi.' ”*¹³⁴

Nietzsche modernliğin öldürdüğü bir Tanrı'nın yerine onun yerini alacak bir kavram olarak kurar Ebedi Tekerrürü. Tanrı eğer var olmaya devam etse idi ne *Übermensch*'e ne de ebedi tekerrür kavramına gerek kalırdı. Bunun farkında olarak insan varlığının zorunlu bir hali olarak, yaşıyorsak bir hedef bir amaç olmalıdır fikrinin nedensel ifadesi olarak *Übermensch* ve Güç İstenci kavramıyla Ebedi Tekerrür fikri ortaya çıkar. Bu yaşamı olumlama ve yaşamı anlamlı kılma halidir.

¹³⁴ Akt. J. Young, *Nietzsche: Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi*. Çev. Bülent O. Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan aktaran Sever IŞIK, *Zerdüşt'ün Yeni Şarkısı: Nietzsche ve Ebedi Dönüş ya da Bir Münkirin Ebediyet Arayışı*, Dört Öge-Yıl:12 Sayı:-23 Haziran 2023

Son olarak Kaufmann'ın yorumunu eklemek ihtiyacımdı. Öyle ya hem onun eserlerini İngilizceye çeviren ve Amerikan Nietzscheciliğinin en önde gelen yorumcusudur.

“Nietzsche'nin kendisi her iki kavramın yakın ilişkisinde ısrar eder ve üzerinde düşünüldüğünde, onun üstinsan fikrinin ebedi dönüş doktrini ile herhangi bir tutarsızlık içermediği açıktır.”¹³⁵

Nefs Kavramlarının Bir Kötülük Olarak Güç İstenci ve Politik İktidar Bağlamında Değerlendirilmesi

Nietzsche'nin Güç İstenci kavramının her yerde görülebildiğini varlığın Güç İstenci ile var olduğuna dair yorumumu daha önceki bölümde ifade etmiştim. Güç ve Güç İstenci aynen nefis kavramına atfedilebileceği gibi olumu ya da olumsuz içerik kazanabilir. Bunun olumlu ya da olumsuz değerlendirilmesi öznenin etik duruşu ve kültürel oluşuyla da ilişkilidir. Güç İstenci güç elde etmeyi ve hegemonya alanını oluşturup iktidar olmayı da içine alan bir süreçtir. Aynen nefste olduğu gibi İktidar için bir istenç sahibi olmak ile Güç İstencinin doğrudan bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür – Foucault'nun “iktidarın her yerde”liği ile ilgili yazdıklarını hatırlamakta da yarar var.

Buradan hareketle *Übermensch* için yola çıkan Zerdüş'tün “kardeşlerim” diye seslendiği insanlara *Übermensch* için devletin bitmesini tavsiye etmesi onun belki de Anarşistlerden daha da anarşist bir kutsal buyruğu olarak düşünülmelidir. Bunun için “*halklar ve sürüler*”in yerini “*devletler*”in aldığını söyleyerek başlar sözlerine. Sonra da devletlerin ne olduğunu ve onun

¹³⁵ Walter KAUFMANN, *Nietzsche Philosopher, Psychologist, AnticHrist*, Fourth Edition, Princeton, New Jersey Princeton University Press (1974) s. 320

halkların ölümü anlamına geldiğini söyleyerek devam eder.

Devletlerin “yalancı”, “soğuk canavarların en soğuşu” olduğunu ve kendini halkın yerine koyduğunu söyler. Şöyle devam eder:

“Yalandır bu! Yaratıcılardı halkları yaratanlar ve onların üzerlerine birer inanç ve sevgi astılar: böylece, hizmet ettiler yaşama.

Birçokları için tuzaklar kuranlar ve bu tuzağı devlet diye adlandıranlar yok edicilerdir: bir kılıç ve yüzlerce hırs asarlar onların üzerine.

Nerede hala halk varsa, orada anlaşılmaz devlet ve uğursuzluk gözüyle bakılır ona, törelere ve yasalara yönelik bir günah olarak nefret edilir ondan.

Şu ipucunu vereyim size: Her halk iyiye ve kötüye ilişkin kendi dilini konuşur: komşusu anlamaz bunu. O kendi dilini törelerinde ve yasalarında yaratmıştır.”¹³⁶

Burada halkların kendine özgünlüğü ve çeşitliliğine (diversity) dair ifade gözden kaçırılmamalıdır. Devletlerin bu çeşitliliği öldürdüğüünün ifadesi vardır aslında.

Devletin soyut olduğunu vurgusunun yanında her şeyinin sahte olduğuna dair vurgusu da önemlidir. Ardından ölüm vaazcısı olarak devleti daha da yerer.

“Her şey sahtedir onda; çalıntı dışlarla ısırır o ısır-gan. Sahtedir iç organları bile.

¹³⁶ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüş*, “Yeni Put Üzerine”, İş Bankası Yay., Çev.: M. Tüzel, ss. 66-69

İyi ve kötüye ilişkin dildeki karmaşa: devletin işareti olarak bu ipucunu veriyorum size. Sahiden, ölüm isteminin işaretidir bu! Ölümü vaaz edenlere göz kırpar, sahiden!

Çok fazla insan doğuyor: lüzumsuzlar için icat edilmiştir devlet!

Baksanıza, nasıl da çekiyor kendine onları, çok-fazlaları! Nasıl da çiğneyip yutuyor onları ve geviş getiriyor sonra da!”¹³⁷

Bir put olarak devlete vurgu ise oldukça önemli bir değişimdir. Tarih boyunca devletlerin ve devlet elinde bulunduranların kullandıkları en önemli araç tanrı ve din olduğundan buna vurgu ise adeta bir özet gibidir. Özellikle İbrahimi dinlerin temel motifinin putları kıran İbrahim olmasına gönderme olarak devleti put olarak tanımlaması ve sahteliği dikkate değerdir.

“Yeryüzünde benden büyük yok: Ben Tanrı’nın düzen kuran parmağımı – böyle böğürüyor bu canavar. Ve sadece uzun kulaklılar ve yalnızca yakını görebilenler de değildir önünde diz çökenler!

Ah, büyük ruhlar, sizlere de fısıldıyor tüyler ürperici yalanlarını. Ah, bulur o kendilerini tüketmekten hoşlanan zengin yürekleri!”¹³⁸

Ve bu devletin propaganda aygıtları herkesi ve hatta gevşeyip bu putun put olduğunu unutanları dahi sardığını ve içine aldığını ifade ediyor:

“Evet, sizi de bulur o, siz eski tanrıyı alt edenleri! Yorgun düştünüz kavgada, şimdi de bu yeni putun işine yarıyor yorgunluğunuz!

¹³⁷ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, “Yeni Put Üzerine”, İş Bankası Yay., Çev.: M. Tüzel, ss. 66-69

¹³⁸ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, “Yeni Put Üzerine”, İş Bankası Yay., Çev.: M. Tüzel, ss. 66-69

Kahramanları ve saygıdeğer kişileri toplamak istiyor etrafına bu yeni put! İç huzurunun güneşinde ısınmaktan hoşlanıyor, – bu soğuk canavar!

Siz ona tapınırsanız, her şeyi verecektir o size, bu yeni put: böyle satın alıyor erdeminizin pırlıltısını ve gururlu gözlerinizdeki bakışı.

Sizi kullanarak tuzağa düşürmek istiyor çok-fazlaları! Evet, bir cehennem hilesi yaratılmıştır orada, bir ölüm atı, tanrısal şereflerle süslü koşu takımıyla şingirdayan!

Evet, çoğunluk için bir ölüm yaratılmıştır orada, kendini yaşam diye öven bir ölüm: doğrusu yürekten bir hizmettir bu, ölümü vaaz edenlerin tümü için!”¹³⁹

Devlet; herkesi zehirleyen ve halkları öldüren ve insanlığımızda ne almış ise alıp götüren ve köleleştiren bu soğuk canavara teslim olan ve kendini yaşam diye ortaya süren bu politik oluş, bu politik tuzak kendini politika ile meşrulaştırır. Devamını ondan -Zerdüşt ya da Nietzsche’den- dinleyelim:

“Devlet diyorum, herkesin, iyilerin ve kötülerin zehir içtiği o yere: devlet, herkesin iyilerin ve kötülerin kendini kaybettiği yer: devlet herkesin yavaş yavaş intihar etmesine – ‘yaşam’ adı verilen yer.”

Burada Nietzsche’nin fikirlerinin Anarşist mistik Gustave Landauer’in devlete dair sözleri akla geliyor ki oldukça siyasal duruşa sahip biridir. Sözleri aynen şöyle:

“Devlet, insanlar arasında bir çeşit ilişki biçimi, bir davranış hali, bir durumdur. Uyumlu başka ilişkiler kurma ve her bireyin bir başka bireyle başka türlü

¹³⁹ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, “Yeni Put Üzerine”, İş Bankası Yay., Çev.: M. Tüzel, ss. 66-69

davranması yoluyla onu yıkacağız. Gerçek bir komünite formunda bir kurum yaratıncaya kadar devletiz ve devlet olmaya devam edeceğiz.”¹⁴⁰

Yani ortak yaşam alanı kurup kültürü inşa etmedikçe bizler devletin kendisiyiz. Nietzsche “iyiler”e de iltimas geçmez. Bu kötülüğün bizzat içinde ve onun kendisi olduğumuza vurgusu vardır.

Bu aradan sonra Nietzsche’den devam edelim:

“Bakın şu lüzumsuzlara! Mucitlerin eserlerini ve bilgelerin hazinelerini çalıyorlar: kültür diyorlar hırsızlıklarına – ve her şey hastalık ve felaket oluyor onlara!

Bakın şu lüzumsuzlara! Her daim hastadırlar, balgam çıkartırlar ve gazete derler bu çıkardıklarına. Birbirlerini yutarlar ve kendilerini bile hazmedemezler.

*Bakın şu lüzumsuzlara! Servet edinirler ve böylece daha da yoksullaşırlar. **Güç ve gücün** kaldıracını isterler, yani çok para sahibi olmayı isterler, – nasipsizler!*

Şu çevik maymunların tırmanışına bakın! Birbirlerinin sırtına tırmanırlar, böylece çamura ve derine batarlar.

Tahta geçmek ister hepsi de: onların deliliğidir bu – sanki mutluluk tahta oturmuş gibi! Genellikle çamur oturur tahta – ve genellikle taht da çamurda.

Bunların hepsi delidir, birbirlerinin sırtına tırmanan maymunlardır ve aşırı kızışmışlardır benim gözümde.

¹⁴⁰ Larry GAMBONE, “Gustav Landauer’in Komüniter Anarşizmi”, Web Site: http://itaatsiz.org/gustav-landauerin-komuniter-anar-sizmi/#_edn8

Putlarının, o soğuk canavarın kötü kokusu geliyor burnuma: kötü kokuları geliyor burnuma hepsinin, bu putperestlerin.

Kardeşlerim, onların ağızlarının ve hırslarının kokuşmuşluğunda boğulmak mı istiyorsunuz! En iyisi pencereleri kırın da atın kendinizi açık havaya!

Uzak durun bu kötü kokudan! Uzaklaşın lüzumsuzların putperestliğinden!

Uzak durun bu kötü kokudan! Uzak durun bu insan kurbanların buharından!

Büyük ruhlar için açık duruyor yeryüzü önlerinde hala. Münzeviler ve münzevi çiftler için, etrafında durgun denizlerin kokusunun estiği birçok yer var hala.

Büyük ruhlar için özgür bir yaşam açık duruyor önlerinde hala. Sahiden, kim az şeye sahipse başkaları da ona daha az sahip olur: şan olsun küçük yoksulluğa!

Orada, devletin bittiği yerde başlar, fazlalık olmayan ilk insan: orada başlar gerekli olanın şarkısı, biricik ve eşsiz bir biçimde.

Oraya, **devletin bittiği yere** – oraya bakın kardeşlerim! Görmüyor musunuz **gökkuşağını ve Üstinsana** giden köprüleri? –

Böyle söyledi Zerdüşt. ”¹⁴¹

Bu satırlarda putları kıran Hz. İbrahim edasını görmemek mümkün değildir. Bu bölümün adının “Yeni Putlar Üzerine” olması da bunun göstergesidir.

¹⁴¹ Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, “Yeni Put Üzerine”, İş Bankası Yay., Çev.: M. Tüzel, ss. 66-69. Alıntılardaki kalın vurgular bana ait.

Putlara karşı *Übermensch*'i sunar Nietzsche. Yani bizce İnsan-ı Kâmil'i. Buna ancak kişinin bizzat kendisi Güç İstenci ile kendini aşarak varabilir. Yani nefisini teziye ederek İnsan-ı Kâmil'e varmak mümkündür. Her türlü iktidarı istememek ve reddetmek de bu minvalde değerlendirilebilir.

Nietzsche'nin politik olarak durduğu yer en basit ifade ile *Böyle Söyledi Zerdüşt*'ün bu bölümünde dile gelir. Onun durduğu yer kendisi tanrı tanımaz olsa da bir dindardan çok daha dinin içinde ve her ne kadar immoralist olsa da bir ahlak kumkumasından çok daha fazla erdem ve ahlakın içinde durur.

Ek 1

F. Nietzsche – “Böyle Buyurdu Zerdüşt” ve Vahiy¹⁴²

¹⁴² Bu makale kitabın konusu ile alakalı olduğundan kitaba eklenmiş olup daha önce İtaatsiz.org’da yayınlanmıştır. <https://itaatsiz.org/f-nietzsche-boyle-buyurdu-zerdust-ve-vahiy-alisan-sahin/>

Nietzsche'nin “*Böyle Buyurdu Zerdüş*” isimli kitabının ikinci bölümünün en son makalesi “En Sessiz Saat”. BBZ kitabının Türkçede iki çevirisi mevcut. Biri M. Tüzel ve öbürü de epeyce yıl önce çevrilmiş olan – ve belki de ilk çeviri – T. Oflazoğlu'nun çevirisi.

Yakın bir zamandır İngilizce¹⁴³ metin ile karşılaştırmalı olarak okuma teşebbüsünde bulunduğum an çevirilerin her ikisinde çeşitli yerlerde çeviriden kaynaklanmayan ama Türkçe'nin durumundan hareketle anlamda meydana gelen hatalarla karşılaştığımı fark ettim.

Bu hatalar birebir çeviri değil ama dilin ifade edilen anlama yeterince nüfuz edememesinden kaynaklı olarak düşünülebilir. Bu hatalara neden olan başlıca kelimeler şunlar:

R.J. Hollingdale İngilizcesi	T. Karşılığı	M. Tüzel Çevirisi	T. Oflazoğlu Çevirisi
<i>Parable</i>	Mesel - Kıssa	Benzetme	Benzetme
<i>Terror – Fright</i> (W.Kaufmann)	Terör	Korku	Yılgı
<i>The Stilltest Hour</i>	En durgun ya da sabit saat, En sessiz saat	En sessiz saat	En sessiz saat

Çeviride birebir çeviri yapılmayacağını ve terör yerine yılgı, korku ve mesel yerine bazı durumlarda benzetme kelimelerinin ikame edilebileceğini ve hatta daha serbest

¹⁴³ Metnin orijinalinin Almanca olduğu elbette tartışmadan varestedir. Almancadan İngilizceye çevirenlerin özellikle Nietzsche uzmanları olduğunu da belirtmeden edemeyeceğim.

çevirinin yapılabileceğini maksadın anlamı vermek olduğunu bilerek yukarıdakileri yazmaktayım.

Bu bölümde Zerdüş'tün "Hanımım" dediği "en durgun, en hareketsiz, en sakın saat" anlamında çevrilen "En Sessiz Saat" in ona evine, mağarasına dönmesini bu yurduğunu arkadaşlarına ifade etmesi ile başlıyor. Hikayesini bir rüyayı anlatır gibi anlatıyor:

*"Do you know the **terror** of the one who is falling asleep? –*

*He is stricken with **terror** down to his toes because the ground is fading and the dream begins.*

*This I say to you as a **parable**. Yesterday, at the stillest hour, the ground faded from me, the dream began.*"¹⁴⁴

*"Uykuya dalanın **korkusunu** bilir misiniz? –*

*Tepeden tırnağa **korkar** o, altından yer çekildiği ve rüya başladığı için.*

*Bunu bir **benzetme** olarak söylüyorum size. Dün en sessiz saatte çekildi yer ayaklarımın altından: başladı rüya.*"¹⁴⁵

W. Kaufmann "Portable Nietzsche" çevirisinde terör yerine korkma, dehşete düşme anlamında "fright, frightened" kelimelerini kullanmaktadır.

Bu çeviriyi ben olsam şöyle çevirirdim:

"Uykuya dalan birinin kapıldığı dehşeti bilir misiniz? –

¹⁴⁴ Friedrich NIETZSCHE, Thus Spoke Zarathustra, Cambridge Texts in The History of Philosophy, Translated By Adrian Del Caro, s. 161

¹⁴⁵ BBZ, Çev. M. Tüzel, İş Bankası Yay. s. 210

*Ayağının altında zemin kaydığından dolayı tepeden
tırnağa dehşet içindedir.*

*Bunu size bir kıssa olarak anlatıyorum, Dün en sa-
kin saatte çekildi yer ayaklarımın altından ve baş-
ladı rüya.”*

Neden? Çünkü bu bölüm Nietzsche’nin diline ve özel-
likle onun en önemli kitabı olan BBZ’ye atfedilen ve
okuyanın da anlayacağı gibi adeta bir kutsal kitap dili ve
hitabına sahip olmasından dolayı bir vahiy almaya gön-
derme yapmaktadır.¹⁴⁶ Eğer “mesel” kelimesini “ben-
zetme” olarak çevirirseniz ve aşırı korkuyu ifade edeni
sadece korkmak, terörize olmak olarak ifade ederseniz
yeterli vurguyu ve anlatılanların yaratmak istenilen at-
mosferi yeterince veremezsiniz. Metnin kendisine gele-
lim:

Anlatıldığı kadarıyla Zerdüş dehşet içerisindedir ve
daha önce etrafında böyle bir sessizlik duymamıştır ve
ardından *”Something said to me without voice”* yani
bir **sesle değil ama bir şey söylendi bana** diyor. Yani
hiç kimse konuşmadığı halde işitilen bir şeyden bahsedil-
yor.

Burada duyulan ses bir ses değil. Zerdüş’ün karşı-
sında bir özne yok ama bir ses var. Türkçe metinde “ses
çıkarmadan konuştu benimle”, “bana dedi, sessiz” şek-
linde ifade edilen alçak sesle fısıldamak değil, gaipten

¹⁴⁶ Olasıdır ki bu bölümü okuyan biri onun rüya anlatısından ve bu
rüya anlatımındaki bulanık ve esrik tasavvurdan hareketle bir “psi-
kanalitik” metin olduğu sonucu çıkarabilir. Öyle ya W. Kaufmann
ve birçok Nietzsche uzmanı onun bu anlamda bir öncü olduğunu
söyler. Böyle olsa da olmasa da bu metnin Hz. Muhammed ve
Kur’an’ı bilen biri olarak bir vahiy inme tasavvuru ortaya koydu-
ğunu söylemenin yanlış olmadığını düşünüyorum.

gelen ve hissedilen fakat somut bir ses değil; Peygamberlere inen vahiy benzeri bir durumdur. Burada durup vahiy üzerine biraz düşünmek gerekir sanırım.

Vahiy ve Dinler

Burada özellikle peygamberlere gelen vahiylerin nasıl olduğuna ve peygamberlerde nasıl bir etkiye sebep olduklarına bakmakta yarar var.

Tek tanrılı ya da çok tanrılı birçok dinde vahiy ve vahiyin işaret ettiği anlama gelen kavramlar kullanılmaktadır. Sadece Sami dinleri ya da İbrahimi dinlerde değil Hinduizmde ve Zerdüştilikte de vahiy kavramı mevcuttur. Zerdüştiler'in kutsal kitabı Avesta'nın "Vesna" bölümünde Zerdüş'tün düşüncesinin, sözlerinin ve yaptığı işlerin baştan başa **ilham** eseri olduğu kaydedilir.¹⁴⁷

Vahiyin ne demek olduğuna bakarsak, M. Öztürk. "Kuran Vahiy Nüzul" adlı kitabında vahiyin birçok anlamda özellikle ilham anlamında kullanıldığını bunun yanında yazmak ve kaydetmek anlamında da kullanıldığını söylemektedir.¹⁴⁸ Ve lafzi olmadığına temas etmesi de önemlidir, konumuz açısından.

*"Vahy, özel ve mahrem bir ilişki ve iletişimi belirtir. Ancak bu iletişimi sağlayan unsurların her zaman lisani olması zorunlu değildir."*¹⁴⁹

Sözlükte "hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek" anlamındaki **vahiy** (**vahy**) terim olarak "Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi" demek.

¹⁴⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahiy>

¹⁴⁸ Kuran Vahiy Nüzul, M Öztürk, s. 64-65

¹⁴⁹ Kuran Vahiy Nüzul, M Öztürk, s. 64-65

Fahreddin Razi’de mecazi anlamda ruh anlamında kullanımına rastlanıyor.

İslam Ansiklopedisi’nde “Kur’an’da Allah’ın insanlara emirlerini tebliğ etme vasıtaları vahyetme, perde arkasından hitap etme ve elçi gönderip sözlerini bildirme şeklinde üçe ayrılır (Ayetler: eş-Şûrâ 42/51) deniyor.

1. Bir aracı olmadan peygamberin kalbine kutsal kelâmın bırakılması, ilham edilmesi yoluyla 2. Perde arkasından konuşma yoluyla bazı nesnelerde veya **insandaki duyma merkezinde söz yaratıp işittirme** yoluyla, 3. Elçi gönderip tebliğ etme yoluyla, 4. Rüya yoluyla, 5. Melekler görünmeden dolayı olarak **çan sesine veya arı vızılına benzer sesler aracılığıyla**, 6. Meleklerin insan suretine girerek tebliğ etmeleri yoluyla.¹⁵⁰

Özellikle Hz. Muhammed’e vahiyin nasıl indiğine dair olan rivayetlere dikkat çekmek isterim. Siyer kitaplarında Hz. Peygamber’e vahyin nüzûlü sırasında kendisinde bazı özel hallerin görüldüğü gibi meselelere temas edilir.

Hz. Muhammed’e atfedilen ilk vahiyin indirilmesi ve halini anlatan rivayetlerin Nietzsche’nin anlatımına benzerliğine dikkat çekirim.

Hz. Muhammed’in ağzından:

“Hira’da idim. Tefekkürümü bitirince dağdan aşağıya inip vadiye geldiğim zaman bir ses duydum. Önüme, arkama, sağıma ve soluma baktım, fakat bir şey göremedim. Bir de baktım ki, o (melek) gök ile

¹⁵⁰ A.g.e.

yer arasında bir taht üzerinde oturmuş... Sonra Hatice'ye koştum ve 'beni örtün, üzerime soğuk su serpin' dedim."¹⁵¹

Hiz. Ayşe, Hiz. Muhammed'in ilk vahiy alışının şu şekilde anlatıyor:

"Allah Resûlü'nün (sav) ilk vahiy almaya başlaması uykuda doğru rüya (rüyâ-i sâdika) görmekle olmuştur. Onun istisnasız bütün rüyaları gün gibi gerçek çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirdi. Artık Hira (Nur) dağındaki mağarada yalnızlığa çekilip, orada geceler boyu, ailesine dönmeden tek başına ibadet ediyordu. Bunun için yanında yiyecek de götürürdü. Sonra yine Hatice'nin yanına dönüp, bir o kadar zaman için tekrar yiyecek alırdı. Nihayet bir gün, Hira mağarasındayken ona hak (vahiy) geldi. Melek geldi ve 'Oku!' dedi. O, 'Ben okuma bilmem.' dedi. (Allah Resûlü yaşadıklarını şöyle anlattı): "Beni tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı. Sonra bırakıp tekrar, 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem.' dedim. İkinci defa tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı. Bırakıp tekrar, 'Oku!' dedi. 'Ben okuma bilmem.' diye cevap verdim. Üçüncü defa tutup gücüm tükeninceye kadar sıktı ve bırakıp şöyle söyledi: 'Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alaktan yarattı. Oku! Senin Rabbin en Kerim olandır...""¹⁵²

Peygamber'in eşi Ayşe Vahiy geldiğinde muhtemelen çocuktu. Belli ki sonradan anlatılmıştır ona. Ama Vahiy gelmesine dair rivayetler muhtelif. İsrâfil Balcı'ya göre muhtemelen Hira'dan dönerken ilk vahiy gelmiştir kendisine. Ama peygamberlere vahiy gelme biçimlerinin

¹⁵¹ Vahyin Gölgesinde Siyer -1- İsrâfık Balcı s. 80 Kaynak: 236 Buhari, "Tefsir (Müddessir)" 1, 3; Müslim, "İman".

¹⁵² İlk Nazil Olan Ayetlerin İçerdiği Mesajların Kur'an Bütünlüğü İçerisindeki Yeri, İsmail Hilmi Bilgi, Alak, 96/1-3; Buhari, "Bed'ü'l-Vahy", 1.

farklı şekillerde olmuş olduğu söylenebilir. Nietzsche'nin metnine tekrar dönersek:

Vahiyden Nietzsche'ye

Hız. Muhammed'e vahiy geldiğinde fena halde korktuğu ve dehşete kapıldığı rivayetlerin hemen hemen hepsinde ortak bir ifadedir. Peki rüyasında korkan ve dehşet içinde kalan Zerdüşt'ün yaşamının saati mola veriyor. Yani yaşam duruyor ve sessizliğin ortasında “yer ayağının altından çekildiğinden” mekansız ve zamansız kaldığını ifade ediyor ve sırf bu yüzden de dehşet içinde kalıyor. Sonra aniden bir ses olmayan bir ses ona: “Zerdüşt, Onu biliyorsun, değil mi?” diye ses(siz)leniyor. Zerdüşt bu sessiz fısıltıdan dolayı korkuyor ve dehşete kapılıyor ve iletişimi şöyle devam ediyor:

“Bunun üzerine bir kez daha ses çıkarmadan konuştu benimle: “Biliyorsun, Zerdüşt, ama konuşmuyorsun!” –

Ve sonunda bir inatçı gibi konuştum: “Evet, biliyorum, ama konuşmak istemiyorum!”

Bunun üzerine yine ses çıkarmadan konuştu benimle: “İstemiyor musun Zerdüşt? Doğru mu bu? İnatçılığına sığınma!” –

Bir çocuk gibi ağlayıp titredim bunun üzerine ve dedim ki: “Ah, istiyorum, ama nasıl yapabilirim ki? Mazur gör beni! Gücümü aşıyor!”

Bunun üzerine yeniden ses çıkarmadan konuştu benimle: “Senin ne önemin var Zerdüşt! Sözünü söyle de mahvol!” –

Ve ben şu yanıtı verdim: “Ah, benim sözüm mü bu? Kimim ben? Daha yaraşır birini bekliyorum; onun uğruna mahvolmaya bile layık değilim ben.”

Bunun üzerine yeniden ses çıkarmadan dedi ki bana: “Senin ne önemin var ki? Benim için henüz yeterince mütevazı değilsin. Çok serttir tevazunun derisi.” –

Ben de şu yanıtı verdim: “Tevazumun derisi şimdiye dek nelere dayanmadı ki? Yamacında oturuyorum yüceliğimin: ne kadar yüksek benim doruklarım? Hiç kimse söylemedi henüz bana. Ama çok iyi biliyorum vadilerimi!”

Bunun üzerine yeniden ses çıkarmadan konuştu benimle: “Ey Zerdüşt, dağları yerinden oynatacak olan, vadileri ve ovaları da oynatır yerinden.” –

Ben de şöyle yanıtladım: “Henüz sözüm hiçbir dağı yerinden oynatmadı ve konuştuklarım insanlara ulaşmadı, insanların arasına gittim, ama henüz varamadım yanlarına.”

Bunun üzerine yine ses çıkarmadan konuştu benimle: “Sen ne biliyorsun ki bu konuda! Gecenin en sessiz saatinde düşer çiy otların üstüne.” –

Ve ben de şu yanıtı verdim: “Alay ettiler benimle, kendi yolumu bulup da yürüdüğümde; o zaman ayaklarım titriyordu aslında.

Ve şöyle dediler bana: Yolu unuttun, şimdi yürümeyi de unutuyorsun!”

Bunun üzerine yine ses çıkarmadan konuştu benimle: “Ne önemi var ki onların alay etmesinin! Sen itaat etmeyi unutmuş birisin: şimdi emretmen gerekiyor!”

Bilmiyor musun yoksa, herkesin en çok kimi gereksindiğini? Büyük emirler vereni.

Büyük işler başarmak zordur: ama daha da zoru, büyük emirler vermektir.

En bağışlanamaz yanın bu işte: gücün var ve hükmetmek istemiyorsun.”

Burada Tanrının ya da aracı olan meleğin bir rüya vasıtasıyla peygamberle doğrudan iletişime geçmiş olduğuna dair bilindik bir iletişim modelinin örneğini görmekte olduğumuz kanaatindeyim. Fakat bir farklılık var.

Zerdüşť söylenen şeylere itaat edecek biri değildir. Dinler fakat itiraz da eder. Metnin sonunda yeterince **“olmadığına”** ikna olarak mağarasına döner ama bu aracılık yapacağı anlamına da gelmez.

Ayrıca Zerdüşť emir verecek biri de değildir. Hakikati anlatmak ve üst insana ulaşmak isteyen ve üst insanın amaç olduğunu söyleyen Zerdüşť emir veren biri değildir. Gücü vardır fakat hükmetmek ona göre değildir. İletişimin daha sonrasında emretmek için uygun biri olmayan Zerdüşť’ü görüyoruz. Fakat karşı taraftaki ona:

“En sessiz sözcüklerdir fırtınayı getiren. Güvercin adımlarıyla gelen düşünceler yönlendirir dünyayı.

Ey Zerdüşť, gelmesi gerekenin bir gölgesi olarak gideceksin: böyle emredeceksin ve emrederek önden gideceksin.” –

Fakat Zerdüşť bir türlü ikna olmaz: *“Uzun süre düşündüm ve titredim. Ama sonunda ilk söylediğimi söyledim: “İstemiyorum.”* Ve karşıdaki bir daha kakhaha atıyor.

Karşıdaki ses olmayan sesi Tanrının sesi olarak tasavvur edersek rüyada kakhaha atan Tanrı yunan mitolojisiindeki tanrıları hatırlatmaktadır. Ve fakat Vahiy benzeri bir peygambere verilen bir görev ifasında tek tanrılı dinlerin tanrılarının görev kabul etmelerinin aksine görevi reddetmesini görmekteyiz. Özellikle Hristiyanlığa karşı yazmış olduğu itirazlarını –Hz. İsa’ya değil– göz önünde bulundurursak burada Zerdüşť’ün Tanrıya karşı itirazını da görürüz.

Dikkat çekici bir diğer cümle ise *"Ama ben yerde yatıyordum ve ter boşanıyordu dört bir yanımdan."* cümlesidir.

Bu cümlede ifade edilen ter boşalması halinin de Hz. Muhammed'e dair hadislerde ortak bir anlatı olduğunu söylemeden geçmek doğru değildir.

İsrafil Balcı'nın "Vaahyin Gölgesinde Sıyer 1" kitabında şöyle anlatır:

*"Rıvayetlere göre vahiy geldiğı zaman Resulüllah türlü hallere girer, çok zorlanır, alnında boncuk boncuk terler oluşur, yüzü kıpkızıl hal alır, takati kesilerek adeta kendinden geçerdi. Hz. Aışe'nin soğuk kış gecesinde vahiy geldiğine tanık olduğı ve Resulüllah'ın aşırı şekilde terlediğine işaret eden tasvirleri anlatılmıştır."*¹⁵³

Nietzsche'nin bu bölümdeki anlatısında dikkat çeken bir diğer ifade ise karşısındaki gülmesidir. Gülme ifadesi Nietzsche'de başka bir şeyi ifade eder: ilahi bir faaliyet ve öldürücü bir silahtır. *"Okuma ve Yazmak Üzerine"* olan bölümde *"Öfkeyle değil, gülmeyle öldürür insan. Hadi, öldürelim ağırlığın ruhunu!"* cümlesi onun gülmeye ne atfettiğinin ifadesidir. Kanımca, burada, tekli reddeden aracı, "peygamber" beğenilmeyip itilmiş gibi görünüyor ve Zerdüş olmak (pişmek) için mağarasına çekiliyor.

Fakat BBZ'nin bütününde de görebileceğimiz gibi kitabın kendisi klasik bir felsefe kitabı değil kutsal kitaplarda bildiğimiz gibi bir tebliğdir ama insandan insanlara aracısız tebliğ.

¹⁵³ İsrafil Balcı – Vaahyin Gölgesinde Sıyer – 01, Mekke Dönemi, s. 102, Ankara Okulu Yay.

Nietzsche özellikle “*Böyle Buyurdu Zerdüş*”ünde kutsal kitaplardaki sure ve ayetlerin dili ve formatını kullanır gibidir. Ve hatta kutsal kitapların imge, mesel, tavsiye, benzetme ve hikayelerine benzer bir dil kullanır ve atmosfer de oluşturur.¹⁵⁴ Anlatımındaki ifade zenginliği buradan gelir. Dolayısıyla BBZ okuyucusunu arar. Tembel okuyucu için bir kitap değildir, kutsal kitaplar gibi okuyucusunu bulması ve okuyucunun anlamak için çaba sarfetmesi gerekir. Kutsal kitapların inananı çok ama okuyan ve anlayanı az olur. Kitabın kendisi de adeta bir puta dönüşür. BBZ’nin kaderi de aynı değil midir?

Sözün geldiği yer itibarı ile ifade edersek:

BBZ dine karşı bir din kitabıdır.

@

¹⁵⁴ Yeri gelmişken belirtmeden geçemeyeceğim bir makaleden bahsetmek istiyorum. Prof. Hanina Ben-Menahem tarafından yazılan “Nietzsche’s Thus Spoke Zarathustra and the Quran” adlı makalesi özellikle BBZ ile Kur’an sureleri arasındaki başlıklar, anlam olarak yakınlık ve özellikle BBZ’nin biçim olarak Kur’an’ın örnek alınarak yazıldığına dair bir iddiayı dile getiriyor. (Bu makale çevrilmiş olup kitaba eklenmiştir.)

Ek 2

Nietzsche'nin "Böyle Buyurdu Zerdüşt"ü ve Kur'an Hanina Ben-Menahem¹⁵⁵

¹⁵⁵ **Hanina Ben-Menahem**, Professor of Law, Hebrew University of Jerusalem Gruss Visiting Professor, Harvard Law School, ben-menah@law.harvard.edu.

Çeviren: *Alişan Şahin*

Aşağıdaki şu iki bölüm başlıklarını dikkate alın:

TSZ (İngilizce)	BBZ (Türkçe)	Quran (İngilizce)	Kur'an (Türkçe)	Arapça Ayet İsmi
On the Tree on the Mountain	Dağbaşındaki Ağaç Üstüne	The Mountain	Dağ	Tur
On War and Warriors	Savaş ve Savaşçılar Üstüne	The War	Savaş	Muhammed
On the Way of the Creator	Yaratıcının Yolu Üstüne	The Creator	Yaratıcı	Fâtır
The Night Song	Gece Türküsü	Night	Gece	Leyl
On the Tarantulas	Zehirli Örümcekler Üstüne	The Spider	Örümcek	Ankebut
On Poets	Ozanlar Üstüne	The Poets	Ozanlar	Suara
At Noon	Öğleyin	The Bright Day	Aydınlık Gün	Duha
On Redemption	Kurtarma Üstüne	On Redemption	Kurtarma Üstüne	Furkan
Before Sunrise	Güneş Doğmadan	Daybreak	Güneş Doğmadan	Icdak
The Awakening	Uyanış	The Rising	Yükseliş	A'la

Sol tarafta bulunanlar BBZ'deki konuların başlıkları¹⁵⁶, Sağdakiler ise Kur'an'daki¹⁵⁷ başlıklar.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Ben Del Caro'nun *Zerdüşt* çevirisini, *Ecco Hommo* için kullandım Norman'ın ve *Şen Bilim* için de Nauckhoff Çevirilerini kullandım.

¹⁵⁷ Kuran surelerinin başlıklarını BBZ'nin başlıkları ile karşılaştırmak için Kuran'ın Ullman çevirisi kullanıldı ve Kur'an alıntılarının Almanca çevirisi buradan alındı; Aşağıdaki "Mantıklı mı?" kısmına bakınız.

¹⁵⁸ Çevirmen olarak ben ise BBZ'nin İngilizce çevirisi için Penguin Books, R.J. Holligdale ve Türkçe için Cem Yayınevi tarafından basılan Turan Oflazoğlu çevirisini, İngilizce Kur'an Karşılaştırması

Bu benzerlikler tesadüf olabilir mi?

Res ipsa loquitur,[*Şeylerin kendisi konuşuyor*], iddiamı sunabilirim. Bu yazıların tesadüf olmadığı iddiasına dair açık argümanlar ortaya koyacağım. Şaşırtıcı olan bazı *Kur'an* surelerinin başlıkları ile *Böyle Buyurdu Zerdüşt* arasındaki bu çarpıcı benzerliğe dikkat edilmemiştir. Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün 80 bölümünün başlıkları. İle *Kur'an*'ın 114 suresinin başlıkları arasında bir karşılaştırma yaparsak iki liste arasında belirgin bir yakınlık görebiliriz. Sure adları ile BBZ'de yer alan 80 başlığın 20-25 tanesi arasında şaşırtıcı bir benzerlik görünmektedir. Benzerliklerin bazıları hemen hemen aynı (Von den Dichtern/ Die Dichter; Von der Erlosung/ Die Erlosung), (Şairlere/Şairlere; Kefarete/ Kefarete Dair), bazıları semantik (anlam) (Vom Lesen und Schreiben/ Die Feder) (Okuma ve Yazma/Kalem Üzerine) ve bazıları ise sözcüksel (Von Kind und Ehe/Die Ehescheidung) (Çocuklar ve evlilik hakkında/Boşanma hakkında) veya zıt anlamlıdır (*Die Heimkehr/Die Auswanderung*) (Eve dönüş/Göç). Bu değerlendirme listelerinden bazıları göz önüne alındığında, paralellik daha da şaşırtıcıdır. Ör.: *Von den Taranteln/ Die Spinne* (Zehirli Örümcekler Üstüne/ Örümcek); *Von den Fliegen des Marktes/Die Bienen* (Pazar Yerindeki Sinekler Üstüne/Arı) oldukça tuhaf ve kehanet ve yarı-peygamberlik metinlerinde bulmayı bekleyeceğiniz türden başlıklar değildir.¹⁵⁹

İşte söz konusu benzerliklerin daha eksiksiz bir listesi:

için Ahmed Ali'nin Princeton University Press tarafından basılan çevirisini kullandım.

¹⁵⁹ Buna karşılık, *Kur'an* başlıkları ile GS'deki başlıklar arasında bir karşılaştırma, önemli benzerlikler ortaya koymaz.

Böyle Buyurdu Zerdüşť		Kur'an		
Bölüm 1			Ahmed Ali Çev. İngilizce Sure Adı	Arapça Sure Adı
7	Okuma ve Yazma Üstüne	68	The Pen	Kalem
8	Dağbaşındaki Ağaç Üstüne	52	The Mount	Tur
10	Savaş ve Savaşçılar Üstüne	47	Muhammed (The War)	Muhammed
12	Pazar Yerindeki Sinekler Üstüne	16	The Bees	Nahl
17	Yaratıcının Yolu Üstüne	35	Thr Originator (The Creator)	Fatır
18	Yaşlı ve Genç Kadınlar Üstüne	4	The Women	Nisa
20	Çocuk ve Evlilik Üstüne	65	Divorce	Talak
	Bölüm 2			
28	Ayaktakımı Üstüne	109	Unbelievers (Disbelievers)	Kafirun
29	Zehirli Örümcekler Üstüne	29	The Spider	Ankebut
31	Gece Türküsü	92	The Night	Leyl

Böyle Buyurdu Zerdüş		Kur'an		
			Ahmed Ali Çev. İngilizce Sure Adı	Arapça Sure Adı
36	Kültür Ülkesi Üstüne	90	The Earth (The Countryside)	Belcd
39	Ozanlar Üstüne	26	The Poets	Şuara
40	Büyük Olaylar Üstüne	56	The Inevitable (The Event)	Vakıa
41	Falçı	21	The Prophets	Enbiya
42	Kurtarma Üstüne	25	The Criterion (On Redemption)	Furkan
43	İnsanca Öngörü Üstüne	76	Time (Man)	İnsan
43	İnsanca Öngörü Üstüne	114	Men	Nas
	Bölüm 3			
45	Gezgin	17	The Cildren of Israel (The Night Journey)	İsra
48	Güneş Doğmadan	91	The Sun	Şems
48	Güneş Doğmadan	89	The Dawn (Daybreak)	Feer

48	Güneş Doğmadan	113	The Rising Day (Daybreak)	Felak
52	Dönmeler Üstüne	109	The Unbelievers	Kafirun
53	Yuvaya Dönüş	59	Confrontation (Exile)	Haşr
	Bölüm 4			
63	Krallarla Konuşma	67	The Kingdom	Mülk
70	Öğleyin	93	Early Hours of Morning (The Bright Day)	Duha
72	Akşam Yemeği	103	Time and Age (The Declining Day)	Asr
73	Yüksek İnsan Üstüne	87	The Most High (The Highest)	A'la
77	Uyanış	75	The Resurrection (The Rising)	Kıyamet
80	Belirti	98	The Clear Proof	Beyyine

Not:

1. İngilizce sure isimlerinden parantez içine alınıp olduklarını yazarın Ahmed Ali 'nin çevirisinden farklı olanlarıdır. (ç.n.)
2. Arapça sure isimleri her yerde aynı olsa da yararlandığım Meal Ali Bulaç'ın mealidir. (ç.n.)

Kur'an ve *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitabının sıklıkla bazıları insanlarla konuşan ve peygamberle sohbet eden renkli bir hayvanlar alemine referans yaptığını belirteyim. Kur'an şu hayvanlarla konuşur: karınca, arı, örümcek, inek, fil, eşek, sinekler, kelebekler. Bu hayvanları *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te geçen, aşağıda sıraladığım hayvanlarla karşılaştırm: Sinekler, Zehirli örümcekler, maymunlar, inekler, eşekler, aslanlar, kartallar, yılanlar, develer, ejderhalar. Bu çeşitli türden hayvanları sık sık anılması her iki eserin de ortak ve önemli özelliğidir. Ve bu referanslar silinseydi çalışma oldukça farklı bir şey olurdu. Bu benzerliğe dair iki özel örnek özel bir vurguyu hak ediyor. Nietzsche "alacalı" inekle konuşur (Z I:1) ve sure 2 ayet 69'da Kur'an "parlayan" inekten¹⁶⁰ bahseder. BBZ II. Büm: 30. başlık olan "*Ünlü Bilgeler Üstüne*" isimli kısımda,

"...oysa kentlerde barınır besili ünlü bilgiler, – yük hayvanları."

Çünkü hep eşekler gibi halkın arabasını çekerler onlar!"¹⁶¹ derken bu bize Sure 62 (Cuma Suresi) ayet 5'i hatırlatır: "Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu (**içindeki derin anlamları, hikmet ve hükümleri ile gereği gibi**) yüklenmemiş olanların durumu koskoca kitap yükü taşıyan eşeğin durumu gibidir."

Aynı şekilde, her iki eser farklı kategorilerde insanlara gönderme yapan başlıklar bulunuyor: peygamberler, şairler (ozanlar), vb. kategorileştirmeler arasındaki uyum mükemmel olmasa da Nietzsche'nin kategorileri

¹⁶⁰ Ali Bulaç'ın mealinde bu "bakanların içini ferahlatan 'sarı' inek" olarak geçiyor.

¹⁶¹ BBZ, s. 101, Cem Yayınları, T. Oflazoğlu.

Kur'an'ınkileri çağrıştırıyor ve bir tür paralellik ve metinlerarasılığı isbat ediyor gibidir. BBZ II:26 "Rahipler Üstüne" (*Von den Priestern*), II:27 "Erdemliler Üstüne" (*Von den Tugendhaften*), II:28 "Ayaktakımı Üstüne" (*Von Gesindel*), II:30 is "Ünlü Bilgeler Üstüne" (*Von den berühmten Weisen*), II:38 "Bilginler Üstüne" (*Von den Gelehrten*), II:39 "Ozanla Üstüne" (*Von den Dichtern*) ve III:52 "Dönmeler Üstüne" (*Von den Abtrünnigen*). İnsan kategorilerinin benzerlerini Kur'an'da da buluyoruz: Sure 21 "Enbya" yani Peygamber (*Die Propheten*), 23 "Mü'minün" yani İnananlar (*Die Glaubigen*), 26 "Şuara" yani Ozanlar (*Die Dichter*), 39 "Zümer" yani Birlikler (*Die Scharen*), 63 "Münafikun" yani Münafıklar/İki yüzlüler (*Die Heuchler*), ve 109 "Kafirun" yani Kafirler/İnanmayanlar (*Die Unglaubigen*).

Bu iki eser arasında belirgin üslup benzerlikleri de vardır. Özellikle ortak bir yapıya sahiptirler. Hiçbiri bir deneme değildir fakat gerçekten her bir eser farklı başlıklandırılmış bölümlerde farklı fikir serilerini ifade etmektedir. Her biri farklı bir tema geliştirse de bu bölümler arasında açık çizgisel bir bağlantı yoktur. Her iki durumda, anlatıcı diğer araçların yanı sıra esrarengiz bölüm başlıkları ile elde edilen sürpriz ve gizem duygusu yaratır (Aslında Kur'an ile ilgili olarak, bu edebî motivasyon, 20, 36, 38 ve 50. sûrelerin başlıklarında alfabedeki bazı harfler bulunan tuhaf başlıkların izahı olarak ileri sürülmüştür.) Her iki kitaptaki pek çok bölüm lirik, imgesel ve rüyamsı bir havadadır.

Ayrıca her iki kitabın isminin yüksek sesle okunmaya ve konuşmaya gönderme yapması dikkate değerdir. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün ilk bölümünün başlığı "Zerdüşt'ün Konuşmaları"dır. Ve "Kur'an" kelimesi 'sözlü çağrı' kelimesi ile ilişkilidir. Kur'an-ı Kerim se-

lefi olan Tevrat'ın aksine sözlü olarak indirilmiş ve tebliğ edilmiş bir peygamberlik kitabıdır. Nietzsche'nin başlığı, Kur'an gibi, çalışmasının, insanlığa sözlü olarak tebliğ edilen bir peygamberimsi mesajlar koleksiyonu olduğunu işaret ediyor. Ama aklımızda tutmamız gereken bir diğer özellik İncil'in aksine Kur'an'ın varsayım-sal olarak tek bir kişinin eseri olmasıdır ve bundan dolayı *Böyle Buyurdu Zerdüşt* 'te şampiyonluğu yapılan bireycilik için uygun bir modeldir.

Nietzsche'nin Kur'an'a aşinalığı mantıklı mıdır?

Nietzsche'nin Kur'an'ı okumaması ihtimal dahilinde değildir. Din eleştirisi ile ilgilenmekteydi ve sadece İncil ve Eski Ahid'i değil Manu Kanunnamesi gibi Şarkın kut-sal kitabı benzeri mümkün olan tüm klasikleri okuyordu. Dahası biz Kur'an'ın bir kısmının Martin Luther tarafından tercüme edildiğini biliyoruz ve Protestan gelenekte Kur'an farkındalığı vardır. Nietzsche'nin çalışmalarında Muhammed'in ismi en az on iki defa yer alır. Nietzsche'nin doğumundan dört yıl önce, 1840'ta, Kur'an'ın yeni bir Almanca tercümesinin Ludwig Ullman ya da başka çevrelerde haham Lion Baruch Ullmann tarafından yapıldığını biliyoruz. Bu durumda daha önce Kur'an Almancaya birçok defalar tercüme edilmişti. Ullmann'ın tercümesi Arapçadan Almancaya yapılan ilk çeviri olmasa da İslamı açıkça aşağılayan bir tavır sergilemiyordu.¹⁶²

Ullman'ın tercümesi aşırı popülerdi ve 19. yüzyılın sonlarında dokuz baskı yapmıştı. Belki de bunun nedeni

¹⁶² Ahmad von Deffner, "History of the translation of the meanings of the Qur'an in Germany up to the year 2000. A bibliographic survey," Şu adreste bulunabilir: www.qurancomplex.com/DownloadFile.asp?FileName=06.pdf, son ziyaret 10 Mart 2010.

eleştirel bir araçla bilimsel ya da alimce bir çeviri olmamasıydı. Her halükarda iyi bir satışı ve dağıtımı yapılmıştı. Bir yandan Nietzsche'nin fikirlerinin oluşum yıllarında bu çevirinin popülerliği, diğer yandan Nietzsche'nin dinlere olan ilgisi göz önüne alındığında, Nietzsche'nin büyük olasılıkla Kur'an'ı bu çeviride okuduğu hemen hemen kesin görünüyor.

Son zamanlarda yayınlanan iki kitap Nietzsche'nin İslam'a dikkate değer bir hayranlığı olduğunu iddia ediyor.¹⁶³ Ian Almond birçok nedenle oldukça ikna edici bir şekilde İslam'ın Nietzsche'de özel bir yer tuttuğunu ve İslamcı dünya görüşü ve kültürüne devamlı bir ilgisi olduğunu tartışır. Almond, Nietzsche'nin eserlerindeki İslam'la bu belirgin yakınlığı ortaya koyan bölümleri en ince ayrıntısına kadar analiz eder. Kur'an'da dünyanın "oyun ve dikkat dağıtma",¹⁶⁴ benzeri bilindik alıntı dahi bulunmaz. Gerçekten de hiçbir alıntı olmasa da, yukarıda da gördüğümüz gibi, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün Kur'an'la birçok ortak başlığa vardır ve Almond'ın farkında olmadığı sayısız paralellikler görülebilir.

Böyle Buyurdu Zerdüşt ismi eserin Kur'an'ın bir örnek modeli olduğu iddiasını çürütüyor mu?

Böyle Buyurdu Zerdüşt ismi derhal kutsal ya da peygamberimsi kitapları akla getiriyor. Açıkça Zerdüşt'e referansta bulunulmasının tüm hikayeyi anlattığını varsayarsak, Nietzsche'nin marifetini hafife almış oluruz. Bu

¹⁶³ R. Jackson, *Nietzsche and Islam* (London: 2007); Ian Almond, *History of Islam in German Thought* (New York: 2010). Ian Almond'un bu kitabındaki makalelerden birini okumak için bkz. Nietzsche'nin İslam ile Barışı: Düşmanımın Düşmanı Dostumdur <https://itaatsiz.org/nietzschenin-islam-ile-barisi-dusmanimin-dusmani-dostumdur-ian-almond/>

¹⁶⁴ Almond, A.g.e. 156.

eserin ilham kaynağını gizlemenin, bunun okuyucu tarafından açık edilmesine bırakmanın Nietzsche'nin gerçek ilham kaynaklarını gizleme eğilimine daha uygun olduğunu iddia ediyorum. Birinin kitap yazarken kendi eğilimini maskeleyişine dair *Şen Bilim* 381'de Nietzsche'nin söylemiş olduğu sözleri kendimize hatırlatmaya gereksinimimiz var:

Anlaşılabilir olma sorunu üzerine – Kişi yazdığına sadece anlaşılır olmayı istemez; kesinlikle sadece anlaşılmanmayı da istemez. Birileri bu kitabı anlaşılma bulduğunda kitaba itiraz etmenin hiçbir şekilde gereği yoktur: belki de bu yazarın eğilimi böyledir – ‘herkes’ tarafından anlaşılma istemiyordur. Her soylu ruh ve zevk, iletişim kurmak istediğinde izleyicilerini seçer; onu seçerken ‘diğerlerine’ karşı kendiliğinden engeller dikiyordur. Bir üslubun tüm incelikli kanunları buradan kaynaklanır: kulakları bizimkilerle uyumlu olanların kulaklarını açarken – yukarıda söylenmiş olduğu gibi kendiliğinden uzak dururlar, bir mesafe yaratırlar, ‘girişi’, anlayışı yasaklarlar.

İlginç bir şekilde, Nietzsche aynı bölümde, Zerdüş'tün kasıtlı belirsizlik konusundaki konumunu onayladığını aktarır.

Yeryüzünde, erdemin tatlı duygularıyla uyanan ilham almış yaşlı eşeklerden ve kızlardan daha eğlenceli bir manzara tasavvur edemiyorum: ve “bunu gördüm” – böyle dedi Zerdüş.

Genel olarak, Nietzsche'nin yazılarının özlü olması (ve anlaşılma), okuyucularını perdelemek ve öğretilebilirini gerekli akıl ve ruha sahip olanlara ulaşılmasını sağlamak için başvurduğu bir mekanizmadır. Bu bağlamda Zerdüş'e ve “böyle söyledi Zerdüş” sözüne yapılan atıf, Nietzsche'nin “anlaşılabilir olma sorunu üzerine”deki

düşüncelerini *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ile doğrudan ilişkilendirdiğinden dolayı anlamlıdır.

Nietzsche'nin Kur'an'ın konu ve başlıklarını ödünç almasının biliniyor olmasından dolayı, Nietzsche'nin çalışmasını Kuran'a göre modellemesi olgusundan hareketle, TSZ'de başka bir çalışmanın yankılanması şaşırtıcı olmamalı. Bunu orijinalliğini reddetmek için söylemiyorum, daha çok, Kuran'ı çağrıştırırken BBZ'ün Nietzsche'nin alışılmış tarzından sapmadığını vurgulamak için söylüyorum. Akademisyenler, Nietzsche'nin klasiklerden aldığı birçok vakayı sıralamışlardır; bunlara *Şen Bilim* ismi ve kötü şöhrete sahip olan Nietzscheci özdeyiş "Tanrı öldü"¹⁶⁵ sözü de dahildir.

Nietzsche, *Ecce Homo*'da fikirlerini aktaran bir figür olarak Zerdüşt'ü seçmesine dair bir açıklama getirir:

Benim ağzımdan, ilk immoralistin ağzından çıkan Zerdüşt adının ne anlama geldiği bana sorulması gerektiği gibi sorulmadı: çünkü bu, Farslıların tarihteki anıtsal ve benzersiz yerini oluşturan şeyin kesinlikle tam tersidir. Zerdüşt, iyiyle kötünün mücadelesini şeylerin mekanizmasındaki gerçek çark olarak gören ilk kişiydi. ...Bu kader ahlak hatasını Zerdüşt yarattı. ...Zerdüşt, diğer tüm düşünürlerden daha doğrudur. ...doğruluktan ahlakın kendi kendini aşmasına; ahlakçıların kendi karşıtlarına -benime- kendilerini aşmalarına, benim ağzımdan çıkan Zerdüşt adının anlamı budur.

Bazı akademisyenler, bu alıntıya dayanarak, "Böyle Buyurdu Zerdüşt" başlığındaki referansı, kitabın Zerdüştlük hakkında olduğunun bir göstergesi olarak kabul etmişlerdir ve Nietzsche, Zerdüştlük ve Avesta arasında temas noktaları kurmak için çok çaba harcamışlardır.

¹⁶⁵ K.M. Higgins, *Comic Relief: Nietzsche's Gay Science* (Oxford: 2000)'de tartışılan bu eğilimdir.

Ancak alıntı bize açıkça kitabın Zerdüştlükle ilgili **olmadığını**, daha çok onun olumsuzlanmasıyla ilgili olduğunu anlatıyor. Benim iddiam, Nietzsche'nin bu taban tabana zıt bakış açısını açıklama projesiyle uğraşırken Kuran'dan ilham aldığına dairdir.

Bildiğim kadarıyla, Nietzsche *Böyle Buyurdu Zerdüş't'e* dair, bırakın açıklamayı, Kur'an'dan ilham aldığından bahsetmez. Nietzsche'nin bu konu hakkında sessizliğine dair bir açıklamam yok fakat gene de bu bağlantı bana tartışılmaz görünüyor. Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüş't'e* Kur'an'ın ironik bir ayna imgesi yaratır.¹⁶⁶ O Tanrıya ilahi söylemekten ziyade insana bir ilahidir. *Der Allerhöchste, Der Schöpfer ve Die Propheten* (İng. The Highest, The Creator, The Prophets; Tür. En Yüce, Yarattıcı, Peygamberler; (Kur'an ayetlerine referansı: Kıyamet, Fatır, Enbiya – ç.n.) gibi ilahi nitelikleri Nietzsche insana atfeder. Bu din karşıtı tersyüz etme, tamamen farklı bir mesajın hizmetinde Kur'an başlıklarına başvurarak vurgulanır ve saygı vektörü insandan Tanrı'ya değil, insandan insana akacak şekilde yeniden yönlendirilir. Gerçekten de *Böyle Buyurdu Zerdüş't'ün* amaçladığının Kuran'ın Tanrısını insanlaştırmak olduğu söylenebilir. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş't'e* nitelendirdiğini, *Ecce Homo 4*'te iki eserin altında yatan mesajlar arasındaki eşitsizliği aşağıdaki gibi ima eder: “Burada konuşan bir ‘peygamber’ değil, dinlerin kurucuları olarak bilinen güç istenci ve hastalık karışımından biri de değil.”

Böyle Buyurdu Zerdüş't üzerine olan literatür elbette geniştir ve giderek de büyüyor. Nietzsche'nin otobiyog-

¹⁶⁶ Böyle bir ironi Nietzsche'nin yazılarında sıklıkla gösterilir ve eserlerini anlamak için kilit roldedir. Bkz. Higgins, A.g.e

rafisi olduğu; Nietzsche'nin eski bir Pali metni olan Dig-
hanikaya'dan ilham aldığı; BBZ'ün Nietzsche'nin eko-
nomisinin bir açıklamasını sunduğu; BBZ'ün bir Hristi-
yan alegorisi olduğu; BBZ'ün Wagner'in natüralizmin-
den ve Spinoza'nın panteizminden, determinizmden, na-
türalizmden etkilendiği gibi sunulan birçok farklı yorum
arasında BBZ'ün bir senfoni gibi organize edildiği öne
sürölmüştür.¹⁶⁷

®

¹⁶⁷ Bkz. Graham Parkes, "The Symphonic Structure of Thus Spoke
Zarathustra: A Preliminary Outline," Thomas Brobjer, "Thus Spoke
Zarathustra as Nietzsche's Autobiography," and Uschi Nussbaumer-
Benz, "In Search of the Wellsprings of the Future and of New Ori-
gins," James Luchte (ed.) içinde, Nietzsche's Thus Spoke Zarat-
hustra: Before Sunrise (London: 2008); Gary Shapiro, Alcyone: Ni-
etzsche on Gifts, Noise and Women (Albany: 1991), W. Wiley Ric-
hards, The Bible and Christian Traditions: Keys to Understanding
the Allegorical Subplot of Nietzsche's Zarathustra (New York:
1990); T.K. Seung, Nietzsche's Epic of the Soul: Thus Spoke Zarat-
hustra (Lanham MD: 2005) ve Goethe, Nietzsche, and Wagner:
Their Spinozan Epics of Love and Power (Lanham MD: 2006).

